

Samen bouwen! Samen leven?

Een kwantitatief onderzoek naar de verschillen in de ervaren sociale cohesie tussen CPO-projecten

Master scriptie
Human Geography

1-8-2020

Joep Ewald

Universiteit Utrecht

Colofon

SAMEN BOUWEN! SAMEN LEVEN?

EEN KWANTITATIEF ONDERZOEK NAAR DE VERSCHILLEN IN DE ERVAREN SOCIALE COHESIE
TUSSEN CPO-PROJECTEN

Opleiding:

Universiteit Utrecht
Faculteit Geowetenschappen
Neighbourhoods & Residential Dynamics
Master Human Geography

Auteur:

Joep Ewald
6647154

Begeleiders:

Prof. Dr. Pieter Hooimeijer
Drs. C.A. Niek Bargeman
Marco Vlemmix

In opdracht van:

Provincie Noord-Brabant
Bouwen In Eigen Beheer (BIEB)
Universiteit Utrecht

Aantal woorden: 26.900

1 augustus 2020

Voorwoord

Nadat ik mijn HBO-opleiding Ruimtelijke Ordening en Planologie heb afgrond aan de Breda University of Applied Sciences (voormalige NHTV) was ik nog niet klaar met studeren. Daarom heb ik besloten door te studeren aan de Universiteit Utrecht waar ik uiteindelijk heb gekozen voor de track Neighbourhoods and Residential Dynamics. Een verdiepingmodule die zich focuste op de invloed die woonwijken hebben op iemands leven en de manier waarop wijken verbeterd kunnen worden. Toen ik via de Provincie Noord-Brabant en Bouwen In Eigen Beheer te horen kreeg dat ik mijn afstudeeronderzoek mocht doen naar de sociale cohesie in CPO-projecten was ik meteen enthousiast. De woningmarkt in het algemeen sprak me erg aan en het onderwerp sociale cohesie paste goed in mijn opleiding.

De Coronacrisis die Nederland trof vanaf maart 2020 bracht helaas een abrupt einde aan het stageavontuur bij de Provincie Noord-Brabant. Thuiswerken werd de nieuwe norm en de gezellige onderonsjes die ik met collega's had voorzien werden vervangen door Microsoft-Teams vergaderingen en mailcontact. Dat het leeuwendeel van de studenten last heeft ervaren van de coronacrisis lijkt evident en zo had de coronacrisis ook invloed op mij en mijn onderzoek. Desalniettemin heb ik ondanks de tegenslagen rondom corona een product neer kunnen zetten waar ik heel trots op ben. Maar zonder de hulp van een aantal personen was dit niet gelukt. Ten eerste bedank ik graag mijn begeleider Pieter Hooimeijer bij wie ik terecht kon voor advies over statistiek en de opzet van mijn onderzoek. Graag bedank ik Wanda en Niek van de Provincie Noord-Brabant die mij ten tijde van het onderzoek hebben begeleid en me van feedback hebben voorzien. Daarnaast bedank ik Marco Vlemmix van Bouwen In Eigen Beheer voor het mogen gebruiken van de dataset en de goede gesprekken over CPO-projecten. Ondanks de corona en het wat minder frequente contact dan dat ik had beoogd, heb ik veel van iedereen mogen leren en heb ik kennis opgedaan die ik graag meeneem richting de toekomst.

Met vriendelijke groet,

Joep Ewald

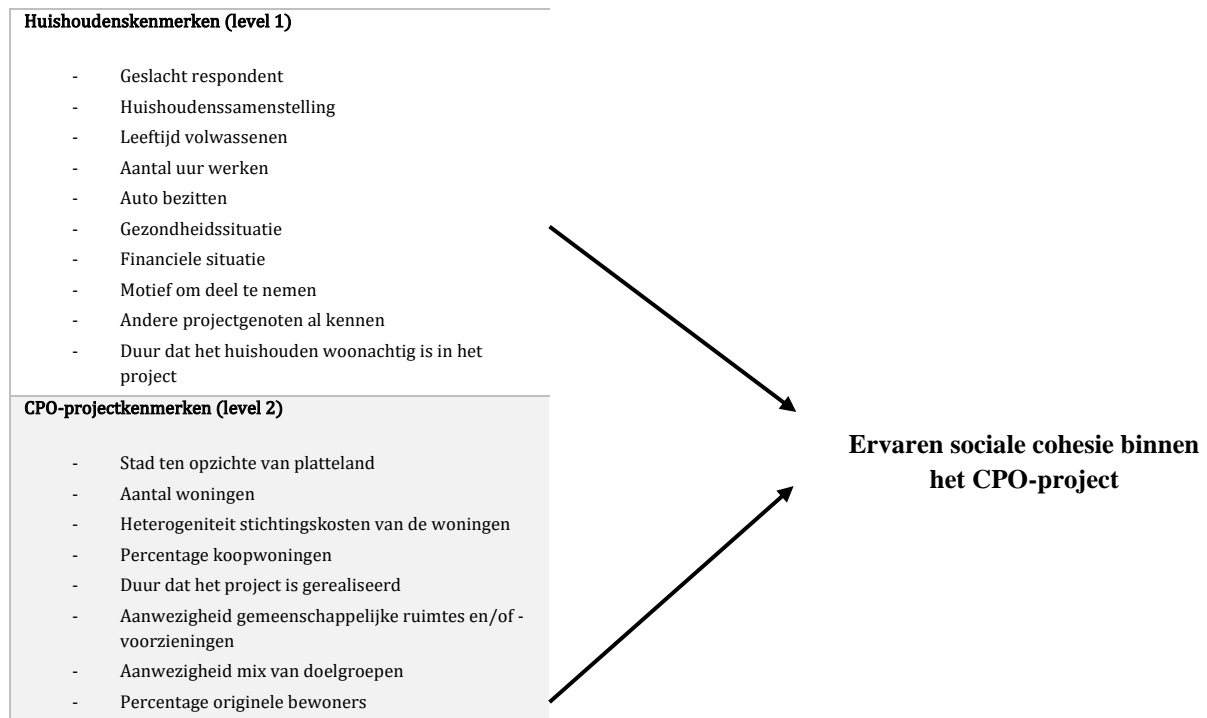
Samenvatting

De afgelopen decennia heeft collectief particulier opdrachtgeverschap opnieuw een prominente plek ingenomen in de Nederlandse woningmarkt. Bij collectief particulier opdrachtgeverschap bouwen, in tegenstelling tot individueel opdrachtgeverschap, meerdere particulieren gezamenlijk aan hun eigen woonproject. Doorgaans hebben deze collectieven een grote mate van zelfbeschikking en kunnen zij gezamenlijk beslissingen nemen over welke woningen worden gebouwd en voor welke prijs. Aan deze manier van bouwen worden verschillende maatschappelijke voordelen gekoppeld zoals schaalvoordelen in de bouw- en ontwikkelingskosten, ecologische voordelen, mogelijkheden doelgroepen van beleid te huisvesten en de mogelijkheid om de woningvoorraad te diversifiëren. Een andere vaak genoemde meerwaarde van collectieve zelfbouw is dat er wordt verondersteld dat het gezamenlijke bouwproces leidt tot veel sociaal contact en daarmee een goede ervaren sociale cohesie. De afgelopen tijd is er al veel onderzoek gedaan naar de ervaren sociale cohesie in collectieve zelfbouwgroepen in het wetenschappelijk veld rondom co-housing, maar wat lijkt te ontbreken zijn kwantitatieve onderzoeken die identificeren welke variabelen invloed uitoefenen op deze ervaren sociale cohesie en welke variabelen het meeste van invloed zijn.

In hoeverre verklaren de kenmerken van een huishouden, de kenmerken van de CPO-projecten, de positie van bewoners, de motieven van de bewoners en de sociale relatie van de bewoners voorafgaand aan het CPO-project, de verschillen in de ervaren sociale cohesie tussen CPO-deelnemers?

Om antwoord te geven op deze vraag is het allereerst van belang een goede uiteenzetting te geven van de term sociale cohesie. De term sociale cohesie wordt door wetenschappers in veel contexten en voor verschillende doeleinden gebruikt. In de wetenschap is er daardoor geen goede consensus over welke elementen de sociale cohesie nu moeten meten. Dit onderzoek meet de sociale cohesie als een multi-dimensionaal begrip bestaande uit vijf verschillende constructen. Namelijk de frequentie waarin deelnemers van het CPO-projecten informele sociale activiteiten met elkaar verrichten. Ten tweede de mate waarin burens verwachten steun te ontvangen van de burens wanneer dit nodig is. Ten derde de mate waarin buurtgenoten helpen de algemene leefbaarheid van de wijk op pijl te houden. Hierbij gaat het om het tolereren en accepteren van andermans gedrag en de mate waarin normen en waarden volgens de bewoners overeenkomen in de wijk. Het gaat hierbij ook om de mate waarin bewoners voelen dat burens waken over de huizen en de wijk en deze beschermen tegen invloeden van buitenaf. Ten vierde gaat het over de emotionele verbondenheid met de wijk. Hoe jammer zouden bewoners het vinden als zij de buurt zouden moeten verlaten? Tot slot gaat het over de identiteitsontlening met de wijk. In hoeverre zijn bewoners trots op hun project en praten ze graag met anderen over het project.

Om antwoord te geven welke huishoudenskenmerken en projectkenmerken van invloed zijn op de ervaren sociale cohesie is er gebruik gemaakt van een enquête. Deze enquête is verspreid onder 57 verschillende projecten die in samenwerking met Bouwen In Eigen Beheer (BIEB) tot stand zijn gekomen. Middels de enquête zijn de huishoudenskenmerken en de ervaren sociale cohesie gemeten. Projectkenmerken zijn verzameld door middel van het analyseren van de projectdata van BIEB. Uit de enquête komt allereerst naar voren dat de ervaren sociale cohesie in CPO-projecten als hoog kan worden aangemerkt. Er zijn relatief weinig verschillen tussen projecten en bewoners zijn over het algemeen zeer tevreden over de sociale samenhang van hun wijk.

Uit de onderzoeksresultaten bleek dat vrouwen iets meer steun ervaren van buurtgenoten dan mannen. Dit onderzoek concludeert daarnaast dat inkomen geen rol speelt in het verklaren van de ervaren sociale cohesie. Ook het aantal uur werken heeft geen aantoonbaar effect op de ervaren sociale cohesie. Bij het aantal uur werken werd verondersteld dat meer tijd in de wijk zou leiden tot een hogere ervaren sociale cohesie. Het tegenovergestelde moest juist worden aangenomen. Wat wel een grote rol speelt is het motief waarmee personen deelnemen aan het project. Als men deelneemt vanwege het vinden van steun bij buurtgenoten of vanwege het actief samen willen leven met anderen is de sociale cohesie die deze persoon ervaart logischerwijs ook hoger. Het bezitten van een milieu-gerelateerd motief blijkt geen effect te hebben op de ervaren sociale cohesie. Het aantal jaar dat personen in een project wonen heeft een licht negatief effect op de ervaren sociale cohesie. Naarmate men langer in het project woont wordt de wijk wellicht meer “normaal” en neemt de sociale cohesie hierdoor af. Of personen elkaar van tevoren al kenden voordat het project begon heeft weinig effect op de ervaren sociale cohesie in CPO-projecten. Op basis van een multi-levelregressieanalyse kan wel worden vastgesteld dat het enig significant effect heeft, maar dit effect is doorgaans klein. Ook kon worden vastgesteld dat bewoners in stedelijke CPO-projecten een hogere score hebben op het aandeel gezamenlijke activiteiten en verbondenheid met de wijk dan landelijke gelegen projecten. Het aantal woningen in het project heeft een licht negatief effect op de ervaren sociale cohesie. De ervaren sociale cohesie neemt toe naarmate er minder woningen in het project aanwezig zijn. Geconcludeerd kan worden dat projecten met enkel doorstromers op de woningmarkt een hogere sociale cohesie ervaren dan projecten met enkel starters. De aanwezigheid van een doelgroepenmix heeft tegen verwachtingen in geen effect op de ervaren sociale cohesie. Gemeenschappelijke ruimtes hebben over het algemeen een positief effect op de ervaren sociale cohesie, maar de tolerantie voor elkaars gedrag en de gelijkheid van normen en waarden neemt wel af. Daar staat tegenover dat het aantal activiteiten significant toeneemt. Op basis van multilevel regressieanalyses kan worden geconcludeerd dat de belangrijkste variabelen om de ervaren sociale cohesie tussen projecten te verklaren het percentage originele bewoners is. Hoe groter het percentage originele bewoners dat aanwezig is in het project, des te hoger de ervaren sociale cohesie. Bij sommige variabelen waren er echter twijfels over de causaliteit. Veel mensen blijken elkaar van tevoren al te kennen. Leidt het ontwikkelproces dan tot een hoge sociale cohesie of leidt een hoge sociale cohesie tot het opzetten van een CPO-project? Daarnaast kon de vraag worden gesteld of het wegtrekken van originele bewoners leidt tot minder sociale cohesie, dat een lagere sociale cohesie leidt tot het wegtrekken van originele bewoners of dat de hoge sociale cohesie leidt tot minder verhuizingen.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	
1.1. Collectief particulier opdrachtgeverschap	1
1.2. Probleemstelling	3
1.3. Doelstelling	5
1.4. Onderzoeksmethode	6
1.5. Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	6
1.6. Leeswijzer	7
2. Sociale Cohesie	
2.1. Verschillende perspectieven op sociale cohesie	9
2.2. Werkbaar maken sociale cohesie	10
2.2.1. Gedragscomponent	11
2.2.2. Normen en waardencomponent	12
2.2.3. Waarderingscomponent	14
2.3. De veranderende rol van een lokale sociale cohesie	15
2.4. Conclusie	16
3. Variabelen voor het verklaren van de sociale cohesie	
3.1. Individuele kenmerken en wijkenkenmerken	18
3.2. Socio-economische en -demografische kenmerken	19
3.3. CPO-projectkenmerken	20
3.4. Originele bewoners en nieuwe bewoners	21
3.5. Motieven om deel te nemen	22
3.6. Elkaar al kennen	24
3.7. Conclusie	24
4. Methode van onderzoek	
4.1. Beschrijving onderzoeksmethodiek	26
4.1.1. Onderzoeksmethode	26
4.1.2. Gegevensverzameling	26
4.1.3. Analysemethode	29
4.1.4. Ethische kwesties	29
4.2. Betrouwbaarheid en validiteit onderzoek	30
4.2.1. Interne validiteit	30
4.2.2. Externe validiteit	32
5. Onderzoeksresultaten	
5.1. Algemeen beeld sociale cohesie CPO-projecten	35
5.2. Bivariate analyse huishoudenskenmerken	36
5.3. Bivariate analyse projectkenmerken	40
5.4. Multilevel regressieanalyses	43
6. Conclusie, discussie & reflectie	50
Bibliografie	54
Bijlagen	
Bijlage I: Digitale enquête	60
Bijlage II: Uitkomsten Crombach-Alpha analyse	68
Bijlage III: Uitkomsten Factoranalyse Promax Rotatie & Crombach-Alpha per component	70
Bijlage IV: Overzicht deelnemende CPO-projecten	74
Bijlage V: Statistische toetsen bivariate verbanden	76
Bijlage VI: Beschrijvende statistiek motieven	79
Bijlage VII: Assumpties multilevel modellen	80

1

Introductie

Introductie

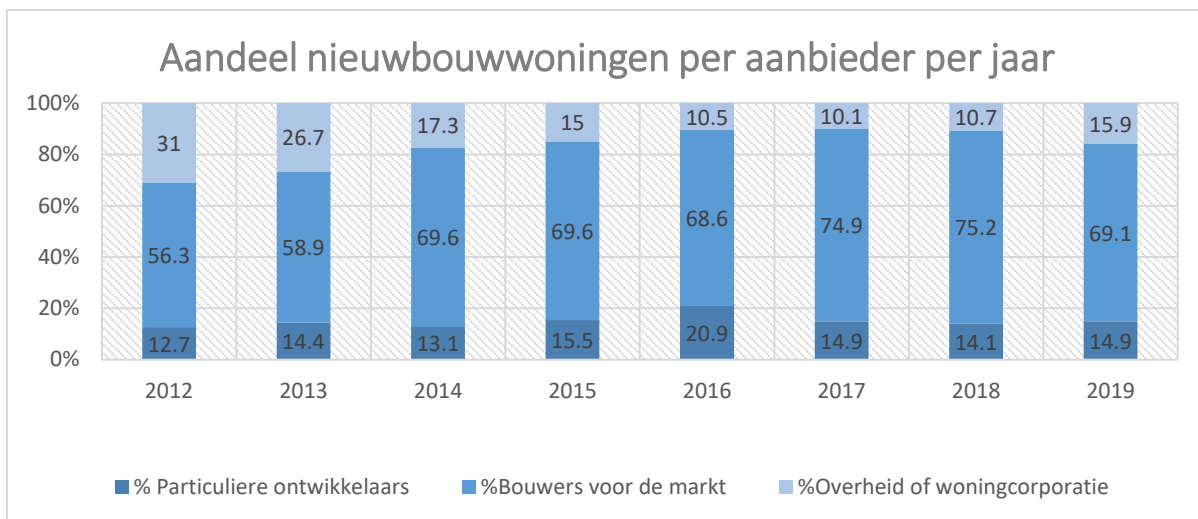
1.1. Collectief Particulier Opdrachtgeverschap

De opkomst van zelfbouw in Nederland

Sinds 1980 heeft zelfbouw door particulieren opnieuw een prominentere plek ingenomen in het Nederlandse woningbouwbeleid. De term “opnieuw” is hierin zeker van toepassing omdat zelfbouw voor 1900 een heel gebruikelijke bouwmethode was in Nederland (Boelens & Visser, 2011; Kempen & Van Velzen, 1998). Gedurende de twintigste eeuw raakte de positie van particulieren op de woningmarkt echter in verval. De druk op de Nederlandse woningmarkt nam toe waardoor de overheid, samen met andere instanties zoals woningbouwcorporaties, een toenemende faciliterende rol ging spelen op de woningmarkt (Casiato, 1980). Zelfbouwers werden geconfronteerd met strenge juridische beleidskaders, hoge financiële risico's en een gebrek aan bouwgrond om nieuwe woningen te realiseren (Dammers, 2007; Tummers, 2011; Qu & Hasselaar, 2011). De Nederlandse planningscultuur veranderde en er kwam een sterkere focus te liggen op het bouwen van grote woningbouwprojecten samen met projectontwikkelaars (Buitelaar & Bergman, 2016). Hierdoor kwamen lokale initiatieven van zelfbouw steeds meer op de achtergrond te liggen (Pullens, 2013) en vond er langzaam een transitie plaats van de burger als woonproducent naar de burger als woonconsument.

De opkomst van de participatiemaatschappij aan het einde van de twintigste eeuw markeerde een nieuw begin voor de burger als woningbouwer. Actieve burgers werden namelijk geacht meer zorg te dragen voor anderen, initiatiefrijker te zijn en minder te steunen op de collectieve voorzieningen van de overheid (Van de Wijdeven, De Graaf, & Hendriks, 2013; Verhoeven, Verplanke, & Kampen, 2013). Het zelf organiseren van de bouw van een woning paste goed binnen deze ideologie van meer eigen verantwoordelijkheid en zelfbeschikking. Gelijktijdig ontstond er in deze periode kritiek op de grote uitbreidingswijken uit de jaren '90 die via de vierde nota ruimtelijke ordening extra (VINEX) tot stand zijn gekomen. Deze uitleglocaties zouden niet de mogelijkheid bieden om zelf vorm en inhoud te geven aan het wonen (Duivensteijn & Gabor, 1998). De economische voorspoed in de jaren '90 maakte de woonconsument kritischer. Het aanbod van woningen was eentonig en gestandaardiseerd geworden, terwijl er behoefte was aan uniekere en kwalitatief hoogstaandere woningen. Zelfbouw kon helpen deze mismatch tussen vraag- en aanbod tegen te gaan en de diversiteit in de woningbouw terug te brengen (Van Loenen, 2005; Priemus, 2001).

Zelfbouw kreeg hierdoor opnieuw een prominente plek binnen het woningbouwbeleid van Nederland. Het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) sprak in 2000 in de beleidsnota Mensen, Wensen, Wonen, de ambitie uit om in 2005 één-derde van de woningen via zelfbouw te ontwikkelen (VROM, 2000, p. 299). Deze beleidsinslag is ook terug te zien in de cijfers rondom zelfbouw. Zoals uit de cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt, wordt jaarlijks tussen de 12,7% en 20,9% van de bouwvergunningen aangevraagd door particulieren (CBS, 2020, zie figuur 1). Dit aandeel is lager dan andere landen, zoals België (80%) en Denemarken (93%) (Boonstra, 2015; Elsinga & Winters, 2008), maar ook lager dan de 33% die het VROM had nagestreefd. Hieruit valt op te maken dat zelfbouw nog niet het gewenste dekking heeft bereikt in de woningmarkt, maar dit neemt niet weg dat er actief wordt ingezet om zelfbouw in Nederland te stimuleren.

Figuur 1: Aandeel nieuwbouwwoningen per aanbieder, getallen 2019 zijn voorlopige cijfers (CBS, 2020, bewerkt door auteur)

Collectief particulier opdrachtgeverschap

Doorgaans wordt zelfbouw onderverdeeld in twee verschillende verschijningsvormen namelijk individueel particulier opdrachtgeverschap (IPO) en collectief particulier opdrachtgeverschap (CPO). IPO is een vorm van opdrachtgeverschap waarbij één huishouden zelf de grond verwerft en bepaalt met welke partijen de woning voor eigen gebruik wordt gerealiseerd. CPO is een vorm van opdrachtgeverschap waarbij een collectief van gelijkgestemde particulieren de grond(en) verwerven en in samenspraak bepalen hoe, en met welke partijen de woningen en in sommige gevallen zelfs de openbare ruimte wordt ingericht en gerealiseerd (SEV, 2010). Dit onderzoek zoomt verder in op de gezamenlijke variant, namelijk collectief particulier opdrachtgeverschap.

CPO wordt vaak gezien als een methode van woningbouw waarbij een hoge mate van participatie plaatsvindt. De burgers hebben namelijk zelf invloed op alle fases van het bouwproces. Het collectief zoekt zelf een geschikte bouwlocatie, verwerft zelf de grond, bepaalt welke soort huizen worden gebouwd en voor welke prijs. Het collectief draagt de financiële risico's van het project die normaliter door projectontwikkelaars worden gedragen. In veel gevallen wordt er met de huishoudens een gezamenlijke juridische identiteit opgericht (zoals bijvoorbeeld een vereniging) die als rechtspersoon optreedt bij het verwerven van de grond of het tekenen van contracten (SEV 2010). CPO wordt vaak geplaatst op de hoogste trede van de participatieladder (zelf organiseren, zie figuur 2). CPO-projecten kennen specifieke kenmerken die bij andere bouwmethodes, zoals bij medeopdrachtgeverschap (MO) of consument gericht bouwen (CB) niet aan de orde zijn. Bij deze laatste twee bouwvormen is de rol van de particulier vaak geringer (SEV, 2007, zie tabel 1).

zelf organiseren----

Figuur 2: Links: De participatieladder (Arnstein, 1969)

Figuur 3: Onder: Project Collectief Particulier Opdrachtgeverschap Chaam (BIEB, 2020)

Aspect	Collectief particulier opdrachtgeverschap (CPO)	Mede-opdrachtgeverschap (MO)	Consumentgericht bouwen (CB)
Moment van betrokkenheid bewoners / opdrachtgevers	Initiatiefase. Begin van het proces en zoektocht naar een kavel of formeren van een groep	Bij initiatiefase	Bij verkoop na gereedkomen definitief ontwerp of bij start ontwerpfase
Vorming rechtspersoon door burgers	Bij CPO noodzakelijk	Noodzakelijk, eventueel gezamenlijk met ontwikkelaar	Niet van toepassing
Keuze architect door	Bewoners	Gezamenlijk	Ontwikkelaar of bewoners indien aangedragen door de ontwikkelaar
Keuze aannemer door:	Bewoners	Gezamenlijk	Ontwikkelaar
Financieel risico / resultaat	Bewoners	Gedeeld	Ontwikkelaar
Garantie op prijs op moment verwerving grond	Nee	Nee	Ja
Adviesrol	Architect en/of onafhankelijk bureau	Ontwikkelaar, architect of makelaar	Ontwikkelaar, architect of makelaar
Zeggenschap ontwerp	Volledig	Volledig, met globale randvoorwaarden	Wisselend

Tabel 1: kenmerken CPO-projecten ten opzichte van andere bouwvormen (SEV, 2007)

Het aandeel CPO-woningen in Nederland is de afgelopen jaren flink gegroeid. Een adviesbureau op het gebied van CPO-projecten, De Regie, heeft hier tot 2008 gegevens over bijgehouden (Zelfbouw in Nederland, 2018). Dit rapport laat zien dat in de periode tussen 1981 en 1985 er 340 woningen via collectief particulier opdrachtgeverschap zijn gebouwd. Daarna groeide het aantal CPO-woningen tot 6.423 woningen in 2008. Na het jaar 2008 stopt bij hen helaas de teller en ontbreken goede officiële statistieken over het aantal CPO-woningen. Nu in 2022 de Omgevingswet een grotere nadruk gaat leggen op participatie en zelfbeschikking van burgers is de verwachting dat CPO-woningen in de toekomst een nog grotere rol gaan spelen binnen de Nederlandse woningmarkt.

1.2. Probleemstelling

Sociale cohesie en CPO-projecten in beleid en de wetenschap

Aan collectieve zelfbouwprojecten worden doorgaans veel verschillende maatschappelijke voordelen gehangen. Zo zijn CPO-projecten vaak economisch voordeliger dan het bouwen via een projectontwikkelaar (Boelens et al. 2010; Sagisson 2016; Williams 2005, 2007; van den Ham & Keers, 2010), zijn deelnemers aan CPO-projecten doorgaans ecologisch bewuster ingesteld (Assadourian, 2008; Daly, 2017; Marckmann, Gram-Hanssen, & Christensen, 2012; Williams, 2005a), zijn CPO-projecten geschikt om huisvesting te bieden aan doelgroepen van beleid, zoals ouderen (Brenton, 2001) en kan een sociaal vitale wijk worden nagestreefd waarbij bijvoorbeeld het opgroeien van kinderen of het verzorgen van ouderen centraal staat (Woodward, Vestbro, & Grossman, 1989).

Dit onderzoek richt zich op een andere vaak genoemde maatschappelijke meerwaarde van CPO-projecten, namelijk de hoge ervaren sociale cohesie tussen projectdeelnemers. Deze relatie wordt in beleid vaak onderschreven. Zo stelt de woonvisie van de gemeente Breda dat *“De motieven voor CPO steeds meer voortkomen uit sociale overwegingen zoals mantelzorg en sociale cohesie”* (Gemeente Breda, 2017, p. 33). Het beleidskader voor collectieve zelfbouwprojecten van Helmond stelt vrij letterlijk dat *“CPO sociale cohesie oplevert”* (Gemeente Helmond, 2015, p. 2). Daarnaast stelt de gemeente Lelystad dat [personen die deelnemen aan CPO-projecten] *gezamenlijk veel tijd en energie steken in het ontwerp van hun woning en de woonomgeving samen met de burens (...) waardoor er een grote betrokkenheid en groep vrienden ontstaat*” (Gemeente Lelystad, 2014, p. 9). Verschillende internationale studies wijzen erop dat de intensieve samenwerking en het gezamenlijk organiseren van de bouw bij CPO-projecten bijdraagt aan een hogere mate van sociale interactie en sociale cohesie (Brenton, 1998, 2008; Fromm, 1991; McCamant & Durrett, 1994; Ruijter, 2016). De onderzoekers geven namelijk aan dat tijdens de bouw projectdeelnemers elkaar al beter leren kennen doordat ze concessies moeten doen, gezamenlijke vergaderingen bijwonen en andere sociale activiteiten ondernemen. Door deze activiteiten leren de projectdeelnemers elkaar kennen voordat de buurt daadwerkelijk wordt bewoond. Daarnaast zou de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de fysieke leefomgeving in de buurt bijdragen aan een goede sociale samenhang na de bouw.

In de hedendaagse co-housing literatuur zijn er al veel onderzoeken gedaan naar de sociale cohesie in collectieve zelfbouwprojecten. Sommige onderzoekers richtten zich op het beschrijven van de sociale activiteiten die in gezamenlijke zelfbouwprojecten worden ondernomen. Verder is er al geanalyseerd hoe deze sociale interacties afwijken van de reguliere woningmarkt (Williams, 2005, 2008; Poley, 2007); Andere onderzoekers richtten zich op het gemeenschapsgevoel, de ervaren steun en het ontstaan van een gemeenschappelijke identiteit (Jarvis, 2011; Markle, Rodgers, Sanches, & Ballou, 2015). Sommige onderzoekers maakten gebruik van casussen om de verschillen in de ervaren sociale cohesie tussen CPO-projecten te analyseren (Poley, 2007). Tot slot zijn er ook onderzoeken geweest die zich richtten op de fysieke verschijningsvorm van gezamenlijke woningbouwprojecten. Hierbij werd de nadruk gelegd op de rol van gemeenschappelijke ruimtes, de ruimtelijke inrichting en de “layout” als een verklaring voor de mate van sociale interactie en sociale controle in zelfbouwprojecten (Abu-Gazze, 1999; Bouma, Voorbij, & Poelman, 2009).

Gebrek aan kwantitatieve kennis over de verschillen tussen CPO's

Over het algemeen geven de huidige onderzoeken al goede inzichten in hoe de sociale cohesie bij zelfbouw collectieven wordt ervaren. Echter ontbreekt het in de wetenschappelijke kennis aan kwantitatief onderzoek die de verschillen in de ervaren sociale cohesie tussen de CPO-projecten langs een statistische maatstaf leggen. Het is namelijk zelden statistisch getoetst of de sociale cohesie wel in elke situatie hoog is en welke rol de kenmerken van het huishouden en de kenmerken van het CPO-project hierin spelen. Een recent onderzoek van Van de Wielen (2017) van de Technische Universiteit Eindhoven geeft wel eerste inzicht in deze verschillen in de ervaren cohesie tussen collectieve zelfbouwprojecten. Dit onderzoek laat zien dat de sociale cohesie tussen CPO-projecten sterk kan variëren en dat verschillende zaken de hoogte van de sociale cohesie beïnvloeden. Ondanks het uitgebreide onderzoek van Van de Wielen bleven een aantal zaken onderbelicht, waar dit onderzoek verder op gaat inzoomen:

- Zo gaf het onderzoek geen antwoord op de vraag of bewoners van CPO-projecten die hebben deelgenomen aan de totstandkoming van de buurt een andere of hogere sociale cohesie ervaren dan personen die later in het project zijn ingestroomd. Nieuwkomers in het project hebben namelijk niet het organisatorische proces en het bouwproces van het CPO-project meegemaakt en kopen als het ware het huis als ieder ander. Dit terwijl het proces van totstandkoming vaak als de aanleiding van de hoge sociale cohesie wordt gezien.

- Ten tweede bleef het onderbelicht of voornamelijk de kenmerken van het huishouden of de kenmerken van het CPO-project de verklaring was van de hoge sociale cohesie. In de internationale literatuur is er de algemene discussie of contextuele effecten (het project zelf) of de compositionele effecten (kenmerken van individuen) de hoogte van de sociale cohesie verklaren (Stafford, et al., 2003).
- Een ander onderbelicht punt is de invloed van de maatschappelijke meerwaarden van CPO-projecten op de ervaren sociale cohesie. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat de motieven van bewoners om deel te nemen aan het CPO-project ook van invloed kunnen zijn op de ervaren sociale cohesie later in het project. Heeft bijvoorbeeld een project dat voornamelijk is ontstaan omdat mensen goedkoop hun eigen woning wilden bouwen een andere sociale cohesie dan een project waar duurzaam leven de boventoon voerde?
- Het laatste onderbelichte punt is de mate waarin bewoners elkaar al kenden voordat het project van start ging. Als veel bewoners in het project elkaar al kennen voordat het project wordt gebouwd of geïnitieerd (bijvoorbeeld een groep vrienden), is het maar sterk de vraag of het gezamenlijk organiseren van de bouw de aanleiding van de hoge sociale cohesie is. Het ligt dan meer voor de hand om te stellen dat CPO-projecten een uitingsvorm is van een al aanwezige sociale cohesie.

1.3. Doelstelling

Hoofdvraag en deelvragen:

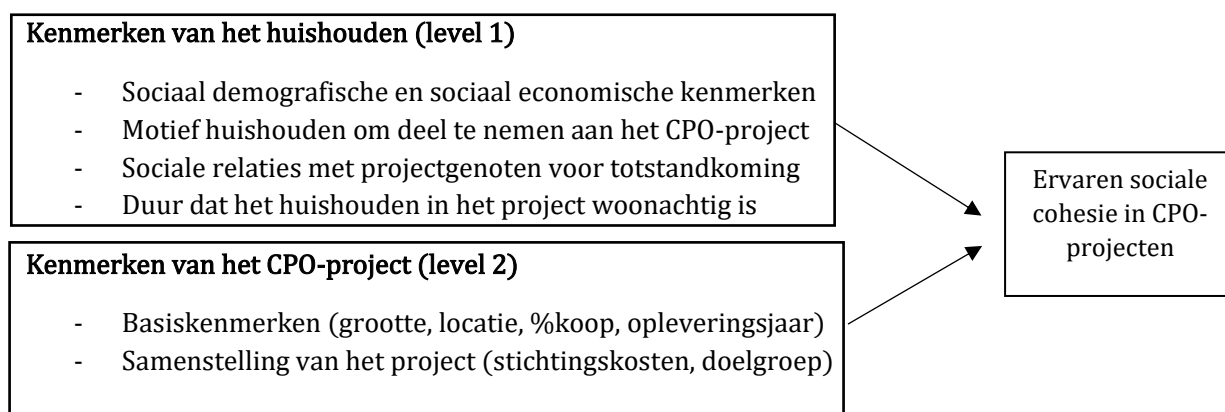
Het doel van dit onderzoek is om meer inzicht te krijgen in deze eerdergenoemde vier punten. Het onderzoek heeft de volgende hoofdvraag:

In hoeverre verklaren de kenmerken van een huishouden, de kenmerken van de CPO-projecten, de positie van bewoners, de motieven van de bewoners en de sociale relatie van de bewoners voorafgaand aan het CPO-project, de verschillen in de ervaren sociale cohesie tussen CPO-deelnemers?

Hierbij wordt ingegaan op een aantal specifieke deelvragen:

1. *Welke kenmerken van het huishouden en kenmerken van het CPO-project verklaren voornamelijk de verschillen in de ervaren sociale cohesie?*
2. *Hebben bewoners die hebben deelgenomen aan de totstandkoming van het CPO-project een hogere ervaren sociale cohesie dan de bewoners die later in het project zijn toegetreden?*
3. *Zit er een verschil in de ervaren sociale cohesie van CPO-projectdeelnemers als er wordt gekeken naar de verschillende motieven om deel te nemen aan het CPO-project?*
4. *Zit er een verschil in de ervaren sociale cohesie van CPO-projectdeelnemers als er wordt gevraagd naar de mate waarin bewoners elkaar voorafgaand aan het project al kenden?*

Dit onderzoek veronderstelt dat twee “niveaus” van invloed zijn op de hoogte van de sociale cohesie in CPO-projecten (zie figuur 4). Op het laagste niveau de kenmerken van het huishouden zelf en op een hoger schaalniveau de kenmerken/samenstelling van het gehele CPO-project. Dit onderzoek zoomt dus niet dieper in op verschillen binnen het huishouden (bijvoorbeeld tussen kinderen en volwassenen). Ook wordt er niet gekeken naar CPO-projecten in verschillende type wijken of steden (bijvoorbeeld wijken met veel of weinig voorzieningen). Doorgaans liggen CPO-projecten in Nederland namelijk niet gelegen in wijken die bekend staan om hun slechte sociale cohesie. Om het onderzoek af te bakenen wordt er geen vergelijking gemaakt tussen CPO-projecten en reguliere woonwijken. Het volgende globale conceptueel model kan worden verondersteld:

Figuur 4: Globale conceptueel model verklaring sociale cohesie CPO-projecten

1.4. Onderzoeksmethode

In dit onderzoek wordt er gekozen voor een kwantitatieve benadering en zal de ervaren sociale cohesie en de kenmerken van de huishoudens worden gemeten aan de hand van enquêtes en cijfermatige data. De enquêtes zijn verspreid onder grofweg 60 verschillende projecten die onder begeleiding van het BIEB (Bouwen in eigen Beheer) tot stand zijn gekomen. Het BIEB is een begeleidingsbureau voor CPO-projecten in Nederland met grotendeels projecten binnen de provincie Noord-Brabant, Gelderland en Zuid-Holland. Gegevens over de kenmerken van het project worden verzameld door middel van projectgegevens van het BIEB. De kenmerken van het huishouden en de ervaren sociale cohesie wordt via de enquête bij de huishoudens zelf verzameld. Deze gegevens worden in de analyse aan elkaar gekoppeld en geanalyseerd door middel van multilevel-regressie analyses.

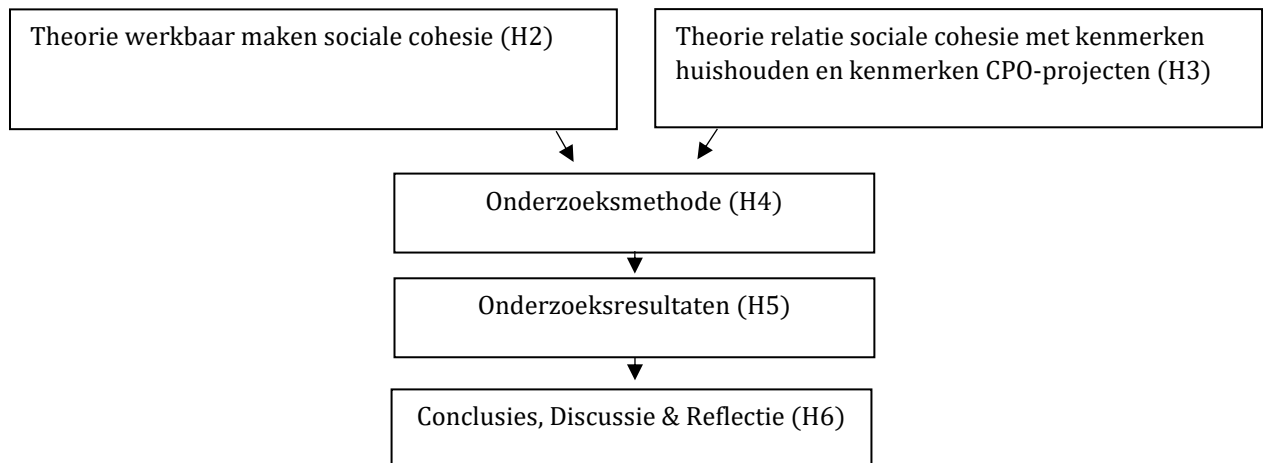
1.5. Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Op maatschappelijk gebied is dit onderzoek relevant omdat het aangeeft in hoeverre de sociale cohesie in CPO-projecten daadwerkelijk een rol speelt en hoe deze sociale cohesie “gestuurd” zou kunnen worden. Hiermee kan dit onderzoek relevant zijn om uitspraken in beleid te onderbouwen en geeft dit onderzoek adviesbureaus op het gebied van CPO-projecten handvatten hoe ze de sociale cohesie in CPO-projecten zouden kunnen stimuleren. Zeker nu participatie een belangrijker onderdeel wordt in de nieuwe Omgevingswet is het extra van belang meer inzicht te krijgen in het functioneren van alternatieve bouwvormen zoals CPO-projecten. Daarnaast kennen verschillende wetenschappers ook positieve maatschappelijke voordelen toe aan het stimuleren van de sociale cohesie, zoals een positief effect op de gezondheid en de ontwikkeling van individuen (zie hoofdstuk 2.3.).

Op wetenschappelijk gebied dragen de onderzoekgegevens van dit rapport bij om meer inzicht te krijgen in de sociale cohesie in kleine gemeenschappen en om het begrip sociale cohesie verder handen en voeten te geven. Daarnaast draagt dit onderzoek in het bijzonder bij aan de wetenschappelijke inzichten op het gebied van collectief particuliere opdrachtgeverschap. Dit onderzoek is een aanvulling op de bestaand wetenschappelijk onderzoeken en kan daarmee ook leiden tot nieuwe inzichten en mogelijk tot nieuwe vervolgonderzoeken. Ook geeft dit onderzoek, samen met het onderzoek van Van der Wielen, eerste inzicht in kwantitatieve gegevens over de sociale cohesie van CPO-projecten in Nederland.

1.6. Leeswijzer

Allereerst is het van belang om het begrip sociale cohesie meer handen en voeten te geven en een goede meetmethode voor dit begrip op te stellen. In hoofdstuk 2 zal door middel van het analyseren van wetenschappelijke literatuur en andere onderzoeken worden ingegaan op wat sociale cohesie is en hoe het gemeten kan worden. Hoofdstuk 3 gaat dieper in op de wetenschappelijke kennis van de verklarende variabelen van de sociale cohesie. Welke huishoudenskenmerken en welke kenmerken van het CPO-project verklaren nu de hoogte van de ervaren sociale cohesie? Wat hebben andere wetenschappers hier al over gevonden en welke effecten worden er binnen CPO-projecten verwacht? Hoofdstuk 4 gaat in op de onderzoeksmethode. In dat hoofdstuk staat centraal hoe de ervaren sociale cohesie binnen CPO-projecten gemeten is, welke meetmethodes hiervoor zijn gebruikt en onder welke omstandigheden het onderzoek is afgenomen. Ook wordt in dit onderzoek de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek besproken. Hoofdstuk 5 toont de onderzoeksresultaten. Hoofdstuk 6 geeft de conclusies van dit onderzoek weer, discussieert de resultaten en reflecteert de onderzoeksmethode. In figuur 5 staat de opzet van dit onderzoek schematisch weergegeven.

Figuur 5: Schematische weergave opzet onderzoeksrapport

Sociale cohesie

In dit hoofdstuk wordt een theoretisch kader geschetst rondom het begrip sociale cohesie. Allereerst wordt er ingegaan op de term sociale cohesie en in welke context deze allemaal is gebruikt (hoofdstuk 2.1.). Hierna worden er verschillende constructen geschetst die vaak gebruikt worden om de sociale cohesie te meten in woonwijken (paragraaf 2.2.). Na deze uiteenzetting wordt er kort ingegaan op het debat rondom het belang van een goede lokale sociale cohesie (hoofdstuk 2.3.) Dit hoofdstuk sluit af met een overzicht hoe de sociale cohesie in dit onderzoek gemeten wordt (paragraaf 2.4).

2.1. Verschillende perspectieven op sociale cohesie

In de hedendaagse literatuur is de term “sociale cohesie” een waar containerbegrip geworden. Sociale cohesie kent sterke verwantschappen met andere begrippen in de sociologie zoals “solidariteit”, “respect”, “sociale relaties”, “sociaal kapitaal” en “attractiviteit” (Blokland, 2000). De term sociale cohesie kent zijn oorsprong in de sociometrie, de wetenschapsgroep die statistische uitspraken doet over welke mensen veel contact met elkaar hebben. Zij onderzochten deze sociale relaties cijfermatig, maar ze konden niet altijd goed verklaren wat de motoren achter deze relaties waren. Ze noemden deze “onbekende kracht” die voor sociale relaties zorgden de sociale cohesie (Friedkin, 2004; Moreno & Jennings, 1937; Festinger, Schachter, & Back, 1950).

Doorgaans wordt de sociale cohesie kort gedefinieerd als: de mate waarin personen in een groep of groepen in de samenleving goed met elkaar kunnen samenleven. Echter ligt de uitdaging bij sociale cohesie in het specifiek definiëren ervan. In de loop der jaren is de term sociale cohesie namelijk door veel wetenschappers gebruikt in uiteenlopende contexten. Zo is de term gebruikt wanneer er gesproken wordt over de solidariteit tussen verschillende groepen in de samenleving (McPherson & Smith-Lovin, 1986). Denk bijvoorbeeld aan rapporten die gaan over de sociale acceptatie tussen bevolkingsgroepen. Ook is de term sociale cohesie gebruikt wanneer het gaat om de saamhorigheid en gelijkgestemdheid van personen binnen groeperingen (Lott & Lott, 1965; Hogg, 1992). Denk bijvoorbeeld aan onderzoeken die vaststellen of personen hetzelfde beeld hebben over de normen en waarden in de maatschappij of in hoeverre mensen elkaar waarderen. Verder wordt de term gebruikt om te refereren naar iemands individuele perceptie over sociale processen binnen een groep (Bollen & Koyle, 1990). Denk aan onderzoeken die ingaan op hoe verbonden iemand is met zijn vriendengroep. Eveneens wordt de term sociale cohesie gebruikt wanneer het gaat over de sociale processen in wijken en buurten (Forrest & Kearns, 2001).

Dit maakt dat de term op veel verschillende schaalniveaus is gebruikt, zoals het nationale niveau, stedelijk niveau, wijkniveau en groepsniveau (Rajulton, Ravanera, & Beaujot, 2007). Dit heeft ertoe geleid dat er niet een eenduidige definitie is over wat de sociale cohesie precies inhoudt, maar dat wetenschappers de term zelf definiëren en in bepaalde contexten anders gebruiken. Dit hoofdstuk streeft ernaar een zo goed mogelijke basis te leggen voor wat sociale cohesie inhoudt en hier goede constructen aan te verbinden in het licht van CPO-projecten.

Allereerst is belangrijk om na te gaan dat sociale cohesie doorgaans op twee manieren wordt gemeten. Volgens Moody en White (2003) kan er bij het vaststellen van de lokale sociale cohesie gebruik worden gemaakt van “relational components”. Dit houdt in dat er wordt gekeken naar alle sociale relaties en de bindingskracht binnen een groep. Denk bijvoorbeeld aan de totale hoeveelheid activiteiten dat binnen een groep wordt georganiseerd. De sociale cohesie wordt als het ware gezien als een systeemkenmerk (van een wijk, groep of buurt). Daartegenover staat dat er gekeken kan worden naar de “ideational components”. Hierbij wordt er uitgegaan van de individuele waardering van personen over de sociale processen binnen een groep. De sociale cohesie kan dan worden gemeten als een persoonskenmerk. Denk bijvoorbeeld aan hoe iemand de wijk ervaart en hoeveel activiteiten iemand met buurtgenoten onderneemt. Wanneer de individuele perceptie over de sociale processen binnen een groep aan een aantal mensen wordt gevraagd, kan dit ook redelijk goed worden vertaald naar hoe goed een buurt sociaal gezien functioneert. In empirisch onderzoek wordt er regelmatig gebruik gemaakt van de term sociale cohesie als persoonskenmerk. Dit onderzoek gaat hier ook van uit.

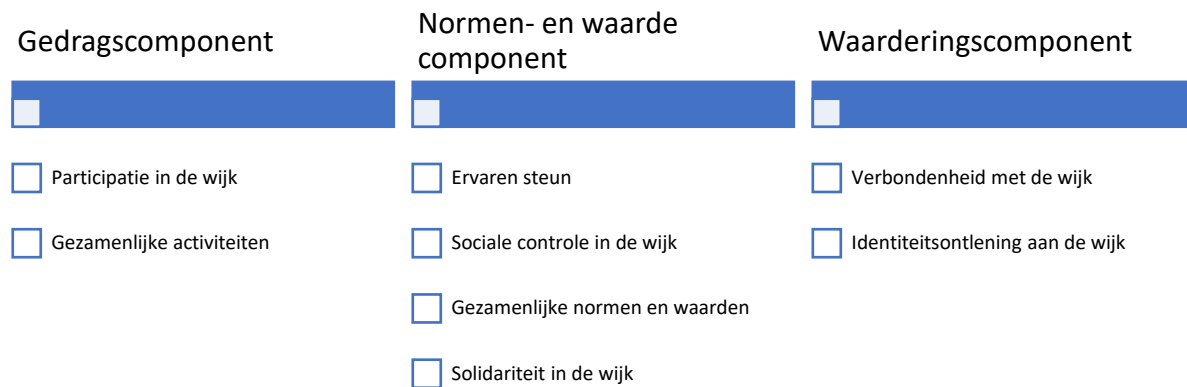
2.2. Werkbaar maken sociale cohesie

Nu rijst natuurlijk de vraag welke constructen gebruikt kunnen worden om de sociale samenhang in een buurt te meten. Hiervoor is gebruik gemaakt van een literatuurscan. Meerdere wetenschappers en organisaties die ingaan op de sociale cohesie in woonwijken zijn geraadpleegd. Onderstaand tabel (tabel 2) geeft inzicht in deze scan.

Onderzoeken sociale cohesie in kleine groepen / wijken en buurten	Activiteiten samen met andere groepsgenoten	Mate waarin groeps-genoten participeren in de wijk	Hulp kunnen vragen aan andere groepsgenoten en elkaar steunen	Mate waarin groeps-genoten elkaar kunnen vertrouwen en sociaal controleren	Gehegheid aan het project/gehegheid aan andere deelnemers	Wij-gevoel of een gevoel van gezamenlijke identiteit	Gezamenlijke normen en waarden	Solidariteit in het eerlijk verdelen van de economie en sociale kansen
(Festinger, Schachter, & Back, 1950; Lott & Lott, 1965; Hogg, 1992)					X		X	
(Yukelson, Weinberg, & Jackson, 1984; Guzzo, 1995)	X						X	
(Bollen & Hoyle, 1990; Owen, 1985)						X		
(William & David, 1981; Fisher & Ronald, 1997)			X					
(Putnam, 2000; Woolcock, 2001)			X	X				
(Sociaal- en cultureel planbureau, 2002, p. 14).		X			X			
(Forrest & Kearns, 2000)				X		X	X	X
(Forsyth, 2010)			X		X			
(Van de Wielen, 2017)			X	X	X			
(Bolt & Torrance, 2005)	X	X	X		X	X	X	

Uit de literatuurscan blijkt dat acht verschillende constructen uit de literatuur te halen zijn die de sociale cohesie meten. Deze constructen staan in de kolommen weergegeven. Volgens Bolt en Torrance

(2005, pp. 16-17) kan de sociale cohesie in buurten en wijken worden onderverdeeld in een gedragscomponent (de gezamenlijke activiteiten en participatie die plaatsvindt), een normen en waarden component (hoe wordt gedacht over de onbeschreven regels in de buurt en in hoeverre houdt iedereen zich aan deze regels) en een waarderingscomponent (in hoeverre ontlenen personen hun identiteit aan de plaats waar ze wonen). Als de bovenstaande acht constructen hieraan worden gekoppeld ontstaat het beeld zoals beschreven in figuur 6. De drie verschillende componenten worden in de volgende paragrafen toegelicht en meetbaar gemaakt aan de hand van wetenschappelijke kennis.

Figuur 6: Constructen binnen de sociale cohesie (op basis van literatuurscan en onderverdeling Bolt en Torrance (2005))

2.2.1. Gedragscomponent

Volgens de focus-theorie van Fled (1981) en volgens andere wetenschappers (Yukelson, Weinberg, & Jackson, 1984; Guzzo, 1995) is onderling sociaal contact een belangrijke motor voor het creëren van een hechte groep. Fled stelt dat als groepsdeelnemers frequent activiteiten met elkaar ondernemen die aansluiten bij elkaar interesses dit leidt tot het formeren van een hechte groep met sterke sociale banden. Het is echter een misvatting dat de sociale cohesie in een wijk enkel berust op de hoeveelheid sociale interacties. Volgens van der Horst et al. (2001) is de sociale betekenis van een wijk veel meer dan dat. Volgens hem heeft sociale cohesie ook te maken met de verbondenheid tussen inwoners en de acceptatie van elkaars sociaal gedrag. Een wijk met veel sociale interactie kan ook spanningen met zich meebrengen en leiden tot een gebrek aan privacy. Daarnaast kan vertrouwen en steun tussen personen volgens Cartwright en Zander (1968) ook ontstaan als er sprake is van een minder actieve groep. Enkel focussen op sociaal contact zou te summier zijn om de sociale samenhang te meten.

Sociale activiteiten kunnen grofweg worden onderverdeeld in twee verschillende vormen. Formele sociale interactie, waarbij er sprake is van sociale interactie die voortkomt uit contracten, afspraken of gezamenlijke verantwoordelijkheden en informele sociale interactie, waarbij gemoedelijk en spontaan contact plaatsvindt (Johnson, Palinkas, & Boster, 2003). Bij formele interactie kan er in CPO-projecten gedacht worden aan vergaderingen, het beslissingen nemen over de buurt of het onderhouden van gemeenschappelijke ruimtes of -faciliteiten. Deze formele activiteiten (e.g. participatie) worden in dit onderzoek doelbewust niet meegenomen. Bij alle CPO-projecten is er sprake van een hoge mate van participatie tijdens de totstandkoming. Enkel bij projecten met gemeenschappelijke voorzieningen blijft deze participatie na de bouw actueel. De vraag is nu juist of deze participatie tijdens de bouw leidt tot informele uitingen van sociale cohesie.

Een logische vervolgvraag is welke informele sociale activiteiten er plaatsvinden in CPO-projecten die wel gemeten kunnen worden. Volgens Poley (2007), die onderzoek deed naar sociale interacties in gezamenlijke woningbouwprojecten in Amerika, zijn deze informele activiteiten op te delen in vier groepen. Ten eerste activiteiten die betrekking hebben tot eten en drinken, bijvoorbeeld gezamenlijk dineren of barbecueën. Ten tweede activiteiten die betrekking hebben tot verjaardagen en vieringen van feestdagen, zoals het bijwonen van iemands verjaardag of het vieren van Oud en Nieuw. Ten derde activiteiten die betrekking hebben op clubjes binnen het project, zoals een fietsclubje of schaakclubje en tot slot spontane interacties op straat en het maken van praatjes als mensen elkaar buiten tegenkomen. Deze onderverdeling wordt uiteindelijk ook gebruikt in de enquête (zie hoofdstuk 4).

2.2.2. Normen en waardencomponent

Naast het gedragscomponent, speelt ook een normen- en waardencomponent een rol binnen het meten van de sociale cohesie. Verschillende onderzoekers verwijzen naar het belang van vertrouwen, sociale controle en steun als componenten van de sociale cohesie in woonwijken. Zo geeft Putnam (2000) in zijn bekende boek "Bowling Alone" aan dat maatschappijen steeds formeler en individualistischer zijn geworden. Maatschappijen zijn steeds meer afhankelijk geworden van formele contracten, formele wetten en formele steun vanuit de overheid. Denk bijvoorbeeld aan wetten tegen geluidsoverlast, verboden tot samenscholing, activiteitenvergunningen voor buurtfeesten en sociale zekerheid vanuit de overheid. Sampson geeft met zijn collective efficacy theorie aan dat wijken met veel onderling vertrouwen en gelijke normen en waarden zelf mechanismes inbouwen om conflicten en problemen in de buurt op te lossen (Sampson, 2012; Coleman J., 1988). In plaats van dat de politie zou moeten handhaven bij geluidsoverlast zouden burens bijvoorbeeld zichzelf sociaal controleren.

Volgens Warren (2001, p. 72) kunnen deze gezamenlijke normen en waarden worden gemeten door te kijken naar de mate waarin alle buurtbewoners zich inzetten voor het op pijl houden en/of verbeteren van de algemene leefbaarheid van de wijk. Beckhoven en Van Kempen (2002) spreken ook wel van het ontstaan van niet-opgeschreven gedragsregels waaraan iedereen zichzelf committeert. Wanneer er wordt gekeken naar deze gedragsregels vallen drie zaken te onderscheiden, namelijk de ervaren steun tussen buurtbewoners (elkaar helpen), de tolerantie (oplossen van conflicten binnen de wijk) en de sociale controle (het beschermen van de wijk tegen invloeden van buitenaf). De volgende paragrafen gaan hier verder op in.

Ervaren steun

Wellman en Wortley (1990) beargumenteren dat burens belangrijk kunnen zijn voor kleine sociale gunsten, zoals het passen op elkaars kinderen of het helpen de planten water te geven. Solidariteit en iets voor elkaar kunnen betekenen, is volgens Forrest en Kearns (2000) een belangrijk onderdeel bij het meten van de sociale cohesie op lokaal niveau. De onderlinge steun in een woonwijk zou gemeten kunnen worden op twee manieren. Enerzijds zou er gevraagd kunnen worden naar de daadwerkelijk gekregen steun (hoe vaak hebben buurtgenoten geholpen met de planten water geven). Anderzijds zou er gekeken kunnen worden naar de verwachte ervaren steun (hoe groot acht iemand de kans dat de burens zouden helpen als je planten water nodig hebben). Shaw (2005) geeft aan dat de gunsten tussen burens het beste gemeten kunnen worden in de vorm van "verwachte steun" en niet de daadwerkelijk "gekregen steun". Volgens Shaw is het veel meer van belang dat mensen het gevoel hebben bij hun burens aan te kunnen kloppen mocht dit nodig zijn. Daarnaast geeft de verwachting om steun te ontvangen ook beter inzicht in de ongeschreven gedragsregels die in de wijk aanwezig zijn.

De vraag staat open welke type steun iemand kan ontvangen in een wijk van zijn of haar burens. Berkman et al. (2000) stelt dat steun in een wijk kan worden onderverdeeld in vier typen. Deze staan hieronder beschreven en worden ook in de enquête meegenomen (zie hoofdstuk 4).

- i. Emotionele steun: Het bieden van een luisterend oor op het moment dat iemand dat nodig heeft of het kunnen delen van gebeurtenissen die iemand hebben geraakt.
- ii. Instrumentele steun: Het verlenen van kleine diensten. Poley (2007) deed onderzoek naar instrumentele steun in gezamenlijke woningbouwprojecten. Volgens haar kan er gedacht worden aan hulp bij gezondheidsklachten, het bieden van steun bij financiële problemen, het bieden van hulp met de kinderen, een open-deur-beleid, het bieden van hulp bij huisdieren, planten water geven of het helpen bij klussen in huis.
- iii. Beoordelingssteun: het helpen bij het nemen van beslissingen, zoals de aanschaf van dure spullen, de inrichting van de tuin of het kiezen van de kleur verf voor op de muur.
- iv. Informatieve steun: Het elkaar helpen in het verkrijgen van informatie, zoals het zaken doen met de overheid, het regelen van omgevingsvergunningen of het helpen solliciteren op een baan.

Uiteraard is het van belang te beseffen dat buurtgenoten niet de enige aanbieder van steun zijn. Familie en kennissen kunnen ook bijdragen aan het verkrijgen van verschillende soorten steun. Sommige soorten steun zullen personen daarom liever uitbesteden aan een familielid of aan een goede vriend of kennis dan iemand uit het CPO-project. Het bieden van emotionele steun of helpen bij keuzes vraagt natuurlijk een andere vertrouwensband dan het water geven van planten of het uitlenen van een klein geldbedrag.

Tolerantie

Een tweede manier waarop de ongeschreven gedragsregels terugkomen is bij processen zoals de tolerantie. Bij tolerantie gaat het om de manier waarop buurtgenoten gezamenlijk zichzelf sociaal controleren en hierdoor het interne sociale leefklimaat op pijl houden (Sampson R. , 2010). Hierbij gaat het specifiek om de gedragsregels tussen de bewoners onderling. In de wetenschap is er geen duidelijk kader hoe de tolerantie precies gemeten kan worden. Mijns inziens gaat het hier om vier zaken, die ook worden meegenomen in de enquête.

1. Elkaar informeren: het elkaar informeren op het moment dat buurtgenoten van plan zijn om vormen van overlast te veroorzaken in de wijk (zoals geluidsoverlast of stankoverlast).
2. Elkaar tolereren: het accepteren op het moment dat buurtgenoten in de wijk sporadisch overlast veroorzaken.
3. Elkaar controleren: elkaar erop aan durven spreken als de overlast in de wijk te groot wordt.
4. Gelijkheid in normen en waarden: het gevoel dat de normen en waarden tussen buurtgenoten met elkaar overeenkomen.

Sociale controle

Volgens Sampsons collective efficacy theorie kan de mate waarin buurtbewoners de wijk in de gaten houden tegen negatieve invloeden van buitenaf, zoals criminaliteit, ook worden meegenomen als onderdeel van de sociale cohesie. In deze scriptie wordt dit de sociale controle genoemd. Verschillende onderzoekers geven aan dat de mate van sociale controle in de wijk en criminaliteit een verband met elkaar kennen (Bursik & Grasmick, 1993; Sampson & Groves, 1989). Hoe hoger de sociale controle in de wijk, hoe kleiner de kans op externe problemen. Bruinsma et al. (2013) geven hierbij aan dat er

gedacht moet worden aan sociale processen in woonwijken zoals degene die hieronder vermeld staan. Deze punten worden ook meegenomen in de enquête (hoofdstuk 4).

1. Het aanspreken van personen van buiten de buurt die overlast veroorzaken (zoals bijvoorbeeld hangjongeren of niet naar schoolgaande jeugd);
2. Het waken over andermans huis op het moment dat deze persoon weg of op vakantie is;
3. Personen aanspreken in het geval van vernieling in de wijk.

De vraag is in hoeverre sociale controle tegenwoordig nog te herleiden is naar de kwaliteit van sociale processen in de wijk. Met de opkomst van buurtpreventie programma's en whatsapp-groepen waarin criminaliteit kan worden gemeld, wordt de sociale controle steeds meer formeel door de overheid uitgerold en berust dit steeds minder op een proces dat spontaan ontstaat. Daarnaast is het überhaupt de vraag in hoeverre de sociale controle en het gevoel dat burens over andermans eigendom waken verschilt tussen CPO-projecten. Het waken over andermans spullen en het waken over de wijk zou ook als een "burgerplicht" kunnen worden gezien waar de sociale controle in de wijk minder aan gekoppeld is. Desondanks wordt de sociale controle wel meegenomen. Concluderend bestaat het normen- en waarden component uit de mate van verwachte steun, de ervaren tolerantie en de ervaren sociale controle.

2.2.3. Waarderingscomponent

Naast het gedragscomponent (de hoeveelheid activiteiten), het normen- en waardecomponent (steun, tolerantie en sociale controle) speelt een bepaalde waardering over de wijk een rol in de sociale cohesie. Dit is de minst tastbare vorm van de drie componenten. Het gaat hierbij vooral om het gevoel van trots en verbondenheid. Doorgaans wordt dit opgedeeld in twee delen: namelijk de emotionele verbondenheid met de wijk en de wijze waarop mensen zichzelf met de wijk identificeren.

Emotionele verbondenheid

In hoeverre een buurtbewoner zich verbonden voelt met een plaats wordt doorgaans gemeten met het begrip "place attachment". Volgens Altman en Low (1992) is de place attachment, de mate waarin iemand zich aangetrokken voelt tot de buurt, een belangrijk component van de sociale samenhang. In veel onderzoeken wordt de verbondenheid met de wijk gemeten met de verhuisgeneigdheid (hoe graag iemand zou willen verhuizen). De verhuisgeneigdheid is echter van veel meer factoren afhankelijk. Zo kunnen personen ook verhuizen vanwege carrière, gezinsuitbreiding, familie of financiële mogelijkheden (Mulder & Hooimeijer, 1999). Het is dus lastig om de emotionele verbondenheid met de wijk hier goed uit te kunnen filteren. Doorgaans realiseren mensen zich pas hoe sterk ze sociaal-emotioneel verbonden zijn met de wijk als ze de wijk verlaten en de sociale connecties gaan missen (Hidalgo & Hernandez, 2001). Gerson et al. (1977) adviseert daarom om gebruik te maken van hypothetische scenario's waarbij wordt verondersteld dat iemand de buurt zou gaan verlaten. Gevraagd kan worden welke emotie dit bij bewoners oproept. De volgende stellingen staan in Gerson's onderzoek beschreven en worden meegenomen in de enquête (hoofdstuk 4).

1. Als ik moest verhuizen zou ik dat jammer vinden omdat ik veel waarde hecht aan de sociale connecties in de buurt
2. Als ik moet verhuizen zou ik dit jammer vinden omdat ik veel waarde hecht aan het huis wat ik hier heb.

Identiteitsontlening met de wijk

Een ander element dat vaak wordt gebruikt bij het meten van de sociale cohesie is groepsidentiteit en identiteitsontlening van individuen aan de wijk (Bollen & Koyle, 1990; Proshansky, Fabian, & Kamino, 1983). Volgens Castells (1997) wordt de leefomgeving een steeds belangrijker onderdeel van iemands persoonlijke identiteit ten tijde van toenemend materialisme en een snelle globalisering. Het beeld dat het publiek heeft over een bepaalde wijk wordt steeds belangrijker en men probeert de reputatie van zijn eigen wijk hoog te houden. Het ligt daarmee voor de hand dat de mate waarin iemand zijn identiteit ontleent aan de wijk een steeds belangrijk onderdeel van de ervaren sociale cohesie wordt. Zoals ook eerder is beschreven in hoofdstuk 2.1.2. over de sociale cohesie in het algemeen, kan ook identiteit worden gezien als een systeemkenmerk of een persoonskenmerk. Bij identiteit als een systeemkenmerk kan bijvoorbeeld worden gedacht aan gezamenlijke symbolen en gebruiken, zoals het PSV-stadion als symbool voor de stad Eindhoven. Dit wordt ook wel place identity genoemd (Proshansky, Fabian, & Kamino, 1983).

In dit onderzoek wordt identiteit gezien als een persoonskenmerk. In hoeverre ontleent iemand zijn identiteit aan het CPO-project. Dit wordt ook wel place identification genoemd (Schneider, 1987). Uzzell et al. (2002) geeft aan dat er een sterke relatie is tussen de identiteitsontlening in een buurt en de andere aspecten van de sociale cohesie. Wanneer de sociale relaties in de buurt goed zijn, stijgt ook de mate waarin iemand zijn identiteit aan de buurt ontleent. Wijken met slechtere sociale relaties laten doorgaans een vermindering van de trots zien. Hieruit kan worden geconcludeerd dat identiteitsontlening een prima indicator is voor sociale samenhang. Bij de identiteitsontlening aan een buurt gaat het er om in welke mate iemand zich graag uitlaat over de buurt en de plek waar ze wonen. Mijs inziens gaat dit om stellingen als: "ik ben trots op mijn buurt" of "ik heb het graag over mijn buurt met anderen" of "ik voel me onderdeel van een groep in mijn buurt". Deze vragen zijn ook in de enquête opgenomen (zie hoofdstuk 4).

2.3. De veranderende rol van een lokale sociale cohesie

Nu er is ingegaan op welke constructen van belang zijn om de sociale cohesie te meten, is het nodig om stil te staan bij het belang van een goede sociale samenhang in een woonwijk. Er is namelijk een debat binnen de wetenschap in hoeverre de lokale sociale cohesie nu echt van belang is in iemands leven in de huidige moderne tijd.

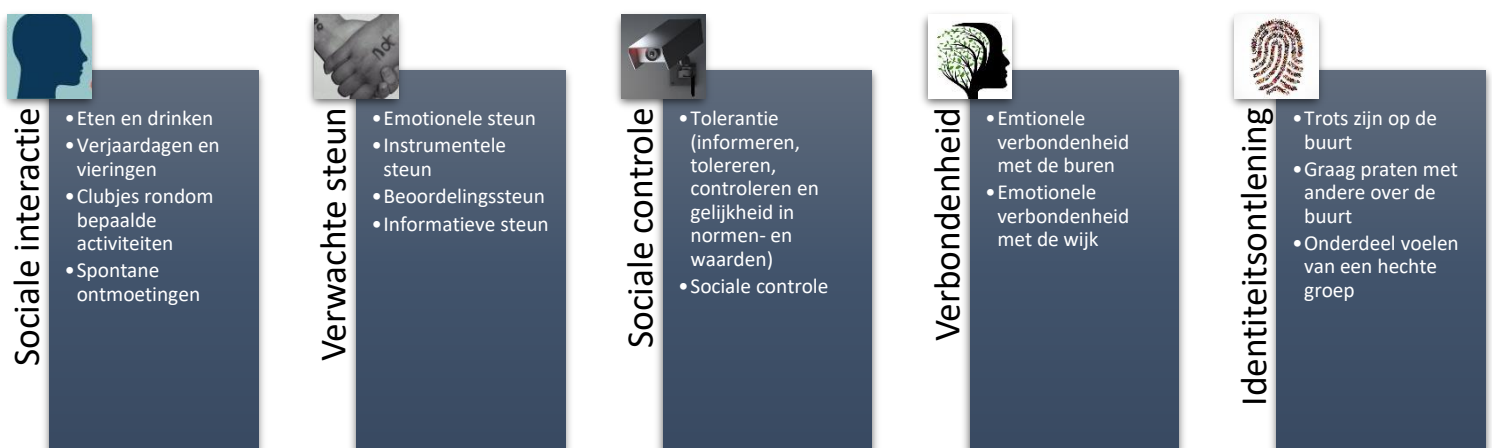
Zo laat een Nederlands onderzoek vlak voor de eeuwwisseling zien dat doorgaans maar 10% van iemands sociale relaties daadwerkelijk uit buurtrelaties bestaat (Völker, 1999). Personen zijn simpelweg ook op andere plekken aanwezig, zoals bij verenigingen, sportclubs, werkplekken of scholen. Deze plekken bieden ook mogelijkheden om nieuwe sociale relaties op te doen. Ook stellen onderzoekers zoals Putnam (2000) en Castells (1997) dat de huidige maatschappij steeds individualistischer wordt, waardoor lokale sociale relaties steeds zakelijker van aard zijn geworden. Castells geeft hierbij aan dat instituties zoals kerken en verenigingen, die vroeger voor een belangrijk deel het cement waren van de lokale sociale cohesie, steeds minder invloed hebben in de maatschappij, waardoor de lokale sociale cohesie afneemt. Verder beredeneert Urry (2012) dat met de toenemende globalisering van de wereld en de toenemende digitalisering van communicatie, de noodzaak voor het behouden van lokale relaties afneemt. Het wordt namelijk steeds makkelijker om sociale relaties op langere afstand te onderhouden via de mobiele telefoon of sociale media. Verder beredeneert Granovetter (1973) dat lokale sociale relaties vaak niet de basis zijn voor economisch en sociaal succes van mensen. Hij stelt dat personen relaties kunnen hebben die sterk van aard zijn (met veel sociaal contact) en die zwak van aard zijn (met weinig sociaal contact). Granovetter veronderstelt dat zwakke relaties mensen juist in contact brengt met andersdenkenden die nieuwe kansen kunnen bieden.

Sterke lokale relaties met burens zouden iemands kansen dus niet specifiek vergroten. Daarnaast wordt ook niet altijd onderschreven dat een hoge sociale cohesie in een bepaalde buurt een grote invloed heeft op sociale samenhang in de rest van de wijk (Portes & Landolt, 1996). Schuyt (1997) beredeneert zelfs dat sociale cohesie van nature voor verdeling zorgt. Het ontstaan van een groep kan niet zonder uitsluiting en een duidelijke “wij” en “zij”. Deze scheidingen kunnen juist ook tot verdeeldheid in wijken leiden. Dit fenomeen van exclusiviteit is ook door Ruiu aangehaald wanneer het specifiek over gemeenschappelijke woonprojecten ging (Ruiu, 2016).

Dit neemt niet weg dat er ook wetenschappers zijn die het belang van een lokale sociale cohesie wel onderschrijven. Zo wordt een hoge lokale sociale cohesie namelijk vaak in verband gebracht met een betere mentale gezondheid (Antonucci, Further, & Dartiques, 1997) en een betere fysieke gezondheid (Kawachi, Kennedy, Lochner, & Prothrow-Stich, 1997). Enkel het gevoel van sociaal contact en lokale verbondenheid zou volgens deze onderzoekers al bijdragen aan positieve effecten op de gezondheid. Ook zou een hoge lokale sociale cohesie zorgen voor minder gevoelens van eenzaamheid bij ouderen (Kearns, Whitley, Tannahill, & Ellaway, 2015). Daarnaast zouden buurtrelaties positief bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen (Franzini, et al., 2009). Zij zouden beter leren omgaan met sociale contacten en later uitgroeien tot meer sociale individuen als zij in een sociaal rijke en veilige buurt opgroeien. Sommige onderzoekers beredeneren, in tegenstelling tot Granovetter, dat goede lokale banden met de burens iemand juist wel verder kan brengen in sociaal en economisch opzicht (Wacquant & Wilson, 1989). Zo zouden burens kunnen helpen bij het vinden van een baan binnen hun sociale netwerken. Tot slot zouden volgens Sampson’s collective efficacy-theory mensen met een hoge sociale cohesie elkaar meer helpen en de buurt meer in de gaten houden, wat leidt tot een lagere kans op criminaliteit in de buurt (Sampson R., 2010).

2.4. Conclusie

Dit hoofdstuk had als doel te komen tot een werkbare uiteenzetting van het begrip sociale cohesie. Hierbij is er allereerst een literatuurscan opgesteld die 8 componenten van de sociale cohesie veronderstelde. Deze componenten zijn verder uitgediept langs de lijn van Bolt en Torrance (2005) waarin de sociale cohesie kon worden opgedeeld in een gedrags-, normen en waarden- en belevingscomponent. Geconcludeerd kan worden dat vijf onderdelen de hoogte van de sociale cohesie vaststellen die relevant zijn voor dit onderzoek. Wat deze vijf onderdelen zijn en hoe deze onderdelen meetbaar zijn gemaakt staat weergegeven in figuur 7. In hoofdstuk 3 wordt er verder ingegaan op de invloed die huishoudenskenmerken en kenmerken van het CPO-project kunnen hebben op de hoogte van deze sociale cohesie.

Figuur 7: Meetbaar maken ervaren sociale cohesie

3

Variabelen voor het verklaren van de sociale cohesie

Variabelen voor het verklaren van de sociale cohesie

In dit hoofdstuk wordt er beschreven welke invloed huishoudenskenmerken en kenmerken van het CPO-project hebben op de ervaren sociale cohesie. Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd: Ten eerste wordt er beargumenteerd waarom individuele kenmerken en wijkenkenmerken niet worden meegenomen in dit onderzoek (paragraaf 3.1.). Vervolgens wordt er aandacht besteed aan de rol van de sociaal demografische kenmerken en sociaal economische kenmerken van huishoudens (paragraaf 3.2.). Daarna wordt er ingegaan op de rol van de kenmerken van het project (paragraaf 3.3.), de rol van nieuwe bewoners en de originele bewoners (paragraaf 3.4.), de invloed van motieven van bewoners (paragraaf 3.5.) en tot slot de rol van “elkaar al kennen voordat het project begint” (paragraaf 3.6.). Dit hoofdstuk sluit af met een conceptueel model (paragraaf 3.7.).

3.1. Individuele kenmerken en wijkenkenmerken

Voordat er op de overige kenmerken wordt ingegaan, wordt er kort aangegeven waarom er in dit onderzoek niet uitgegaan wordt van individuele kenmerken zoals opleidingsniveau, inkomen en de burgerlijke staat van het individu. Ondanks gebrek aan wetenschappelijk bewijs gaat dit onderzoek ervan uit dat individuen in een huishouden sociale netwerken met elkaar delen. Wanneer een vrouw bijvoorbeeld sterke banden heeft met de burens is de kans groot dat de samenwonende man meeprofitteert of meedoet met deze sociale connecties.

Het geslacht kan wel van invloed zijn op hoe deze sociale relaties worden ervaren en is daarom relevant om als individueel kenmerk mee te nemen. Shaw (2005) vond bijvoorbeeld dat vrouwen meer waarde hechten aan de emotionele en instrumentele steun van buurtbewoners. Robertson et al. (2008, p. 96) toont aan dat vrouwen over het algemeen meer waarde hechten aan de identiteit van de wijk vanuit een sociaal opzicht, waar mannen de economische status van de wijk meer waarderen. Verder concludeerde Pain (1991) dat vrouwen meer waarde hechten aan sociale connecties als bron van veiligheid in de wijk, waar mannen technologische middelen of zelfverdediging belangrijker vonden. Ook komen vrouwen meer in aanraking met de buurt tijdens hun dagelijkse gang van zaken doordat vrouwen over het algemeen meer parttime werken (Unger & Wandersman, 1982). Het selecteren wie in het gezin de vragen invult, de man of de vrouw, kan dus zinvol zijn als controlevariabele, maar wie de enquête invult wordt verder als een huishoudenskenmerk aangeduid.

Daarnaast worden ook geen wijkvariabelen meegenomen in dit onderzoek. In de meeste reguliere onderzoeken naar de sociale cohesie in wijken worden kenmerken van de wijk wel meegenomen (zie bijvoorbeeld: Putnam D., 2007, p. 149; Van der Meer & Tolsma, 2014; Stolle, Soroka, & Johnston, 2008; Letki, 2008; Rosenfeld, Messner, & Baumer, 1999). In deze onderzoeken is er echter vaak sprake van grote diversiteit in de wijk, zoals noemenswaardige etnische- en economische verschillen. Een snelle analyse van de locaties van CPO-projecten leert dat deze projecten doorgaans niet gelegen zijn in wijken met grote etnische en economische diversiteit of in “probleemwijken”. Verwacht wordt dat wijkenkenmerken daarom weinig effect zullen hebben.

3.2. Sociaaleconomische en -demografische kenmerken

Verondersteld wordt dat verschillende sociaal demografische en sociaal economische kenmerken van een huishouden invloed hebben op de hoogte van de ervaren sociale cohesie. Ten eerste wordt in de literatuur vaak verondersteld dat huishoudens die in het dagelijks leven veel aanwezig zijn in de wijk een hogere sociale cohesie met deze wijk kennen (Dekker & Bolt, 2005). Zo vond Fischer (1982) dat huishoudens die fulltime werken een minder grote kans hebben zich verbonden te voelen met de wijk dan mensen die werkeloos waren. Daarnaast vond Sharkey (2014) dat voor kinderen en ouderen, die over het algemeen meer in de wijk aanwezig zijn, de sociale context van de wijk meer van belang is. Het hebben van slechte mobiliteitsopties wordt ook vaak in verband gebracht met meer lokale sociale connecties omdat deze groep minder ver kan reizen om contacten op grote afstand te onderhouden en zijn daardoor meer sociaal in de wijk actief (Van den Berg, Arentze, & Timmermans, 2015).

Ten tweede wordt vaak verondersteld dat het hebben van kinderen een positieve invloed heeft op de lokale sociale cohesie. Gezinnen met kinderen hebben doorgaans sterkere lokale banden. Denk aan contact met andere schoolouders of een kennissenkring via lokale verenigingen waar hun kinderen op zitten (Ziersch, Osborne, & Baum, 2011). Daarnaast zijn kinderen vaak de motor in het behouden van relaties tussen ouders in een buurt doordat de kinderen bij elkaar op bezoek komen (Weller & Bruegel, 2009). Ook voelen ouders met jonge kinderen meer verantwoordelijkheid om de sociale cohesie in de buurt te behouden omdat ze willen dat hun kinderen in een veilige en sociale omgeving opgroeien (Riger & Lavrakas, 1981). De samenstelling van een huishouden (alleenstaand, samenwonend met kinderen, samenwonend zonder kinderen) wordt daarom meegenomen in het onderzoek.

Ten derde wijzen verschillende onderzoeken erop dat de sociale cohesie en leeftijd een relatie met elkaar hebben (Ellaway, Macintyre, & Kearns, 2001; Pampalon, Hamel, Koninck, & Disant, 2007). Hoe ouder iemand wordt, hoe hoger de sociale connectie in de buurt wordt gewaardeerd. De vraag is echter of dit wel klopt. Zo vond een ander onderzoek onder 3.600 Zweden dat de mate van sociale activiteiten en participatie in de buurt een parabolisch effect kent. Over het algemeen stijgt de participatie als mensen ouder worden. Maar naarmate mensen ouder worden dan het 70-ste levensjaar daalt de participatie weer. Dit kan worden verklaard doordat na het 70-ste levensjaar doorgaans de gezondheidsklachten toenemen en de bewegingsvrijheid afneemt, wat van invloed kan zijn op de ervaren sociale cohesie (Lindeström, Moghaddassi, & Merlo, 2004; Perren, Arber, & Davidson, 2004). Naarmate de gezondheidsproblemen groter werden, nam de sociale interactie met de buurt af, maar werd lokale steun van buurtgenoten wel belangrijker (Gale, Dennison, Cooper, & Sayer, 2011). De leeftijd in combinatie met de gezondheid van personen zou daarom van invloed kunnen zijn.

Tot slot kan het inkomen van het gezin ook van invloed zijn op de hoogte van de sociale cohesie. Tolsma et al. (2009) vond dat het gemiddelde inkomen van inwoners in de buurt een verklarende variabele was voor de hoogte van de sociale cohesie, zelfs als er gecorrigeerd werd op de etnische heterogeniteit, economische heterogeniteit en de criminaliteitscijfers. Volgens de onderzoekers waarderen mensen met een hoger inkomen hun buurt beter omdat ze meer financiële mogelijkheden hebben hun buurt uit te kiezen en te participeren in lokale initiatieven. De vraag is in hoeverre dit laatste een rol speelt. De verwachting is dat er sprake is van een cut-off-point wanneer het inkomen wel uitmaakt. Namelijk wanneer mensen de sociale activiteiten niet meer kunnen betalen. Bij gezamenlijke CPO-projecten ligt het meer voor de hand dat inkomen geen rol speelt. Het huishouden heeft zelf de keuze over het huis dat wordt gebouwd, waardoor men mogelijk ook meer tevreden is met de wijk, zelfs bij een lager inkomen.

3.3. CPO-projectkenmerken

Naar verwachting zijn ook kenmerken van het CPO-project van invloed op de verschillen in de sociale cohesie tussen CPO-projecten. Verwacht wordt dat landelijk geleden CPO-projecten een hogere sociale cohesie kennen dan projecten die in de stad gelegen zijn. Fischer (1982) onderzocht dat sociale netwerken van plattelandsbewoners over het algemeen meer lokaal van aard zijn. Dit wordt volgens haar verklaard doordat mensen in stedelijke omgevingen meer in aanraking komen met mensen die in verschillende plekken zijn opgegroeid. Al moet wel worden opgemerkt dat de digitalisering van communicatie de verschillen in de sociale cohesie tussen steden en dorpen vervaagd zou kunnen hebben. Het is dus allerm minst zeker of dit effect in de moderne tijd nog standhoudt.

Ten tweede zou het aantal mensen dat in het CPO-project woonachtig is van invloed kunnen zijn op de hoogte van de sociale cohesie. Naarmate het project groter wordt is de kans kleiner dat iedereen elkaar kent in het project. Ook stelt Hasselaar (2011) dat kleinere gemeenschappen over het algemeen een hogere mate van sociale cohesie kennen dan grotere gemeenschappen. Ook Boelens et al. (2010) vond, na het onderzoeken van 30 CPO-projecten, dat bewoners van kleinere CPO-projecten over het algemeen een hogere sociale cohesie kennen dan grotere CPO-projecten.

Daarnaast zou de eigendomspositie van de bewoners van invloed kunnen zijn. Chavis et al. (1986) vond een positieve relatie tussen het zijn van een huiseigenaar en de hoogte van de sociale cohesie. Huiseigenaren wonen over het algemeen langer in hetzelfde huis dan huurders, waardoor de verhuisgraad lager is. Daarnaast kennen huiseigenaren een groter eigenaarsgevoel, waardoor zij een grotere neiging hebben om de algemene leefbaarheid van de wijk op pijl te houden (deels uit eigenbelang). Over het algemeen zijn de meeste CPO-projecten woonwijken die uit koopwoningen bestaan. Bij zelfbouw worden soms wel huurconstructies gebruikt, maar dan raakt een project al snel in een sfeer van consumentgericht bouwen (CB) of medeopdrachtgeverschap (MO), doordat de corporatie regels stelt over de invulling van de wijk.

Ten vierde is de duur dat een project al bestaat en hoe lang personen in de woonwijk wonen van invloed op de hoogte van de sociale cohesie. Volgens Tuckman en Jensen (1977) vindt groepsvorming namelijk in vier verschillende fases plaats. In de eerste formerende fase komt de groep bij elkaar en is er vaak sprake van formele activiteiten (zoals vergaderingen tijdens de bouwfase). Hierbij vinden nog relatief weinig informele activiteiten plaats. In de stormende fase ontstaan er conflicten of uitdagingen binnen de groep. In het geval van CPO-projecten zijn dit bijvoorbeeld de uitdagingen die het collectief tegenkomt tijdens het project of de meningsverschillen die hierin ontstaan. In de derde normerende fase worden deze conflicten bijgelegd en ontstaan er gezamenlijke normen en waarden binnen de groep en zorgen de conflicten voor verbroedering en samenhang. In de uitvoerende fase is er sprake van meer informeel contact tussen groepsgenoten. Hierdoor kan het voorkomen dat er nog conflicten en spanningen worden “gemeten” binnen CPO-projecten die net van de grond zijn gekomen. (Williams, 2005b).

Lewicka (2005), Oh (2003) en Chavis et al. (1986) vonden dat er een positief verband was tussen de duur dat iemand in een wijk woont en de ervaren sociale cohesie en de gehechtheid aan de wijk. Logischerwijs hebben bewoners die langer in de wijk wonen een grotere kans om met meer mensen en andere gezinnen in het project in contact te komen en sociale activiteiten te ondernemen. Over het algemeen wordt dit resultaat ook gevonden bij onderzoeken naar CPO-projecten. Hoe langer het project duurt, hoe hoger de sociale cohesie wordt door het opbouwen van vertrouwen, steun en wederzijds respect (zie bijvoorbeeld: Fromm, 1991; McCamant & Durrett, 1994; Brenton, 1998).

Ten vijfde is de heterogeniteit van de groep een belangrijke meetlat. Verschillende onderzoekers beredeneren namelijk dat hoe heterogener een groep is, hoe lager de sociale cohesie is (Alesina & La Ferrara, 2002). Deze heterogeniteit kan uiteenvallen in drie soorten. De etnische heterogeniteit, de economische heterogeniteit en de leeftijdsheterogeniteit. De kans is groot dat de etnische heterogeniteit niet sterk van toepassing is op de Nederlandse CPO-projecten. Tolsma et al. (2009) van de Rijksuniversiteit Groningen stelt dat in de Nederlandse context de effecten van de etnische heterogeniteit op sociale cohesie minder van toepassing zijn omdat tolerantieniveaus relatief hoog zijn en economische verschillen veroorzaakt door etniciteit minder zijn dan andere landen. Wat wel een rol kan spelen is de economische heterogeniteit van een CPO-project. Volgens Uslaner en Brown (2005) leidt een hoge economische heterogeniteit tot veel mensen van verschillende leefstijlen die samenleven in een gebied. Deze economische heterogeniteit zou volgens de onderzoekers leiden tot een culturele heterogeniteit, waardoor er ook sociale disconnectiviteit ontstaat. Verschillende onderzoeken laten zien dat er een relatie bestaat tussen de economische heterogeniteit en de mate van sociale cohesie in een gebied (zie bijvoorbeeld Uslaner & Brown, 2005, Van Oorschot & Arts, 2005, Gesthuizen, Van der Meer, & Scheepers, 2009, Rothstein & Uslaner, 2005). Ook de heterogeniteit in de leeftijd van personen kan van invloed zijn op de hoogte van de sociale cohesie. Als de leefpatronen van buurtgenoten sterk verschillen (de ene is een gezin dat overdag werkt en de andere is een ouder persoon die 's avonds minder actief is) dan rijmen deze leefpatronen minder goed met elkaar dan wanneer beide huishoudens gezinnen met kinderen zijn.

Tot slot kunnen ook fysieke kenmerken in het project van invloed zijn op de hoogte van de sociale cohesie. Volgens Mcamant & Durrett (1994) en Abu-Gazze (1999) dragen gezamenlijke ruimtes (zoals een gezamenlijke woonkamer of een gezamenlijke buitenruimte) bij aan de hoogte van de sociale cohesie in gemeenschappelijke woonprojecten. Andere onderzoekers geven aan dat gemeenschappelijke voorzieningen, zoals een gemeenschappelijke vriezer, tuingereedschap of sportfaciliteiten ook bijdragen aan ontmoetingen in de buurt en bijdragen aan een hogere sociale cohesie. Soortgelijke principes zijn ook succesvol gebleken in wijken (Van Beckhoven & Van Kempen R., 2006). Echter stelt Williams (2005b) dat de gezamenlijke voorzieningen in sommige gevallen een bron van ergernis kunnen zijn. Dit zou vooral het geval zijn wanneer bepaalde deelnemers uit de groep geen gebruik mogen maken van de gemeenschappelijke ruimtes, op het moment dat de gezamenlijke faciliteiten niet of slecht worden onderhouden of afspraken over de gemeenschappelijke faciliteiten niet goed worden nagekomen. Het is discutabel of gezamenlijke ruimtes en voorzieningen een variabele is die de sociale cohesie verklaart (ruimtes → sociale cohesie) of dat projecten met een hogere sociale cohesie meer geneigd zijn om gezamenlijke ruimtes aan te leggen (sociale cohesie → ruimtes). In tegenstelling tot normale wijken, waarin gemeenten een belangrijke rol hebben in het faciliteren van gemeenschapsruimtes, wordt dit bij CPO-projecten door het collectief georganiseerd.

3.4. Originele bewoners en nieuwe bewoners

Of een huishouden heeft deelgenomen aan de bouw- en organisatorische fase van het project kan ook van invloed zijn op de ervaren sociale cohesie. Een nieuw huishouden heeft namelijk niet deelgenomen aan de bouwfase van het project en koopt of huurt het huis daarmee eigenlijk zoals eenieder, zonder de voorsprong in de sociale cohesie te hebben opgebouwd. In de internationale literatuur wijst Sampson (1988) erop dat de mate waarin nieuwe bewoners geïntegreerd worden in de gemeenschap sterk kan verschillen tussen buurten, zelfs als er wordt meegenomen hoe lang andere bewoners al in de wijk wonen. Als belangrijkste component geeft Sampson hierbij aan dat in gebieden waar veel verhuizingen plaatsvinden (een hoge mutatiegraad), de lokale bevolking minder geneigd zal zijn hun best te doen alle nieuwe sociale contacten te onderhouden. Bij CPO-projecten zou deze mutatiegraad

vertaald kunnen worden naar het percentage originele bewoners wat nog in een CPO-project aanwezig is. Hoe hoger het percentage nieuwkomers in een project, hoe lager de kans is dat de originele bewoners hun best gaan doen sociale contacten aan te gaan met de nieuwe bewoners in de wijk. Kornhauser (1978) geeft verder aan dat de fysieke infrastructuur van een wijk daarop veel invloed kan hebben. Zo zou iemand beter in de buurt integreren als er bijvoorbeeld publieke voorzieningen en plekken om samen te komen aanwezig zijn. In het geval van CPO-projecten zou dit in kunnen houden dat nieuwkomers mogelijk beter integreren in de wijk als er sprake is van gemeenschappelijke ruimtes of gemeenschappelijke voorzieningen binnen het project.

Van de andere kant bekeken zouden nieuwkomers ook kunnen bijdragen aan het verminderen van de sociale cohesie van de originele groep bewoners die aan het project heeft deelgenomen. Deze groep wordt namelijk geconfronteerd met nieuwe bewoners die niet dezelfde geschiedenis van het project kennen en die niet bekend zijn met de gebruiken, ongeschreven regels en algemene doelstellingen van het project. Zo zou de mate van trots en identiteitsontlening in een project af kunnen nemen als een groot gedeelte van de originele bewoners wegtrekt. Mensen zouden zich vervreemd kunnen voelen wanneer ze zien dat de gemeenschap die ze hebben opgebouwd verandert. De verwachting is dat als dit percentage nieuwkomers toeneemt, de sociale cohesie kleiner wordt.

3.5. Motieven om deel te nemen

In de inleiding is al kort gerefereerd aan de verschillende maatschappelijke meerwaarden van CPO-projecten. De motieven om deel te nemen aan zulke projecten hangen vaak samen met deze maatschappelijke meerwaarden. Het onderzoek van Andersen en Kempen (2003) en Krokfors (2014) onderscheiden vier verschillende motieven voor het deelnemen aan gezamenlijke zelfbouwprojecten, namelijk ecologische motieven, sociaalpolitieke motieven, samenwoonmotieven en motieven die economisch van aard zijn. De verschillende voordelen en motieven om deel te nemen aan CPO-projecten worden hieronder weergegeven.

- **Economische voordelen:**

Verschillende onderzoekers wijzen op allerlei economische voordelen van CPO-projecten (Boelens et al. 2010; Sagisson 2016; Williams 2005, 2007; van den Ham & Keers, 2010). Zo kunnen er tijdens de bouw schaalvoordelen plaatsvinden doordat kostenposten over het collectief kunnen worden gedeeld, zoals bijvoorbeeld bouwtekeningen van een architect. Daarnaast zijn bepaalde kostenposten van projectontwikkelaars bij collectieve zelfbouw vaak niet aan de orde, zoals kosten voor reclames of woningmarktonderzoeken. Verder heeft het collectief zelf veel invloed op de stichtingskosten van de woningen. Hiermee is het toegankelijk voor allerlei doelgroepen binnen de samenleving (Droste, 2015). Vooral deze economische voordelen zullen relevant zijn voor starters of andere doelgroepen die in de huidige woningmarkt niet goed aan een betaalbare woning kunnen komen. Ook het feit dat bewoners in een CPO-project zelf invloed hebben op de indeling van het huis kan gezien worden als een motief om aan zulke projecten deel te nemen.

- **Ecologische voordelen:**

CPO-projecten zijn soms duurzamer dan de reguliere woningbouw (Assadourian, 2008; Daly, 2017; Marckmann, Gram-Hanssen, & Christensen, 2012; Williams, 2005a). Deelnemers van collectieve projecten gebruiken vaker duurzamere materialen dan de reguliere woningmarkt. Daarnaast zijn deelnemers aan CPO-projecten in de gebruiksfase van het project meer geneigd om ruimtes en spullen met anderen in het project te delen. Doordat bewoners hun spullen delen, zoals bijvoorbeeld een vaatwasmachine of fietsenhok, zijn er minder spullen nodig per huishouden wat

zowel de kosten dekt als ecologisch verantwoord is. Verder bouwen deelnemers aan collectieve zelfbouwprojecten hun woningen doorgaans levensloopbestendiger. Bewoners kunnen namelijk beter inschatten welke wensen er zijn qua gezinsuitbreiding in de toekomst en hun huis hierop aanpassen (Vestbro, 2010).

- **Sociaalpolitieke voordelen:**

Daarnaast worden CPO-projecten in sommige gevallen gebruikt om huisvesting te bieden aan speciale doelgroepen in de samenleving. Zo is CPO geschikt om de zelfredzaamheid van ouderen te verbeteren en daarmee uitstroom naar bejaardentehuizen te voorkomen (Brenton, 2001). Zo kan gezondheid ook een motief zijn om aan een CPO-project deel te nemen. Ouderen kunnen bijvoorbeeld technologische hulpmiddelen aan hun woning toevoegen of een gelijkvloerse woning aanleggen om de zelfredzaamheid te stimuleren. Verder kunnen ouderen steun vinden bij elkaar in hun laatste levensfase om zo mentaal en fysiek gezonder te blijven. Deze steun kan ook een reden zijn om aan CPO-projecten deel te nemen.

- **Sociale motieven:**

Tot slot worden ook vaak sociale voordelen verondersteld. Bewoners hebben meer invloed op het soort woning en de soort bewoners die in het project komen wonen. Dit geeft hen de mogelijkheid een buurt te bouwen waarin bijvoorbeeld het opgroeien van kinderen centraal staat (Woodward, Vestbro, & Grossman, 1989) of waarin samenwonen actief wordt gepromoot door gezamenlijke ruimtes en voorzieningen aan te leggen. Lokaal socialer willen leven is daarmee ook een motief dat bij CPO-projecten centraal kan staan.

Kortom kunnen de volgende acht motieven worden opgesteld waarom bewoners aan CPO-projecten deel zouden willen nemen.

1. Goedkoper bouwen dan in de reguliere woningmarkt
2. Een woning bouwen die aansluit bij de woonwensen voor een bepaald huis of woonomgeving
3. De mogelijkheid om een milieuvriendelijker huis te bouwen
4. De mogelijkheid om een deeleconomie te creëren door samen te leven
5. Het beter leren kennen van je burens voordat je ergens komt te wonen
6. In het dagelijks leven intensief samen met anderen willen optrekken
7. Deelnemen om de burens als vangnet te hebben mocht steun nodig zijn
8. Vanwege gezondheidsredenen deelnemen aan een CPO-project

De verwachting is dat naarmate de intrinsieke motivatie meer egocentrisch is (dus gericht op economische schaalvoordelen of het willen bouwen van een eigen huis) de sociale cohesie lager is dan wanneer een reden meer sociaal van aard is (zoals dagelijks samen leven, het hebben van een vangnet of het deelnemen vanwege gezondheidsredenen). Daarnaast wordt ook verwacht dat als personen in een project gezamenlijke doelen nastreven, zoals een gezamenlijk doel een milieuvriendelijke wijk te bouwen de sociale cohesie nog hoger is omdat de interessegebieden van de personen in het project met elkaar overeenkomstig zijn. Zo vond het onderzoek van Boelens et al. (2010) dat projecten met een ecologisch motief een hogere sociale cohesie hadden dan overige CPO-projecten. Daar staat echter tegenover dat andere onderzoeken, zoals het onderzoek van Veen et al. over de sociale cohesie in moestuintjes, juist een andere redenering vond. Hij vond dat intrinsieke motivatie om mee te doen aan een moestuintjesproject uiteindelijk niks uitmaakte voor de ervaren sociale cohesie tussen personen die daaraan deelnamen (Veen, Bock, Van den Berg, Visser, & Wiskerke, 2016). De argumentatieslag erachter was dat de sociale activiteiten die plaatsvonden door de gezamenlijke verplichting van het bijhouden van de moestuin het effect van de redenen om deel te nemen vervaagde.

3.6. Elkaar al kennen

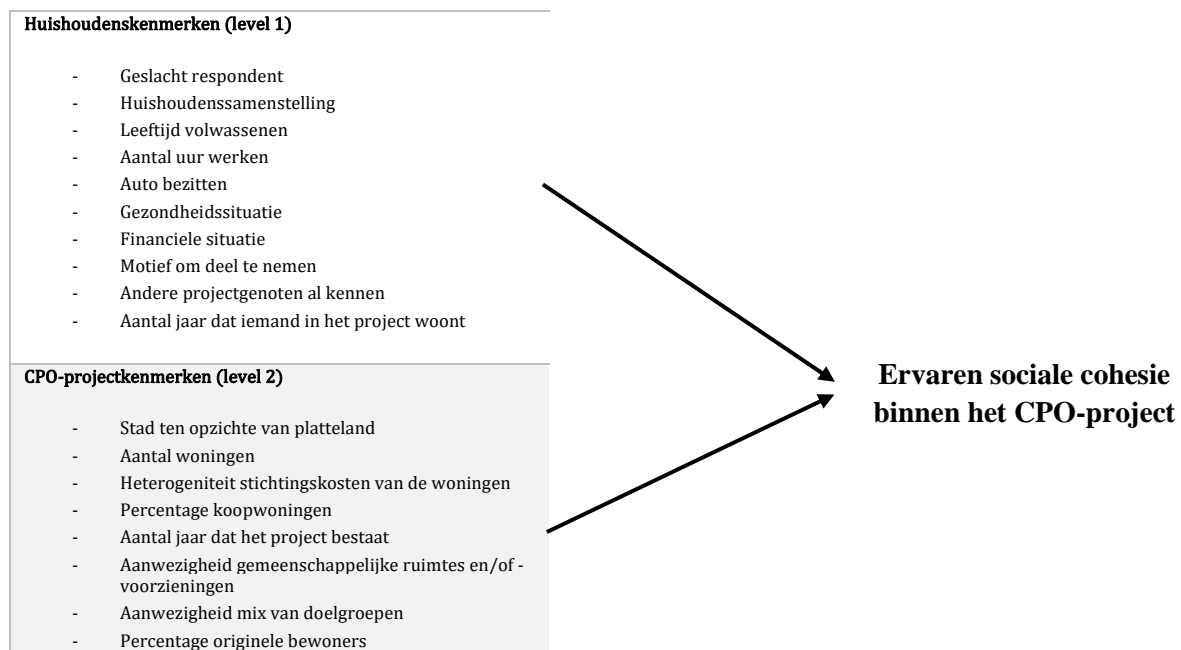
Een belangrijk component die in voorgaande onderzoeken niet is meegenomen is de mate waarin projectdeelnemers elkaar al kenden voordat het project daadwerkelijk begon. In de internationale literatuur wordt vaak verondersteld dat het totstandkomings- en bouwproces de sociale cohesie stimuleert (Ruij, 2016). De vraag is echter of het iets uitmaakt in hoeverre projectdeelnemers elkaar van tevoren al kenden. Wanneer men elkaar voorafgaand aan het project al kent kan het CPO-project ook een uitingvorm van een reeds bestaande sociale cohesie zijn. Dit maakt de sociale cohesie daarmee meer een selectie-effect dan een oorzakelijk effect.

Bij “elkaar kennen” kan er mijns inziens onderscheid worden gemaakt in meerdere niveaus:

1. Nog helemaal niemand in het project kennen of gesproken hebben
2. Een aantal personen binnen het project ooit gesproken hebben
3. Alle personen in het project ooit gesproken hebben
4. Te vriend zijn met één of meerdere personen in het project
5. Te vriend zijn met (bijna) alle personen in het project

3.7. Conclusie

In dit hoofdstuk is inzichtelijk gemaakt welke huishoudenskenmerken en welke kenmerken van het CPO-project van invloed kunnen zijn op de hoogte van de ervaren sociale cohesie volgens de literatuur. Om dit schematisch weer te geven is onderstaand conceptueel model weergegeven (zie figuur 8). In hoofdstuk 4 wordt er ingegaan op de onderzoeksmethode die is gebruikt om tot beantwoording van de onderzoeksvragen te komen.

Figuur 8: Definitieve conceptueel model CPO-projecten sociale cohesie

Methode van onderzoek

Methode van onderzoek

In dit hoofdstuk wordt er ingegaan op de manier waarop het onderzoek is uitgevoerd. Ten eerste komt de beschrijving van de onderzoeksmethode aan bod (paragraaf 4.1.). Hierbij wordt er ingegaan op de keuze voor kwantitatief onderzoek, de opzet van het onderzoek, de selectie van de CPO-projecten, de verspreidingsmethode van de enquête en een ethische verantwoording van het onderzoek. In paragraaf 4.2. wordt er ingegaan op de betrouwbaarheid en validiteit van de onderzoeksopzet. Dit wordt onderverdeeld in de interne en externe validiteit.

4.1. Beschrijving onderzoeksmethodiek

4.1.1. Onderzoeksmethode

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van kwantitatief onderzoek. Dit houdt in dat er gebruik wordt gemaakt van cijfermatige data, wat het mogelijk maakt om de ervaren sociale cohesie eenvoudig tussen projecten te vergelijken en uitspraken te doen over het effect van verschillende verklarende variabelen (Baarda, 2009). Dit sluit goed aan bij de gestelde onderzoeksvragen in de inleiding. De verzameling van gegevens heeft plaatsgevonden via twee onderzoeksmethoden. Ten eerste zijn er enquêtes gehouden onder huishoudens die in CPO-projecten wonen. Het doel van de enquête was het informeren naar de ervaren sociale cohesie. Ook werden via de enquête gegevens over het huishouden verzameld. Ten tweede zijn er cijfermatige gegevens over de CPO-projecten verzameld. Per project zijn dezelfde projectgegevens verzameld en is dezelfde enquête gebruikt. Hierdoor kunnen de gegevens tussen projecten en tussen huishoudens goed met elkaar vergeleken worden (cross-sectional design).

De CPO-projecten waarvan de gegevens zijn verzameld en waarin enquêtes zijn gehouden zijn allemaal projecten die hulp hebben gekregen tijdens de totstandkoming van het adviesbureau Bouwen in Eigen Beheer (verder afgekort als BIEB). Alle projecten die door BIEB zijn opgeleverd tussen 2009 en 2019 zijn benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. Oudere projecten van BIEB maakten geen deel uit van het steekproefkader omdat de kans klein was dat er projectgegevens of contactgegevens van deze projecten achterhaald konden worden. Projecten die in 2020 zijn opgericht zijn niet benaderd omdat er zich mogelijk nog te weinig sociale situaties hebben voorgedaan om de ervaren sociale cohesie goed te kunnen vaststellen.

4.1.2. Gegevensverzameling

De projectkenmerken zijn verkregen door middel van het analyseren van een dataset van BIEB waarin veel kenmerken van de projecten waren opgenomen. Deze dataset was echter nog niet helemaal volledig gevuld en is daarom door de onderzoeker samen met BIEB verder uitgebouwd. Deze dataset is ook voorzien van extra gegevens die niet relevant zijn voor dit onderzoek zoals een uitgebreide uiteenzetting van de stichtingskosten en het soort woningen binnen het project. Bijna alle verklarende variabelen op projectniveau (zie hoofdstuk 3.7) konden via deze dataset worden verkregen. Of er in het project gezamenlijke voorzieningen aanwezig waren en het percentage originele bewoners, konden niet via de dataset verzameld worden. Hiervoor zijn extra vragen in de enquête gesteld. Onderstaande tabel (tabel 3) geeft informatie over hoe de projectkenmerken zijn gemeten.

Projectkenmerk	Meetmethode
Gesitueerd in de stad of een dorp	→ Een project is gesitueerd in de stad als het is gelegen in de M7 (Helmond, 's-Hertogenbosch, Eindhoven, Tilburg, Breda, Roosendaal of Bergen op Zoom). Voor projecten buiten Brabant geldt dat ze gelegen zijn in een stad als het inwonersaantal van de plaats hoger is dan 67.000 inwoners
Het aantal huishoudens binnen het project	→ De hoeveelheid huishoudens in het project tijdens de oplevering zoals is opgenomen in de gegevens van BIEB
De eigenaarsverdeling in het project	→ Het percentage huishoudens binnen het project dat in een koopwoning woont op het moment van oplevering ten opzichte van alle woningen in het project ten tijde van de oplevering.
De hoeveelheid jaar na oplevering	→ Het aantal jaar dat het project bestaat berekend als volgt (2020 - [jaar oplevering] = [jaar na oplevering]).
De economische heterogeniteit	→ De variatie in de stichtingskosten van de woningen op het moment van oplevering. De variatie wordt berekend door per woning het verschil van de stichtingskosten en het gemiddelde te berekenen, het totaal aan verschillen te kwadrateren en te delen door het aantal waarnemingen.
Doelgroepen	→ De doelgroep van het project zoals aangeduid door BIEB bij aanvang van het project.
Gezamenlijke ruimtes of voorzieningen	→ Er is een vraag in de enquête opgenomen welke soort gezamenlijke voorzieningen aanwezig zijn in het project. Deze antwoorden zijn gecodeerd naar "ja" of "nee". Een gezamenlijk achterpad of parkeerplaats werd niet als gemeenschappelijke ruimte gezien en dus gecodeerd als "nee".
Percentage originele bewoners	→ Bij de enquête is er voor de originele bewoners een vraag opgenomen een inschatting te maken van het percentage woningen dat op het moment van enquêteren werd bewoond door de originele bewoners van het project. De gemiddelde waarde van de antwoorden is als waarheid beschouwd.

Tabel 3: Meetmethode projectkenmerken

In de enquête zijn vragen opgenomen die de sociale cohesie en de huishoudenskenmerken van de bewoners in CPO-projecten meten. Bij de sociale cohesie is er gebruik gemaakt van de vijf constructen zoals genoemd in hoofdstuk 2. Per construct zijn meerdere stellingen opgenomen die dit construct meten waarin respondenten konden aangeven in hoeverre ze het met bepaalde stellingen eens waren. Deze schalen werden gecodeerd als een cijfer (1 = helemaal mee oneens, 5 = helemaal mee eens). Zulke schalen worden ook wel Likert-schalen genoemd en mogen onder bepaalde voorwaarden als ratio variabele worden meegenomen. Om de werkbaarheid van deze Likert-schalen te vergroten zijn een aantal vragen negatief gesteld en later andersom gecodeerd. De precieze vraagstellingen per construct zijn te vinden in de uitwerking van de enquête in bijlage I. Per construct kan er een score worden samengesteld. Stel het construct "activiteiten" bestaat uit vier vragen en de Likert-scores bij de vragen zijn een 2, een 5, een 3 en een 4. Dan wordt de gemiddelde score $(2+5+3+4/4) = 3,5$. Tabel 4 geeft een korte beschrijving hoe de sociale cohesie kenmerken zijn gemeten en welke vraagstellingen van andere wetenschappers zijn gebruikt. Tabel 5 geeft inzicht in hoe de huishoudenskenmerken zijn geoperationaliseerd.

Sociale cohesie	Meetmethode
Informele activiteiten	→Gebruik gemaakt van de onderverdeling van Poley (2007). Hierbij wordt dus ingegaan op de frequentie van eet- en drink activiteiten, activiteiten in clubjes, activiteiten rondom verjaardagen en feestjes en spontane ontmoetingen op straat.
Steun	→Hierbij is gebruik gemaakt van de onderverdeling van Berkman et al. (2000) waarbij selectief een aantal vragen zijn weggehaald om de enquête in te korten. De onderverdeling van Poley (2007) is gebruikt wanneer er wordt ingegaan op de instrumentele steun.
Sociale controle	→Bij tolerantie zijn eigen vragen opgesteld aan de hand van logische redeneringen en wetenschappelijke inzichten. Deze hebben betrekking op informeren van buurtgenoten bij overlast, tolereren van overlast als het af en toe plaatsvindt, elkaar controleren op overlast en de mate waarin normen en waarden rondom overlast op elkaar aansluiten. Bij sociale controle is er gebruik gemaakt van de vragenlijst van Bruinsma et al. (2013), waarbij een aantal vragen zijn weggehaald om de enquête in te korten.
Verbondenheid	→Hierbij is gebruik gemaakt van een aantal vraagstellingen zoals beschreven door Gerson (1977).
Identiteitsontlening	→Hierbij is gebruik gemaakt van een aantal vragen die door de onderzoeker zelf zijn opgesteld op basis van de wetenschappelijke inzichten rondom dit thema.

Tabel 4: Meetmethode sociale cohesie

Huishoudens-kenmerken	Meetmethode
Huishoudenssamenstelling	→ Hierbij is gebruik gemaakt van de indeling van het CBS (2018).
Leeftijd volwassenen	→ Gevraagd naar het geboortjaar van volwassenen in het huishouden. Het gemiddelde is genomen van alle volwassenen die geen thuiswonende kinderen zijn.
Aantal uur werken	→ Gevraagd naar het aantal uren werken in stappen van 10 uur. Dit is later omgezet naar veel werken (> 60 uur), gemiddeld werken (tussen 30 uur en 60 uur) en weinig werken (<30 uur). Het aantal uur werken is de som van de volwassenen in het huishouden (thuiswonende kinderen niet meegerekend). Vrijwilligerswerk valt niet onder aantal uren werken.
Auto bezitten	→ Gevraagd is of het huishouden een auto bezit (ja of nee)
Gezondheidssituatie	→ Gevraagd naar de gezondheidssituatie via een ordinaal schaalniveau
Financiële situatie	→ Gevraagd is naar het bruto jaarkomen van het huishouden in stappen van 10.000 of 20.000 euro.
Motief om deel te nemen	→ Aan de respondenten die totstandkomeer waren is gevraagd in hoeverre ze een bepaald motief hadden bij aanvang van het project (helemaal mee oneens = 1, helemaal mee eens = 5).
Projectgenoten al kennen voorafgaand project	→ Respondenten is de vraag gesteld in hoeverre ze al andere projectgenoten kenden voordat het project daadwerkelijk werd gestart. Hierbij kon gebruik worden gemaakt van de indeling zoals aangegeven op pagina 24 van dit rapport.

Tabel 5: Meetmethode huishoudenskenmerken

De enquête is op de volgende manier verspreid. Eén of meerdere voormalige bestuursleden (voorzitter, secretaris, penningmeester) van elk CPO-project zijn benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. De contactgegevens van de bestuursleden zijn verkregen via BIEB. De voormalige bestuursleden zijn gebeld en/of gemaild. Hen is de vraag gesteld zelf de enquête in te vullen als ze nog in het project woonachtig waren. Daarnaast werd hen gevraagd de digitale link van de enquête via whatsapp of per e-mail door te sturen naar de overige deelnemers (zowel nieuwkomers als originele bewoners) die op dat moment in het project woonden. Als enquête tool is gebruik gemaakt van het programma LimeSurvey. Dit programma maakte het mogelijk de enquête in te vullen op alle digitale apparaten, zoals telefoons, tablets en computers. Ook was het programma LimeSurvey gekozen omdat er via de enquête-link vooraf variabelen konden worden ingevuld. Op deze manier kon er per project gemakkelijk een aparte link worden aangemaakt. Bestuursleden die aangaven niet over de contactgegevens van de huidige bewoners te beschikken, werd een pakket met brieven gestuurd. Aan hen werd dan gevraagd deze brieven bij de huidige bewoners in de brievenbus te doen. In deze brief stond een uitleg van het onderzoek en een link naar de online enquête die de respondenten konden overtypen in de browser. Ook in deze link zat dezelfde verwijzing naar het bijbehorende CPO-project. Als het bestuurslid doorverwees naar een ander contactpersoon voor een CPO-project is dezelfde procedure bij deze nieuwe persoon gevolgd.

Bij geen gehoor aan de telefoon is er een voicemail ingesproken die kort het doel van het onderzoek uitlegde. Er is maximaal twee keer een herinnering gestuurd via de mail en per telefoon om deel te nemen aan het onderzoek. Na deze twee keer is het project aangemerkt als non-respons. Tussen de herinneringen zaten telkens twee weken tijd. Indien de bestuursleden niet meer in het project woonden en/of niet bereid waren de link door te sturen of de brieven te posten, is het project ook aangemerkt als non-respons. Als er wel bereidheid was om deel te nemen aan het onderzoek is er maximaal twee keer een herinneringsbericht gestuurd over de enquête. Hierin werd gevraagd aan de (voormalige) bestuursleden om de overige leden te herinneren aan de enquête. Ook werd in dit bericht aangegeven hoeveel respons er al in het project was verzameld.

Er is doelbewust niet gekozen voor het enquêteren aan de deur, omdat er tijdens de enquêterperiode sprake was van een uitbraak van het COVID-19 virus. Eén van de voorschriften was dat er anderhalve meter afstand gehouden moest worden tussen personen. Aan de deur enquêteren was hierdoor onverantwoord. Daarnaast is er niet gekozen om direct brieven naar de adressen te sturen vanwege de hoge kosten en belemmeringen omtrent privacy.

4.1.3. Analysemethode

In dit rapport wordt er gebruik gemaakt van drie analysemethoden. Namelijk beschrijvende statistiek, bivariate analyses en multilevel regressieanalyses. Bij beschrijvende statistiek wordt er ingegaan op hoeveel procent van de respondenten een bepaald antwoord heeft gegeven op de vraag. Bijvoorbeeld dat 80% het eens was met een bepaalde stelling. Op deze manier kan er een algemeen beeld worden geschetst over alle projecten. Bij bivariate analyses wordt er gebruik gemaakt van onafhankelijke t-toetsen, ANOVA-testen en Pearsons correlatiecoëfficiënten om statistisch aan te tonen dat er zich significante verschillen in de sociale cohesie tussen categorieën voordoen. Hiermee kan bijvoorbeeld worden getoetst of de ervaren sociale cohesie tussen stedelijke en landelijke deelnemers significant verschilt of dat de sociale cohesie afneemt naarmate het aantal woningen stijgt. Met bivariate analyses kan echter niet worden ontdekt welke variabelen het meeste invloed uitoefenen.

Het wordt interessant wanneer er gebruik wordt gemaakt van multilevel regressieanalyses. Multilevel analyses is een variant op multivariate analyses. Dit houdt in dat er meerdere verklarende variabelen in één model kunnen worden gestopt en het relatieve belang van variabelen kan worden bepaald. Multilevel analyses worden vaak gebruikt wanneer wordt verwacht dat resultaten van een onderzoek niet volledig onafhankelijk van elkaar tot stand zijn gekomen en er clustering ontstaat. Denk bijvoorbeeld aan leerlingen in een klas die worden beïnvloed door de leraar. In zo'n geval is het relevant te bepalen welk aandeel van de verschillen wordt veroorzaakt door de kenmerken van de leerling zelf (hoeveel uur ze studeren) en welke verschillen toe te schrijven zijn aan de kwaliteit van de leraar. In het geval van CPO-projecten wordt verwacht dat de ervaren sociale cohesie wordt beïnvloed door de kenmerken van huishoudens zelf, maar ook de compositie en kenmerken van het CPO-project. Met een multilevel regressieanalyse kan dus worden ontdekt of projectkenmerken er wel toe doen wanneer de sociale cohesie moet worden verklaard. In dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van een random intercept model. Dit betekent dat de hellingshoek van de lineaire regressie bij elk CPO-project gelijk zal zijn, maar het startpunt van de lijn ligt per project anders.

Er is bij het opstellen van de modellen gebruik gemaakt van een stepwise methode. Omdat SPSS niet de mogelijkheid biedt om multilevel regressieanalyses automatisch stepwise te analyseren is dit handmatig gedaan. Alle variabelen (categorische variabelen gecodeerd als dummies) zijn in eerste instantie opgenomen in het model. De minst significant determinant is telkens één voor één uit het model gehaald. Gecontroleerd werd of de -2loglikelihood dan omlaag ging. Zo ja, dan is de variabele uit het model gehaald. Zo niet, dan bleef de variabele in het model. Als het ging om een dummy variabele dan werd de dummy-variabele enkel verwijderd als alle dummies niet significant van invloed waren. Dit proces gaat door totdat de -2loglikelihood niet meer verlaagd kan worden door variabelen te verwijderen. Hierna zijn alle eerder verwijderde verklarende variabelen opnieuw één voor één toegevoegd om te controleren of multicollineariteit niet leidde tot het foutief verwijderen van een goede verklarende variabelen. Dit proces wordt ook wel "bidirectional elimination" genoemd omdat variabelen telkens worden toegevoegd en verwijderd.

4.1.4. Ethische kwesties

Aan dit onderzoek zaten een paar ethische bezwaren die zijn afgewogen. Tijdens dit onderzoek moest er namelijk gebruik gemaakt worden van persoonlijke gegevens van de voormalige bestuursleden (naam, telefoonnummer, emailadres). Deze gegevens zijn met zorg behandeld en opgeslagen in een beveiligde omgeving conform de richtlijnen van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Deelnemers aan de enquête werden erover geïnformeerd dat de projectnaam / projectnummer werd opgeslagen. Ook zijn respondenten ervan op de hoogte gesteld dat er geen uitspraken werden gedaan over individuele projecten om positievere antwoorden dan de werkelijkheid te voorkomen.

4.2. Betrouwbaarheid en validiteit

Wanneer het gaat over de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek kan er een onderverdeling worden gemaakt in interne validiteit (meet het onderzoek wat het wil meten) en de externe validiteit (zijn de gegevens te vertalen naar de populatie). Deze worden in de volgende paragrafen toegelicht.

4.2.1. Interne validiteit

Cronbach-Alpha en factoranalyse

Ten eerste is het van belang de betrouwbaarheid van het meetobject te beoordelen. Met dit onderzoek is er doormiddel van 28 enquêtevragen getracht de sociale cohesie te meten. Deze vragen kennen onderling een hoge consistentie (Cronbach Alpha = 0.911) en het weglaten van een enquêtevraag kan deze interne consistentie bijna niet verhogen. Echter kan de veelgebruikte Cronbach Alpha test een onrealistisch beeld geven als het aantal vragen binnen één test toeneemt. Daarnaast kan een hoge Cronbach Alpha (boven de 0,9) ook een teken zijn van een te grote overlap tussen bepaalde vragen of van multi-dimensionaliteit (dat de sociale cohesie eigenlijk bestaat uit meerdere losse onderdelen). Een manier om hier inzicht in te krijgen is door te kijken naar de correlaties tussen de verschillende vragen. Deze relaties kunnen inzichtelijk worden gemaakt in een correlatiematrix (zie tabel 6). Bijlage II geeft meer inzicht in de SPSS-uitvoer van de Cronbach Alpha test.

	A1	A2	A3	A4	C11	C12	C13	C14	C15	CE1	CE2	CE3	CE4	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	EV1	EV2	EV3	R1	R2	R3	R4		
A1																														
A2																														
A3																														
A4																														
C11																														
C12																														
C13																														
C14																														
C15																														
CE1																														
CE2																														
CE3																														
CE4																														
S1																														
S2																														
S3																														
S4																														
S5																														
S6																														
S7																														
S8																														
EV1																														
EV2																														
EV3																														
R1																														
R2																														
R3																														
R4																														

Tabel 6: Correlaties tussen enquêtevragen

In deze tabel valt op dat niet alle vragen even goed met elkaar correleren. Er lijken donkere “vlekken” te ontstaan met vragen die sterk met elkaar correleren en lichte “vlekken” waarbij dit niet het geval is. Deze structuur in onderlinge correlaties geeft aanleiding om een factoranalyse uit te voeren. Bij een factoranalyse worden alle vragen tegen elkaar afgezet en wordt statistisch bepaald of er groepen vragen ontstaan waarbij de onderlinge correlatie hoog is. Bij deze factoranalyse zijn alle 28 vragen opnieuw meegenomen met een promax rotatie. Er kwamen zes verschillende constructen naar voren. Welke vraag bij welk construct hoort staat weergegeven in tabel 7.

Naam construct	Crombach Alpha	Vragen in het construct
Steun	0,867	Op kinderen passen, Financiële steun, Emotionele steun, Steun overheidscommunicatie, Steun lastige keuzes maken, Steun klussen, Steun huisdier passen, Steun ziekenhuis brengen, Spontane praatjes op straat.
Identiteitsontlening	0,862	“Ons project” in plaats van “mijn project”, trots zijn op project, praten met anderen over project, onderdeel voelen van een hechte gemeenschap
Sociale controle	0,807	Buren zouden ingrijpen bij hangjongeren, ingrijpen als de deur open zou staan, buren letten op mijn huis als ik weg ben, buren zouden mijn raam bij inbraak repareren als ik op vakantie ben.
Tolerantie	0,770	Problemen in het CPO-project, buren hebben dezelfde normen en waarden qua overlast, buren geven het aan als ze overlast veroorzaken, buren durven elkaar aan te spreken op overlast, acceptatie als jij overlast veroorzaakt.
Activiteiten	0,703	Sporten en clubjes, verjaardagen en feestjes, eten en drinken
Verbondenheid	0,633	Bij financiële mogelijkheden gaan verhuizen, huis missen als je zou moeten verhuizen, andere bewoners missen als je zou moeten gaan verhuizen.

Tabel 7: Uitkomsten factoranalyse

Aan tabel 7 vallen een aantal zaken op. Ten eerste valt op dat de constructen die uit de factoranalyse naar boven komen nagenoeg compleet aansluiten bij de deelaspecten van de sociale cohesie uit het wetenschappelijke kader. Dit is goed, want dat betekent dat de vragen in de enquête op een juiste wijze de verschillende deelaspecten hebben gemeten en deze ook statistisch goed uit de verf komen. Ten tweede valt op dat de Crombach Alpha coëfficiënten per construct (zie kolom twee, tabel 7) hoog zijn, dit wijst er dus op dat de constructen los van elkaar ook prima te interpreteren zijn. Zo zit er voldoende interne consistentie in de vragen rondom “sociale activiteiten” dat deze ook los kan worden geïnterpreteerd. Enkel binnen het construct “verbondenheid” is de interne consistentie van de vragen wat aan de lage kant (Crombach-Alpha = 0,633). Bijlage III geeft meer inzicht in de SPSS-uitvoer van de promax factoranalyse en de berekeningen van de hoogte van de Crombach-Alpha's per construct.

Daarnaast is het van belang om te kijken naar hoe sterk de verschillende constructen met elkaar correleren. Dit staat weergegeven in tabel 8. In deze tabel valt allereerst op dat alle constructen positief met elkaar zijn gecorreleerd. Alle correlaties hebben een significantieniveau lager dan 0,05. Een hogere ervaren steun binnen het CPO-project is dus verbonden met hogere mate van sociale activiteiten. Dit is logisch en ook een goede uitkomst voor de validiteit van het onderzoek. De literatuur veronderstelt namelijk ook dat de verschillende onderdelen van de sociale cohesie positief met elkaar in verband staan. Opvallend is dat de onderlinge correlaties tussen de verschillende constructen wel verschillen. Zo is de relatie tussen de sociale controle en het gevoel van steun relatief hoog, maar is de relatie tussen gezamenlijke activiteiten en de tolerantie lager. Al met al vullen de constructen elkaar aan, maar de relaties tussen de constructen zijn zwak tot matig.

Alle op basis van N=200	Steun	Identiteitsontlening	Sociale controle	Tolerantie	Activiteiten	Verbondenheid
Steun	x	0,414	0,557	0,461	0,370	0,446
Identiteitsontlening	0,414	x	0,426	0,320	0,371	0,531
Sociale controle	0,557	0,426	x	0,356	0,476	0,508
Tolerantie	0,461	0,320	0,356	x	0,335	0,363
Activiteiten	0,370	0,371	0,476	0,335	x	0,389
Verbondenheid	0,464	0,531	0,508	0,363	0,389	x

Tabel 8: Correlaties tussen constructen sociale cohesie (alle correlaties hebben significantieniveau $p < 0,05$)

Uit het voorafgaande kan worden geconcludeerd dat de zes constructen positief zijn gecorreleerd en dus samen een goed beeld kunnen geven van de sociale cohesie. De Crombach Alpha's laten zien dat de constructen afzonderlijk ook goed te interpreteren zijn, maar dat de constructen samen ook genoeg met elkaar in verband staan om uitspraken te doen over de sociale cohesie. Om de waarde van dit onderzoek te vergroten worden de verschillende constructen van de sociale cohesie los geïnterpreteerd in de analyse en niet gemeten als een alles-overkoepelend construct.

Selectie-bias

De verspreidingsmethode van de enquête (via de bestuursleden) heeft invloed gehad op de verkregen respons, waardoor de respons niet volledig random tot stand is gekomen. Zo is het percentage respons binnen een project hoger naarmate het project kleiner is ($r(200) = -0,424, p = 0,000$). Het is voor bestuursleden namelijk minder werk om in kleinere projecten iedereen persoonlijk te benaderen dan in grotere projecten. Daarnaast is in projecten met veel nieuwkomers het percentage respons ook lager uitgevallen ($r(200) = 0,587, p = 0,000$). Voormalige bestuursleden hebben mogelijk de contactgegevens van de nieuwkomers niet waardoor de enquête niet naar hen werd verspreid. Daarnaast is in projecten met gezamenlijke ruimtes of voorzieningen de enquête beter verspreid ($t(197) = 2,983, p = 0,003, d = 0,33, 95\% \text{ CI } [5,13; 25,17]$) omdat mensen elkaar mogelijk meer hebben aangemoedigd de enquête in te vullen. Het risico bestaat hiermee dus ook dat er een directe relatie te ontdekken valt tussen het responspercentage in het project en de mate van sociale cohesie. Hoe nauwer een buurt sociaal met elkaar verbonden is, des te groter de kans dat iedereen de enquête invult. Ook dit lijkt het geval te zijn ($r(200) = 0,416, p = 0,000$).

Externe invloeden

De impact van het COVID-19 virus heeft directe gevolgen voor de onderzoeksresultaten in dit rapport. De opties van personen om vrij te bewegen en de vrijheid om sociaal actief te zijn werden door de maatregelen rondom het virus direct ingeperkt. Daarom is er in het onderzoek bij alle vragen aangegeven dat er uitgegaan moet worden van de situatie voorafgaand aan de pandemie. Doordat er uitgegaan moet worden van situaties in het verleden kan het voorkomen dat respondenten geen goede inschattingen kunnen maken op de vragen. Hier kan helaas niet voor worden gecorrigeerd.

Daarnaast bestaat er het risico dat personen sociaal wenselijke antwoorden gaan geven op de enquête omdat ze niet willen dat hun project negatief wordt neergezet. Om dit te voorkomen is aangegeven dat er in het onderzoek geen uitspraken worden gedaan over de sociale cohesie in individuele projecten. Het voordeel van kwantitatief onderzoek is dat het vaak een 'afstandelijker' en 'anoniemer' karakter heeft dan kwalitatieve onderzoeksmethodes wat de kans op sociaal geaccepteerde antwoorden mogelijk verkleint. Echter vallen sociaal wenselijke antwoorden niet uit te sluiten in dit onderzoek.

4.2.2. Externe validiteit

Nu de interne validiteit is behandeld wordt er geanalyseerd in hoeverre de onderzoeksresultaten vertaald mogen worden naar algemene uitspraken over alle soorten CPO-projecten in Nederland. Eerst wordt er stilgestaan bij het projectniveau. Daarna wordt het individuele schaalniveau behandeld.

Projectniveau

In totaal hebben 57 van de 98 projecten (58,2%) meegedaan met het onderzoek. In tabel 9 staat aangegeven om welke redenen projecten niet werden meegenomen. De deelnemende projecten kennen de volgende kenmerken. Het gemiddelde CPO-project in deze steekproef heeft 16,9 woningen. 5 projecten zijn gelegen in een stedelijke omgeving ten opzichte van 52 in een landelijke omgeving. In het gemiddelde CPO-project in deze steekproef zijn nog 77,1% van de originele bewoners van het project aanwezig. Er zit er een grote spreiding in dit kenmerk (SD: 21.37 en de range loopt van 20%

tot 100%). Het gemiddelde project is 6,2 jaar oud. (SD: 2.73). In totaal hebben 8 projecten gemeenschappelijke ruimtes of voorzieningen ten opzichte van 49 projecten waarbij dit niet het geval is. Projecten van 2009 die onder de steekproefpopulatie vielen, hebben niet gereageerd. Hierdoor loopt de range van projecten tussen 2010 en 2019. De respondenten wonen hoofdzakelijk in projecten met enkel starters (34,0%) of een project met starters en doorstromers (38,5%). Ook seniorenprojecten (11,5% van de respondenten) zijn in deze steekproef aanwezig. Er zit dus voldoende spreiding in alle projectkenmerken, behalve bij de projecten met koop- en huurwoningen. Er hebben namelijk geen projecten met huurwoningen gereageerd.

Echter kan er niet worden beweerd dat de projecten in deze steekproef een directe representatie zijn van alle CPO-projecten in Nederland. Er zijn namelijk geen populatiegegevens bekend over alle CPO-projecten die in Nederland zijn gerealiseerd. Bovendien zijn de CPO-projecten uit dit onderzoek in het verleden begeleid geweest door het adviesbureau Bouwen in Eigen Beheer. Het zou kunnen zijn dat begeleidingsbureaus een positieve of negatieve invloed hebben gehad op de sociale cohesie later in het project. De uitspraken moeten dus voorzichtig vertaald worden naar projecten die niet door het BIEB zijn begeleid. Bijlage IV geeft meer informatie over welke projecten hebben deelgenomen aan dit onderzoek. Per project staan de verschillende projectkenmerken aangegeven met daarbij het aantal respons en het responspercentage.

	Aantal projecten
Steekproefpopulatie BIEB projecten 2009 - 2019	98
Geen reactie op herhaaldelijke verzoeken deel te nemen*	14
Projectgegevens waren niet meer te achterhalen	14
Contactgegevens project waren foutief	5
Deelname geaccepteerd maar geen respons	5
Deelname aan onderzoek werd geweigerd	3
Totale respons projecten	57

*Mogelijk is een gedeelte van deze groep toch toe te rekenen aan "contactgegevens foutief"

Tabel 9: Redenen waarom projecten niet zijn meegenomen

Huishoudensniveau

In totaal hebben 200 huishoudens meegedaan aan de online enquête. In de sociaal en economisch geografische kenmerken is er bij bijna alle variabelen een goede spreiding in de antwoorden aanwezig. Bij geslacht is er een goede spreiding tussen mannen (52,5%) en vrouwen (42,0%) in de steekproef. De overige huishoudens (5,0%) hebben de enquête gezamenlijk ingevuld. Ook is er sprake van een goede spreiding van inkomen (variërend van een bruto jaarinkomen tussen de €20.000,- en €30.000,- maar ook bruto jaarinkomen van meer dan €100.000,- per jaar). Ook bij het aantal uren werken is er een goede spreiding tussen huishoudens die veel werken (meer dan 60 uur, 54,5%), huishoudens die gemiddeld werken (tussen de 30 uur en 60 uur per week, 35,5%) en bewoners die weinig of niet werken (minder dan 30 uur per week, 10,0%). Ook is er een goede mix aanwezig tussen huishoudenssamenstellingen. Zo bestaat 11,5% uit huishoudens met één persoon, 25% zijn samenwonenden zonder kinderen, 60% zijn samenwonenden met kinderen en 3,5% in een andere samenstelling. Enkel in het kenmerken "het bezitten van een auto in het huishouden" (97,5% bezit een auto) en in "gezondheidssituatie" (96% noemt zichzelf gezond) zit onvoldoende variatie om ze goed mee te nemen als variabelen in het onderzoek. Belangrijk is om aan te geven dat de overgrote meerderheid van de respondenten zelf betrokken waren bij de totstandkoming (188 wel, 12 niet). Hierdoor kunnen de resultaten niet goed worden vertaald naar de ervaringen van nieuwkomers binnen CPO-projecten. In totaal hebben 200 respondenten de enquête ingevuld. Hierdoor kan het voorkomen dat er bij sommige relaties onvoldoende statistische power is om aan te tonen dat er een significant verband is, terwijl deze relatie er in de werkelijkheid wel geweest zou zijn.

Onderzoeksresultaten

Onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek weergegeven. Allereerst zal er in hoofdstuk 5.1. ingegaan worden op het algemene beeld over de ervaren sociale cohesie in alle benaderde CPO-projecten. Hierbij wordt er nog niet ingegaan op de verschillen tussen projecten. In paragraaf 5.2. zal de invloed van verschillende kenmerken van huishoudens beschreven worden. Dit wordt gedaan door middel van bivariate statistische toetsen. In paragraaf 5.3. zal de invloed van projectkenmerken op de ervaren sociale cohesie worden uitgelicht. In paragraaf 5.4. wordt er gebruik gemaakt van multilevel regressie analyses. Hiermee kan het relatieve gewicht van verklarende variabelen worden bepaald (zie hoofdstuk 4.1.3. voor uitleg).

5.1. Algemeen beeld sociale cohesie in CPO-projecten

Gemiddeld genomen scoren CPO-projecten erg goed op de ervaren sociale cohesie. In nagenoeg alle constructen en bij alle vragen lijkt er een positief beeld te bestaan over de ervaren sociale cohesie.

- CPO-deelnemers geven de ervaren steun van buurtgenoten een score van 4,21 op 5,00. De overgrote meerderheid (85,0%) verwacht dat burens zouden helpen als zij een luisterend oor nodig hebben. 92,5% van de deelnemers geeft aan dat een buurtgenoot zou helpen als iemand vervoer naar een ziekenhuis nodig heeft en 88,0% acht de kans groot dat de burens op de kinderen zouden willen passen. Eveneens zou 88,0% van de ondervraagden hulp vragen aan de burens als er geklust moet worden en weet 65,5% de burens te vinden als zij hulp nodig hebben bij het maken van een lastige keuze. Een groot deel van de CPO-bewoners (61,5%) gaat ervan uit dat burens financiële steun zouden geven mochten zij krap bij kas zitten en 77,0% denkt dat de burens zouden helpen bij problemen rondom zaken doen met de overheid. Dit laat zien dat de ervaren steun in CPO-projecten erg hoog is.
- Ook de identiteitsontlening van CPO-bewoners scoort hoog. Zij geven dit een 4,08 op 5,00. Maar liefst 90,5% van de ondervraagden geeft aan trots te zijn op hun wijk en 69,5% praat graag over het project met anderen. Daarnaast spreekt 79,5% van de ondervraagden liever van “ons project” dan over “mijn project” en voelt 64,0% van de respondenten zich verbonden met een hechte gemeenschap.
- De tolerantie voor elkaars gedrag binnen CPO-projecten is ook hoog (4,08 op 5,00). Zo geeft 72,5% van de ondervraagden aan dat burens het normaliter melden wanneer zij overlast willen gaan veroorzaken. Eventuele overlast wordt door 62,5% van de ondervraagden goed geaccepteerd. Slechts 3,0% van de bewoners geeft aan dat er spanningen zijn tussen burens. Maar liefst 77,5% van de respondenten geeft aan dat burens elkaar goed aan durven te spreken op elkaars gedrag en 59,5% geeft aan dat de normen en waarden in de buurt overeenkomen.
- Verder valt ook op dat de sociale controle in CPO-projecten hoog is (3,96 op 5,00). Een overgroot deel van de respondenten (82,5%) geeft aan het gevoel te hebben dat de burens over hun huis waken als zij weg zijn. Daarnaast vertrouwt 83,5% erop dat burens ingrijpen bij overlast van hangjongeren en vertrouwt 85,5% erop dat de burens de deur sluiten mocht de

respondent dit zijn vergeten. Tot slot gaf 80,0% aan dat ze erop vertrouwen dat burens een raam zouden repareren mocht deze kapot gaan tijdens vakantie.

- Gemiddeld ondernemen CPO-bewoners eens per jaar activiteiten met elkaar (2,18 op 5,00). Een derde van de respondenten eet of drinkt maandelijks of vaker iets met de rest van de buurt. Eenzelfde percentage (33,5%) komt maandelijks of vaker op elkaars verjaardagen of viert feestdagen met elkaar. Verder geeft 30,0% van de respondenten aan maandelijks of vaker iets te ondernemen in een clubje (zoals fietsen of schaken). Tot slot spreekt 88,5% van de respondenten elkaar één of meer keer per week op straat.
- De emotionele verbondenheid met de wijk scoort ook goed (3,73 op 5,00). Iets meer dan de helft (59,5%) geeft aan de burens te gaan missen mochten zij verplicht zijn te verhuizen, dit percentage is 54,0% als het gaat om het missen van het huis. Van de bewoners geeft 23,7% aan te willen verhuizen als zij daarvoor de financiële middelen zouden hebben.

5.2. Bivariate analyses huishoudenskenmerken

In deze paragraaf worden de effecten van huishoudenskenmerken op de sociale cohesie weergegeven. In tabel 10 op pagina 37 staat per categorie van een bepaald huishoudenskenmerk de gemiddelde score per construct (M) samen met de standaarddeviatie (SD) vermeld. In onderstaande paragrafen worden de uitkomsten hiervan behandeld. In de tekst wordt er door middel van nummers verwezen naar bijlage V waarin de statistische toetsen staan uitgewerkt. Bij deze statistische toetsen is er gebruik gemaakt van een significantieniveau van 95,0%.

Geslacht

Ten eerste kan worden geconcludeerd dat geslacht weinig invloed heeft op de ervaren sociale cohesie. Vrouwen ervaren een iets hogere mate van steun van burens dan mannen⁽¹⁾. Hun score ligt gemiddeld 0,19 op 5,00 hoger. Hoewel dit een gering effect is, komt deze uitkomst wel overeen met de resultaten van Shaw (2005) die vond dat vrouwen meer waarde hechten aan steun in de wijk dan mannen. In de andere componenten van de sociale cohesie konden geen significante verschillen tussen de seksen worden ontdekt. De andere veronderstellingen dat vrouwen meer waarde hechten aan de identiteit van de wijk (Robertson, Smyth, & McIntosh, 2008, p. 96) of meer waarde hechten aan de sociale controle van de wijk (Pain, 1991) konden in deze steekproef dus niet worden ontdekt.

Huishoudenssamenstelling

Verondersteld werd dat de sociale cohesie bij gezinnen met kinderen hoger is dan bij huishoudens met een andere samenstelling (Ziersch, Osborne, & Baum, 2011). Uit verschillende statistische toetsen blijkt dit fenomeen zich ook binnen CPO-projecten duidelijk voor te doen. Zo ervaren samenwonenden met kinderen significant meer steun dan gezinnen zonder kinderen⁽¹⁴⁾ of eenpersoonshuishoudens⁽¹⁵⁾. Daarnaast blijkt de ervaren sociale controle bij huishoudens met kinderen significant hoger te liggen dan bij huishoudens met één persoon⁽¹⁶⁾. Verder kan worden geconcludeerd dat huishoudens met kinderen een sterker gevoel van tolerantie hebben binnen CPO-projecten dan huishoudens zonder kinderen⁽¹⁷⁾. Tot slot ondernemen huishoudens met kinderen beduidend meer informele activiteiten dan eenpersoonshuishoudens⁽¹⁸⁾. Dit beeld lijkt daarmee overheen te komen met de bestaande wetenschappelijke inzichten die aangeven dat huishoudens met kinderen meer op de buurt zijn georiënteerd dan huishoudens zonder kinderen. Een opvallende andere uitkomst die terug te zien is in tabel 10 is dat eenoudergezinnen hoger lijken te scoren op alle facetten van de sociale cohesie. Het lijkt erop dat het principe van CPO-projecten voor deze groep zeer passend is. Echter, omdat het hier maar drie respondenten betreft kan dit effect niet als betrouwbaar worden aangemerkt.

Beschrijving kenmerk	Aantal waarnemingen		Ervaren steun van burens		Identiteitsontleding met project		Sociale controle		Tolerantie		Informele activiteiten		Emotionele verbondenheid	
	N	%	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Alle waarnemingen	200	100%	4,21	0,51	4,08	0,79	4,08	0,65	3,96	0,65	2,18	0,84	3,73	0,84
Geslacht	200	100%												
Man	105	52,5%	4,12	0,52	4,14	0,73	4,01	0,66	3,94	0,60	2,15	0,83	3,66	0,83
Vrouw	84	42,0%	4,31	0,47	4,07	0,76	4,13	0,65	4,00	0,70	2,21	0,85	3,83	0,81
Gezamenlijke ingevuld	11	5,5%	4,40	0,44	3,72	1,35	4,40	0,38	4,02	0,65	2,50	0,79	3,90	1,12
Huishoudenskenmerken	200	100%												
Eenpersoonshuishouden	23	11,5%	3,91	0,47	4,03	0,60	3,77	0,66	3,97	0,49	1,84	0,68	3,68	0,86
Samenwonend met kinderen	50	25,0%	4,08	0,47	4,01	0,78	4,03	0,63	3,78	0,68	2,01	0,77	3,82	0,84
Samenwonend zonder kinderen	120	60,0%	4,32	0,49	4,15	0,78	4,15	0,65	4,06	0,63	2,31	0,85	3,71	0,83
Eenouderhuishouden	3	1,5%	4,48	0,90	4,42	0,63	4,42	0,63	4,00	1,25	3,44	1,26	4,22	1,07
Andere samenstelling	4	2,0%	4,17	0,46	3,19	1,65	4,06	0,31	3,60	0,43	2,00	3,33	3,33	1,19
Gemiddelde leeftijd volwassenen	200	100%												
20-30 jaar	13	6,5%	4,10	0,34	3,60	0,97	4,15	0,43	3,94	0,86	2,15	0,75	3,31	0,87
30-40 jaar	109	54,5%	4,19	0,51	4,12	0,78	4,06	0,66	4,04	0,59	2,11	0,76	3,61	0,84
40-50 jaar	45	22,5%	4,33	0,56	4,13	0,78	4,06	0,73	4,06	0,64	2,41	1,00	4,00	0,80
50-71 jaar	33	16,5%	4,14	0,47	4,08	0,75	4,14	0,58	3,62	0,64	2,16	0,83	3,93	0,79
Aantal uur werken	200	100%												
Weinig werken (0 tot 30 uur per week)	20	10%	4,03	0,43	4,00	0,73	4,13	0,46	3,64	0,40	2,12	0,78	4,17	0,63
Gemiddeld werken (30 tot 60 uur per week)	71	35,5%	4,17	0,55	4,10	0,74	4,00	0,67	4,05	0,59	2,23	0,91	3,62	0,86
Veel werken (60 uur of meer)	109	54,5%	4,27	0,48	4,09	0,83	4,12	0,66	3,97	0,70	2,17	0,80	3,73	0,85
Auto bezitten	200	100%												
Ja	195	97,5%	4,21	0,51	4,07	0,79	4,07	0,65	3,98	0,65	2,18	0,84	3,72	0,85
Nee	5	2,5%	4,25	0,28	4,50	0,47	4,30	0,54	3,68	0,18	2,47	0,69	4,13	0,61
Gezondheidssituatie	199	100%												
Slecht	0	0,0%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Niet zo best	4	2,0%	4,06	0,37	3,50	0,41	3,63	0,52	3,40	0,37	2,17	0,84	3,00	0,77
Gaat wel	4	2,0%	4,14	0,68	4,50	0,84	4,31	0,90	3,55	0,30	2,08	0,83	3,42	1,48
Goed	88	44,2%	4,15	0,53	3,96	0,86	4,06	0,63	3,94	0,64	2,20	0,90	3,85	0,82
Zeer goed	103	51,8%	4,27	0,49	4,20	0,71	4,13	0,63	4,04	0,66	2,18	0,80	3,69	0,83
Financiële situatie	143	100%												
€20.000 - €30.000 per jaar	6	4,2%	4,22	0,36	4,58	0,51	4,25	0,71	3,93	0,56	2,06	0,74	4,22	0,69
€30.000 - €40.000 per jaar	18	12,6%	4,05	0,54	3,92	0,77	3,85	0,71	3,76	0,54	1,91	0,77	3,98	0,87
€40.000 - €60.000 per jaar	37	25,9%	4,34	0,49	4,23	0,84	4,28	0,53	4,17	0,69	2,26	0,92	3,93	0,90
€60.000 - €80.000 per jaar	32	22,4%	4,15	0,45	4,18	0,63	4,17	0,51	4,06	0,55	2,13	0,74	3,67	0,74
€80.000 - €100.000 per jaar	27	18,9%	4,35	0,45	4,36	0,50	4,16	0,67	4,04	0,61	2,33	0,84	3,89	0,77
Meer dan €100.000 per jaar	23	16,1%	4,39	0,48	4,12	0,84	4,09	0,82	3,83	0,76	2,43	0,95	3,83	0,86
Elkaar al kennen	200	100%												
Iemand of meerdere personen goed kennen	85	42,5%	4,28	0,43	4,19	0,77	4,12	0,58	4,05	0,66	2,25	0,80	3,79	0,86
Iemand of meerdere personen goed kennen	55	27,5%	4,13	0,53	4,02	0,84	4,04	0,71	3,98	0,59	2,21	0,85	3,72	0,87
Nog niemand kennen van het project	60	30,0%	4,18	0,57	4,00	0,77	4,06	0,70	3,84	0,66	2,08	0,88	3,67	0,80

Significante verschillen ($p < 0,05$)

Tabel 10: Onderzoeksresultaten categorische variabelen huishoudenskenmerken

Aantal uur werken

Uit voorgaand onderzoek bleek vaak dat huishoudens die weinig werken een hogere sociale cohesie ervaren omdat zij relatief meer in aanraking komen met de wijk (Dekker & Bolt, 2005; Fischer, 1982). De cijfers uit dit onderzoek spreken dit deels tegen. De tolerantie voor andere buurtgenoten is binnen CPO-projecten bij personen die niet of weinig werken juist lager dan bij personen die gemiddeld werken⁽¹⁹⁾. Een mogelijke verklaring voor dit fenomeen is dat mensen die weinig werken, en dus meer in het project aanwezig zijn, een grotere kans hebben op conflicten met buurtbewoners of een gebrek aan privacy ervaren. Hier staat tegenover dat de emotionele verbondenheid met het CPO-project bij huishoudens die weinig werken weer hoger is⁽²⁰⁾. Er vallen geen significante verschillen op te merken tussen huishoudens die gemiddeld werken (30 tot 60 uur per week) en huishoudens die veel werken (meer dan 60 uur per week). Het aantal uur dat iemand werkt heeft dus een gering effect.

Leeftijd volwassenen

Wanneer wordt gekeken naar de leeftijd lijkt het beeld te ontstaan dat de ervaren sociale cohesie het hoogste is bij huishoudens waarvan de gemiddelde leeftijd van de volwassenen tussen de 40 en 50 jaar ligt (zie tabel 10). De tolerantie voor elkaars gedrag en het gevoel van het overeenkomen van normen en waarden is bij 40 tot 50 jarigen hoger dan bij 50 tot 71 jarigen⁽²¹⁾. Daarnaast blijkt dat de verbondenheid met het project hoger wordt naarmate de gemiddelde leeftijd stijgt⁽⁴⁸⁾. Zo is de verbondenheid bij huishoudens met een gemiddelde leeftijd tussen 40 en 50 jaar beduidend hoger dan bij huishoudens van 20 tot 30 jaar oud⁽²²⁾. Dit sluit aan bij de wetenschappelijke inzichten dat de verbondenheid met de buurt stijgt naarmate men ouder wordt (Ellaway, Macintyre, & Kearns, 2001; Pampalon, Hamel, Koninck, & Disant, 2007). Dit betekent dat de sociale cohesie bij doorstromers op de woningmarkt hoger wordt ervaren dan bij starters.

Elkaar al kennen voorafgaand aan project

Er werd verwacht dat de score van de sociale cohesie hoger zou liggen bij bewoners die elkaar voorafgaand aan het project al kenden. Opvallend veel bewoners geven in dit onderzoek aan met één of meerdere mensen bevriend te zijn voordat het project van start ging (42,5%). Van de respondenten kent 27,5% al één of meerdere personen en 30,0% kende helemaal niemand. Deze resultaten ondersteunen het idee dat de sociale cohesie binnen CPO-projecten niet altijd een gevolg hoeft te zijn van het organisatie- en bouwproces, maar dat het aannemelijk is dat er wordt voortgebouwd op een al bestaande sociale cohesie. Het is hiermee dus eigenlijk een kip-of-het-ei-verhaal. Is de sociale cohesie een gevolg van het proces of ondergaan mensen het proces als gevolg van een al hoge bestaande sociale cohesie? De onderzoeksresultaten geven hierover geen duidelijk uitsluitel, maar maakt het laatste scenario wel plausibel. Nader longitudinaal onderzoek zou kunnen uitwijzen of er voorafgaand aan het project al sprake was van een goede sociale samenhang. Verder blijkt uit de resultaten van het onderzoek dat er geen significante verschillen zijn in de ervaren sociale cohesie tussen de bewoners die elkaar goed, een beetje of niet kenden voorafgaand aan het project^(23 t/m 28). Dit ondersteunt hiermee het idee dat het bouw- en organisatieproces wel invloed heeft zoals door vele wetenschappers ook wordt onderbouwd (Brenton, 1998, 2008; Fromm, 1991; McCamant & Durrett, 1994; Ruij, 2016). Daarmee is het proces van CPO-projecten zeker waardevol.

Inkomen huishoudens

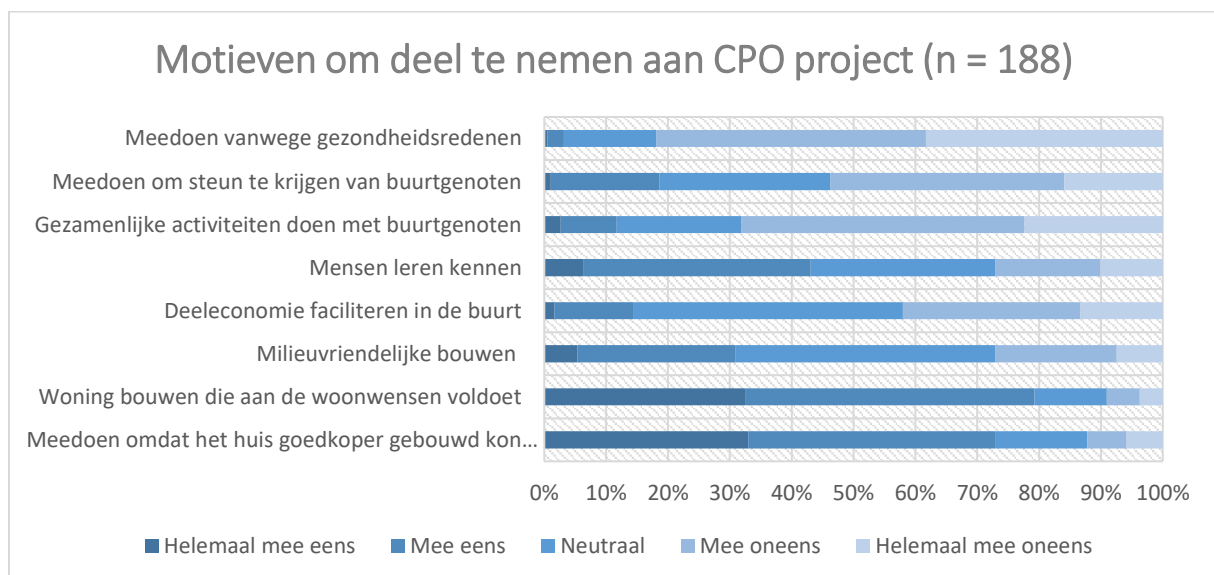
Verwacht werd dat naarmate het inkomen van personen stijgt, de ervaren sociale cohesie toeneemt (Tolsma, Van der Meer, & Gesthuizen, 2009). Het idee hierachter is dat huishoudens met een hoger inkomen meer financiële mogelijkheden hebben hun wijk uit te kiezen en daardoor meer tevreden zijn met hun woonsituatie. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat dit effect bij CPO-projecten niet aanwezig is. Uit statistische toetsen komt naar voren dat inkomen geen significante verschillen oplevert^(29 t/m 34). Dit is logisch te verklaren, want collectieve zelfbouwprojecten staan vaak open voor bewoners met een kleinere beurs en bewoners hebben zelf veel invloed welke woning wordt gerealiseerd.

Aantal jaar woonachtig in het project

Uit andere wetenschappelijke onderzoeken komt naar voren dat het aantal jaar dat iemand in een wijk woont een positief effect heeft op de ervaren sociale cohesie. Hoe langer iemand in een wijk woont, hoe meer ze in contact komen met anderen buurtgenoten, hoe hoger de sociale cohesie is (Lewicka, 2005; Oh, 2003; Chavis, Hogge, McMillan, & Wandersman, 1986). Deze veronderstelling blijkt niet op te gaan bij CPO-projecten. Bijna alle componenten van de sociale cohesie blijven nagenoeg gelijk of dalen naarmate iemand langer in het project woonachtig is^(49 t/m 53). De emotionele verbondenheid is hierin een uitschieter. De score voor verbondenheid neemt jaarlijks met 0,074 af⁽⁵⁴⁾. Dit is mijns inziens een logisch resultaat. Naarmate men langer ergens woont ontstaan er situaties die het huis of de woonomgeving minder geschikt maken voor de huishoudenssituatie. Dit wordt door academici zoals Brummel (1981) ook wel het toenemen van residential stress genoemd. Hiermee wordt bedoeld dat de omgeving waarin men woont steeds minder geschikt wordt en de verhuigeneidigheid over tijd toeneemt en de verbondenheid afneemt. Dat de andere scores niet toenemen is een interessante vondst. Dit kan betekenen dat mogelijk het toppunt van de ervaren sociale cohesie al aan de start van een CPO-project bereikt is en deze gedurende de tijd afneemt door de komst van nieuwkomers of het toenemen van de vanzelfsprekendheid van het wonen in een collectief zelfbouwproject.

Motieven om deel te nemen aan CPO-projecten

Uit het theoretische kader kwam ook naar voren dat motieven om deel te nemen aan CPO-projecten een rol kunnen spelen bij het verklaren van de ervaren sociale cohesie. Voordat dit wordt getoetst wordt kort ingegaan op welke motieven een belangrijke rol spelen. Allereerst valt op dat de lage bouwkosten (72,8% zegt “eens” of “helemaal mee eens”), samen met de mogelijkheid een woning te bouwen die aan de woonwensen voldeed (79,3%) de twee hoogst scorende motieven zijn om deel te nemen aan CPO-projecten. De minst belangrijke redenen waren het ondernemen van veel activiteiten met buurtgenoten (11,7%) en deelname vanwege gezondheidsredenen (3,2%). Figuur 9 en bijlage VI geven meer inzicht in de aanwezigheid van verschillende motieven.

Figuur 9: Motieven om deel te nemen aan CPO-projecten

Het is lastig om het individuele effect van motieven te bepalen omdat huishoudens meerdere motieven op konden geven waarom ze deelnemen aan een CPO-project. De hoeveelheid respondenten is te klein om te controleren of alle combinaties van motieven effect hebben op de verschillende facetten van de sociale cohesie. Daarom zijn de motieven gecodeerd naar dichotome variabelen. Respondenten die “eens” en “helemaal mee eens” hebben ingevuld krijgen een “1”. Respondenten die “neutraal”, “mee oneens” of “helemaal mee oneens” hebben ingevuld krijgen een “0” voor dat motief. Op deze manier

kan worden bepaald aan de hand van t-toetsen of de scores voor de sociale cohesie significant hoger worden naarmate iemand een bepaald motief heeft (een 1 in plaats van een 0). De verschillen in de scores tussen het wel en niet hebben van een bepaald motief zijn in tabel 11 weergegeven. Uit deze tabel kan worden geconcludeerd dat deelname vanwege het goedkoop kunnen bouwen van de woning weinig effect heeft op de sociale cohesie. Wel kan worden vastgesteld dat deelname vanwege het bouwen van een huis dat aan iemands woonwensen voldeed een groot effect heeft op het gevoel van trots en identiteitsontlening aan de wijk. Dit is ook logisch te verklaren. Personen die veel vrijheid hadden in het creëren van hun woning en wijk en dit als prominente reden zagen zijn ook meer trots op het resultaat en voelen zich meer verbonden met de wijk. Het hebben van een milieu-gerelateerd motief heeft ook een positief effect op de ervaren sociale cohesie in de wijk, al blijkt dit effect relatief klein te zijn wanneer dit wordt vergeleken met andere motieven. Dit staat haaks op de uitkomsten van het onderzoek van Boelens et al. (2010) die vonden dat bewoners met een milieumotief een hogere sociale cohesie ervaren. Dit verschil kan niet zo prominent uit deze gegevens worden geabstraheerd. Wanneer huishoudens meededen aan een CPO-project met de intentie om met anderen samen te leven, leidt dit ook tot een sterkere ervaren sociale cohesie met de rest van de wijk. Het hebben van een gezondheidsmotief leidt niet tot meer of minder ervaren sociale cohesie. Wel blijkt dit een groot effect te hebben op de sociale controle.

Mean difference	Goedkoop (n = 137)	Woonwensen (n = 149)	Milieu (n = 58)	Deelec. (n = 27)	Leren ken. (n = 81)	Gez. Act (n = 22)	Steun (n = 35)	Gezondh. (n = 8)
Steun	x	+ 0,326***	+0,167*	x	+0,160*	+ 0,371***	+ 0,300**	x
Identiteits-ontlening	+ 0,452***	+ 0,704***	+0,307*	+0,492**	+ 0,336***	+ 0,621***	+0,288*	x
Sociale controle	x	+ 0,416***	+ 0,215*	+0,346*	+0,223*	+ 0,408**	+0,396***	+ 0,582*
Tolerantie	x	+ 0,352**	x	x	x	x	x	x
Activi.	x	x	+ 0,334*	+0,424*	+ 0,278*	+ 0,589**	+ 0,406**	x
Verbon.	x	+ 0,730***	+ 0,408**	+0,565***	+ 0,524***	+ 0,810***	+0,427**	x

*p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001

Tabel 11: Effect van motieven op de ervaren sociale cohesie (let op: effecten zijn niet te cumuleren).

Niet significante variabelen

Er waren een aantal verklarende variabelen waar geen significante uitspraken over konden worden gedaan. Het aandeel niet autobezitters in de steekproef is te klein (n = 5) om het effect van autobezit te onderzoeken. Daarnaast was er te weinig variatie in de gezondheidssituaties om verschillen te kunnen ontdekken (slechts 8 respondenten geven aan dat hun gezondheid niet goed is).

5.3. Bivariate analyses projectkenmerken

In tabel 12 op pagina 41 is op dezelfde wijze zoals in paragraaf 5.2. inzichtelijk gemaakt welke effect categorische projectkenmerken hebben op de ervaren sociale cohesie. Hierin is per categorie aangegeven wat de gemiddelde score (M) en standaarddeviatie (SD) is per construct.

Doelgroep en doelgroepenmix project

Als er wordt gekeken naar de doelgroepen van projecten in tabel 12 valt op dat projecten met enkel doorstromers de hoogste sociale cohesie ervaren. Zo scoren projecten met alleen maar doorstromers significant beter op de ervaren steun dan projecten met enkel starters⁽³⁵⁾ of een combinatie van

starters en doorstromers⁽³⁶⁾. Tevens blijkt de ervaren sociale controle hoger te zijn bij projecten met enkel doorstromers dan bij projecten met enkel starters⁽³⁷⁾ of bij projecten met een combinatie van starters en doorstromers⁽³⁸⁾. Daarnaast ondernemen bewoners in projecten met enkel doorstromers significant meer informele activiteiten dan alle andere doelgroepen^(39 t/m 43). Dit sluit aan bij de eerdere vondst dat de sociale cohesie het hoogste is bij huishoudens van tussen de 40 en 50 jaar oud.

Ondanks dat de sociale cohesie bij projecten met enkel doorstromers het hoogste is, blijkt het mixen van doelgroepen wel positief uit te pakken in CPO-projecten. Geen enkele t-toets toonde een negatief verschil aan tussen wijken met en zonder een doelgroepenmix^(2 t/m 7). Dit is opvallend omdat in de wetenschap vaak wordt beredeneerd dat de sociale cohesie toeneemt naarmate de groep homogener van aard is (Alesina & La Ferrara, 2002). Vooral het toevoegen van doorstromers in een startersproject blijkt goed uit te werken voor de algemene sociale cohesie binnen zo'n project. Niet elke mix lijkt even succesvol. Het toevoegen van ouderen bij een startersproject of het mixen van zowel starters, doorstromers als senioren lijkt negatief uit te werken. Omdat het maar om gezamenlijk acht respondenten gaat kunnen hier geen betrouwbare uitspraken over worden gedaan. Samenhangend met het geringe effect van doelgroepen en het geringe effect van inkomen blijkt ook het neerzetten van huizen met verschillende hoogtes in de stichtingskosten geen groot effect te hebben op de sociale cohesie. Er is sprake van een kwadratisch verband in de heterogeniteit van de stichtingskosten en de ervaren sociale cohesie, maar dit effect is zeer zwak^(46 t/m 49). Het realiseren van huizen met uiteenlopende kostenplaatjes levert dus geen beduidend negatief effect op.

Beschrijving kenmerk	Aantal waarnemingen		Ervaren steun van burens		Identiteitsontleding met project		Sociale controle		Tolerantie		Informele activiteiten		Emotionele verbondenheid	
	N	%	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Alle waarnemingen	200	100%	4,21	0,51	4,08	0,79	4,08	0,65	3,96	0,65	2,18	0,84	3,73	0,84
Doelgroep project	198	100%												
Enkel starters	68	34,0%	4,02	0,54	3,92	0,92	3,94	0,68	4,04	0,60	1,92	0,68	3,42	0,89
Enkel doorstromers	22	11,1%	4,67	0,42	4,23	0,65	4,45	0,45	4,15	0,83	3,03	0,93	4,15	0,80
Enkel senioren	23	11,6%	4,25	0,40	4,24	0,67	4,23	0,40	3,71	0,51	2,25	0,75	4,23	0,66
Starters & Doorstromers	77	38,9%	4,24	0,47	4,13	0,74	4,11	0,63	3,98	0,61	2,26	0,81	3,77	0,77
Starters & Senioren	3	1,5%	4,26	0,13	4,17	0,29	3,42	0,38	3,67	0,70	1,33	0,33	3,22	0,19
Starters, Doorstromers & Senioren	5	2,5%	4,16	0,39	3,90	0,93	3,50	1,19	3,12	0,79	1,53	0,51	3,47	0,51
Mix van doelgroepen	198	100%												
Geen mix van doelgroepen	113	57,1%	4,19	0,55	4,05	0,84	4,10	0,62	4,00	0,65	2,20	0,86	3,73	0,91
Wel mix van doelgroepen	85	42,9%	4,23	0,46	4,21	0,72	4,05	0,68	3,92	0,65	2,19	0,82	3,73	0,75
Ligging CPO-project	200	100%												
Landelijk gelegen CPO-project	167	83,5%	4,18	0,52	4,05	0,81	4,04	0,68	3,96	0,66	2,08	0,80	3,63	0,83
Stedelijk gelegen CPO-project	33	16,5%	4,37	0,42	4,25	0,64	4,26	0,45	3,99	0,56	2,72	0,84	4,27	0,69
Gemeenschappelijkheid	199	100%												
Geen gezamenlijke voorzieningen of ruimtes	144	72,0%	4,16	0,51	4,02	0,82	4,01	0,69	4,04	0,62	2,03	0,81	3,60	0,84
Wel gezamenlijke voorzieningen of ruimtes	55	28,0%	4,32	0,49	4,26	0,68	4,26	0,50	3,76	0,66	2,61	0,76	4,07	0,76

 Significante verschillen ($p < 0,05$)

Tabel 12: Onderzoeksresultaten categorische variabelen projectkenmerken

Landelijk versus stedelijk

In hoofdstuk 3 werd verondersteld dat in stedelijke gebieden de sociale cohesie lager is dan in landelijke gebieden. Het tegenovergestelde moet juist worden aangenomen. Het gevoel van verbondenheid en de hoeveelheid sociale activiteiten is bij deelnemers aan stedelijke CPO-projecten significant hoger dan bij deelnemers aan CPO-projecten in landelijke gebieden^(8 en 9). Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat in deze steekproef stedelijke CPO-projecten meer gezamenlijke voorzieningen hebben (60,6%) ten opzichte van 21,1% op het platteland. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat er binnen stedelijke CPO-projecten meer het gevoel heerst dat men kan ontsnappen uit het individualistischere stedelijke leven en dat daarom de motivatie om deel te nemen ook anders ligt. Uit de gegevens rondom de motieven blijkt dat men in stedelijke projecten relatief vaker het motief heeft om gezamenlijk te leven, steun te ontvangen of deel te nemen vanwege milieuredenen, terwijl in het landelijke gebied relatief vaker het goedkoop bouwen van een woning een rol speelt.

Aantal woningen in het CPO-project

Verondersteld werd dat de sociale cohesie zou dalen naarmate er meer woningen in het project aanwezig waren. De cijfers bevestigen dat dit het geval is, maar er moet wel worden aangegeven dat de effecten als zwak bestempeld mogen worden. De hoeveelheid ervaren steun van buurtgenoten⁽⁵⁵⁾, de onderlinge acceptatie en tolerantie bij overlast⁽⁵⁶⁾, de hoeveelheid informele sociale activiteiten⁽⁵⁷⁾ en de mate waarin bewoners zich verbonden voelen met het CPO-project⁽⁵⁸⁾ nemen significant af naarmate de hoeveelheid woningen stijgt. Hiermee worden de eerdere uitkomsten van de onderzoeken van Hasselaar (2011) en Boelens et al. (2010) opnieuw kracht bij gezet.

Effect van gezamenlijke voorzieningen

Verwacht werd dat gezamenlijke voorzieningen positief bijdragen aan de sociale cohesie. Doordat bewoners een gezamenlijke locatie hebben om elkaar te ontmoeten en samen verantwoordelijkheid dragen voor deze locaties, ligt het voor de hand dat de sociale cohesie stijgt (Abu-Gazze, 1999). Dit blijkt ook uit de cijfers. Bewoners die in projecten wonen met gemeenschappelijke voorzieningen hebben het gevoel dat hun burens meer verantwoordelijkheid dragen voor het beschermen van de wijk tegen negatieve invloeden van buitenaf⁽¹⁰⁾, bewoners ondernemen meer informele activiteiten met de burens⁽¹¹⁾ en men voelt zich meer verbonden met de wijk⁽¹²⁾. Interessant in deze analyse is dat de tolerantie voor elkaars gedrag af lijkt te nemen als er gemeenschappelijke ruimtes of voorzieningen aanwezig zijn⁽¹³⁾. Dit laatste zou verklaard kunnen worden door twee dingen. Enerzijds kan de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor voorzieningen leiden tot irritaties en meningsverschillen, zoals betoogd door Williams. Anderzijds kunnen de gezamenlijke voorzieningen ook leiden tot te veel sociaal contact, wat leidt tot een gebrek aan privacy, zoals betoogd door Horst et al. Volgens hem kennen goede wijken goede schuttingen.

Nieuwkomers en originele bewoners

Er werd verondersteld dat nieuwkomers een lagere sociale cohesie zouden hebben dan originele bewoners. Het aantal nieuwe bewoners in de steekproef is echter te klein ($n = 12$) om hier goede uitspraken over te doen. Deelvraag 2 van dit onderzoek (zie de inleiding) kan hierdoor formeel niet worden beantwoord. Wel kan er worden geanalyseerd of het percentage originele bewoners binnen een project invloed heeft op de ervaren sociale cohesie. Dit blijkt wel degelijk het geval te zijn. Alle componenten van de sociale cohesie verminderen significant naarmate het percentage bewoners dat heeft deelgenomen aan de totstandkoming afneemt^(59 t/m 64). De hoge mate van het verband duidt erop dat deze variabele sterk van invloed is. Bij dit component kan er worden gediscussieerd of een lage sociale cohesie een gevolg is van het vertrekken van originele bewoners of dat originele bewoners vertrekken vanwege de lagere sociale cohesie. Het oorzakelijke verband kan dus in twijfel worden getrokken. Meer kwalitatief onderzoek naar de verhuisredenen van CPO-deelnemers zou inzicht kunnen verschaffen in hoeverre de verminderende sociale cohesie een rol speelt bij het verhuizen.

5.4. Multilevel-analyses

In de voorgaande paragrafen zijn de effecten van huishoudenskenmerken en projectkenmerken één voor één beschreven. Deze analyses bieden echter niet de mogelijkheid om het relatieve belang van variabelen aan te duiden. Multilevel regressieanalyses bieden deze mogelijkheid wel. In paragraaf 4.1.3. is er ingegaan op de keuze voor multilevel regressieanalyses en de wijze waarop deze modellen zijn berekend. Deze paragraaf richt zich op het beschrijven van de belangrijkste uitkomsten.

Model ervaren steun

In tabel 13 staat het model van ervaren steun weergegeven. Uit het nulmodel blijkt dat een aanzienlijk deel van de variantie in de ervaren steun te herleiden is naar verschillen op projectniveau (38,4%). Wanneer de huishoudens- en projectkenmerken aan dit model worden toegevoegd valt in model 2 op dat de doelgroep van het project relatief veel invloed heeft op de ervaren hoeveelheid steun van andere projectdeelnemers. Zo is de verwachte score voor steun in CPO-projecten met enkel doorstromers 0,589 hoger dan bij projecten waarbij de doelgroep enkel starters betreft. Verder blijkt dat huishoudenskenmerken ook invloed hebben op de ervaren steun. De verwachte score stijgt met 0,354 als het huishouden kinderen heeft ten opzichte van de situatie waarin het huishouden alleenstaand is. Tot slot blijken de motieven ook van invloed te zijn. Op volgorde van invloed zijn dit: het motief om gezamenlijke te leven met de burens (score stijgt met 0,279), het motief een woning te bouwen die aan de woonwensen voldoet (score stijgt met 0,217) en het motief om steun te ontvangen van de burens (score stijgt met 0,173). Uit de interclass correlaties van model 1 en model 2 blijkt dat de huishoudenskenmerken en motieven op zichzelf ook al redelijk goed de verschillen tussen projecten kunnen verklaren (de variantie daalt met 34,7% ten opzichte van het nulmodel). Deze huishoudenskenmerken en motieven clusteren zich dus sterk binnen projecten. In combinatie met de projectkenmerken kan 52,1% van de variantie op projectniveau worden verklaard. Dit is een erg hoog percentage.

	Model 0: Nulmodel		Model 1: Toevoegen huishoudenskenmerken		Model 2: Toevoegen projectkenmerken	
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
Constante	4,130	0,000	3,598	0,000	3,482	0,000
Huishoudenskenmerken						
Samenstelling (referentie alleenstaand)						
Samenwonend zonder kinderen			0,223	0,049	0,191	0,098
Samenwonend met kinderen			0,377	0,000	0,354	0,001
Eenouderhuishouden			0,374	0,143	0,292	0,255
Overige samenstelling huishouden			0,531	0,038	0,503	0,048
Motief woning bouwen woonwensen			0,253	0,003	0,217	0,011
Motief deelnemen gezam. activiteiten			0,268	0,011	0,279	0,008
Motief ontvangen van steun			0,179	0,030	0,173	0,036
Projectkenmerken						
Doelgroep (referentie enkel starters)						
Starters & doorgroeiers					0,224	0,041
Enkel senioren					0,212	0,182
Starters & doorgroeiers & senioren					0,324	0,139
Enkel doorstromers					0,589	0,003
Starters & senioren					0,206	0,522
Eigenschappen model						
-2loglikelihood	242,34		220,78**		216,03*	
Significantie intercept	0,004		0,018		0,041	
ICC CPO-project niveau	38,4%		34,7%		52,1%	
ICC huishoudensniveau	61,6%		11,8%		12,0%	

*model met 95% zekerheid beter dan 0-model, **model met 99% zekerheid beter dan 0-model, ***model met 99,9% zekerheid beter dan 0-model

Tabel 13: Multilevel regressieanalyse ervaren steun (assumptiecheck zie bijlage VII).

Model identiteitsontlening

In tabel 14 staat het model van de identiteitsontlening weergegeven. Zoals uit het nulmodel blijkt verschilt de gemiddelde score van identiteitsontlening (net) significant tussen projecten. In totaal valt 26,4% van de variantie in de antwoorden toe te schrijven aan het projectniveau. Wanneer er gekeken wordt naar model 2 valt op dat het motief om gezamenlijk te leven in het project een beduidend effect heeft op de ervaren identiteitsontlening. De score stijgt met 0,547 wanneer mensen dit motief hebben. Ook het percentage originele bewoners heeft een groot effect. Wanneer dit percentage nog 100% is stijgt de score met 0,700. Een klein verschil in het percentage originele bewoners kan volgens dit voorspellende model al een grote daling van de ervaren identiteitsontlening teweegbrengen. Per 10%-punt minder originele bewoners daalt de score met 0,070. Bij 60% originele bewoners stijgt de score dus nog maar met 0,420. De motieven hadden ook invloed op de identiteitsontlening. Op volgorde van invloed zijn dit: het hebben van een motief een woning te bouwen die aan de woonwensen voldoet (score stijgt met 0,395), het hebben van het motief een deeleconomie op te tuigen (score stijgt met 0,333) en het goedkoop kunnen bouwen van de woning (score stijgt met 0,270). Het is interessant om op te merken dat het percentage originele bewoners zo'n grote invloed heeft op de mate waarin men trots is op het project en met anderen over het project praat. Ook is het interessant om te zien dat een milieumotief (deeleconomie optuigen) toch wel effect blijkt te hebben op het gevoel van trots.

Opvallend aan de modeleigenschappen van model 1 is dat de intercept niet meer significant verschilt tussen projecten wanneer de verklarende variabelen worden toegevoegd. Dit laat zien dat de variabelen die worden toegevoegd aan het model over het algemeen generieke kenmerken zijn die zich bij alle soorten projecten voordoen (geen clustering). Dit klopt ook want het bouwen van een goedkope woning en het bouwen van een woning die aan de woonwensen voldoet zijn motieven die vaak voorkomen en door veel mensen worden genoemd als motief. In model 2 kan een redelijk deel van de variantie tussen de projecten worden verklaard door het model (40,8% van de variantie neemt af ten opzichte van het nulmodel) en een klein deel van de variantie worden verklaard door de huishoudenskenmerken (14,3% van de variantie neemt af ten opzichte van het nulmodel).

	Model 0: Nulmodel		Model 1: Toevoegen huishoudenskenmerken		Model 2: Toevoegen projectkenmerken	
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
Constante	4,038	0,000	3,462	0,000	2,937	0,000
Huishoudenskenmerken						
Motief is goedkoop kunnen bouwen			0,270	0,024	0,321	0,008
Motief woning bouwen woonwensen			0,395	0,005	0,326	0,029
Motief is deeleconomie optuigen			0,333	0,021	0,299	0,038
Motief deelnemen gezam. Leven			0,551	0,001	0,547	0,001
Projectkenmerken						
Percentage originele bewoners					0,007	0,040
Eigenschappen model						
-2loglikelihood	414,02		385,42***		390,69***	
Significantie intercept	0,047		0,067		0,108	
ICC CPO-project niveau	26,4%		27,4%		40,8%	
ICC Huishoudensniveau	73,6%		14,8%		14,3%	

*model met 95% zekerheid beter dan 0-model, **model met 99% zekerheid beter dan 0-model, ***model met 99,9% zekerheid beter dan 0-model

Tabel 14: Multilevel regressieanalyse identiteitsontlening (assumptiecheck zie bijlage VII)

Model sociale controle

In tabel 15 staat het model van de sociale controle weergegeven. Zoals uit het nulmodel blijkt verschilt de hoogte van de mate van sociale controle niet significant tussen projecten ($p > 0,05$). Maar 20,4% van de variantie valt toe te schrijven aan de verschillen tussen de projecten. Dat er relatief minder variantie aanwezig is op projectniveau bij dit component ten opzichte van andere componenten valt wellicht samen met het idee dat de sociale controle voortvloeit uit een "burgerplicht". Men heeft

misschien van nature het gevoel dat anderen waken over de veiligheid in de buurt of verwacht dit automatisch van anderen. Wanneer er wordt gekeken naar model 2 vallen een aantal interessante dingen op. Ten eerste valt op dat de samenstelling van het project geen significante verschillen laat zien in de ervaren sociale controle. Deze is niet in het model opgenomen omdat dit geen significant effect bleek te hebben. Dit is interessant omdat men zou kunnen verwachten dat ouderen bijvoorbeeld profiteren van de aanwezigheid van andere doelgroepen in de wijk als het gaat om het gevoel van veiligheid. Dit komt niet expliciet in de data naar voren. Daarnaast valt op dat het percentage originele bewoners ook invloed heeft op het gevoel van sociale controle in de wijk. Naarmate er originele bewoners wegtrekken uit de wijk, daalt ook het gevoel dat burens over de wijk waken. Dit component laat ten opzichte van andere variabelen opnieuw een relatief groot effect zien. Verder valt op dat de hoeveelheid woningen een positief effect heeft op het gevoel van sociale controle. Meer huizen in het project is gelinkt met een sterker gevoel van sociale controle en waakzaamheid in de buurt. Bij 20 woningen stijgt de score bijvoorbeeld met 0,320. Dit effect is ten opzichte van andere variabelen relatief klein. Ook de samenstelling van het huishouden blijkt een grote invloed te hebben op de ervaren sociale controle. Alleenstaanden vertrouwen er over het algemeen minder op dat de burens de wijk sociaal controleren. Zo stijgt de score met 0,483 wanneer een huishouden kinderen heeft.

Uit de interclass correlaties valt af te lezen dat er zich een beetje clustering voordoet van de kenmerken van huishoudens tussen projecten. In model 2 valt op dat het toevoegen van het aantal woningen en het aantal originele bewoners ertoe leidt dat een aanzienlijk deel van de projectvariantie verklaard kan worden door de projectkenmerken die in model 2 staan weergegeven. De variatie daalt ten opzichte van het nulmodel met 43,2%, die van het huishoudenniveau daalt met 17,6%.

	Model 0: Nulmodel		Model 1: Toevoegen huishoudenskenmerken		Model 2: Toevoegen projectkenmerken	
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
Constante	4,011	0,000	3,231	0,000	2,182	0,000
Huishoudenskenmerken						
Samenstelling (referentie alleenstaand)						
Samenwonend zonder kinderen			0,373	0,021	0,321	0,042
Samenwonend met kinderen			0,499	0,001	0,483	0,001
Eenouderhuishouden			0,711	0,054	0,625	0,082
Overige samenstelling huishouden			0,438	0,232	0,436	0,223
Motief woning bouwen woonwensen			0,389	0,001	0,400	0,001
Motief creëren deeleconomie			0,236	0,067	0,184	0,143
Motief deelnemen gezam. leven			0,355	0,013	0,352	0,011
Motief deelnemen gezondheidsredenen			0,467	0,060	0,416	0,085
Projectkenmerken						
Percentage originele bewoners					0,009	0,001
Aantal woningen in het project					0,016	0,018
Eigenschappen model						
-2loglikelihood	364,85		339,40**		344,24*	
Significantie intecept	0,102		0,147		0,186	
ICC CPO-project niveau	20,4%		25,4%		43,2%	
ICC huishoudensniveau	79,6%		14,0%		17,6%	

*model met 95% zekerheid beter dan 0-model, **model met 99% zekerheid beter dan 0-model, ***model met 99,9% zekerheid beter dan 0-model

Tabel 15: Multilevel regressieanalyse sociale controle (assumptiecheck zie bijlage VII)

Model tolerantie

In tabel 16 staat het model van de tolerantie weergegeven. Zoals uit het nulmodel blijkt verschilt de hoogte van tolerantie significant tussen projecten. In totaal valt 34,4% van de variantie in de antwoorden toe te schrijven aan het projectniveau. Wanneer gekeken wordt naar model 2 is opnieuw zichtbaar dat het percentage originele bewoners bijdraagt aan het gevoel van het tolereren van elkaars gedrag en het overeenkomen van normen en waarden. Als het percentage originele bewoners daalt,

daalt de tolerantie aanzienlijk. Deze variabele is opnieuw de meest belangrijke variabele. Uit de regressiecoëfficiënten blijkt verder dat de aanwezigheid van gemeenschappelijke voorzieningen ook bepalend is om de tolerantie tussen CPO-projecten te verklaren. De score neemt dan met 0,427 af wanneer deze aanwezig zijn. Wanneer bewoners gezamenlijk wilden leven neemt de tolerantie voor elkaars gedrag toe (score stijgt 0,329). Dit geldt eveneens wanneer men een huis wilde bouwen die aan de woonwensen voldoet (score stijgt 0,384). Daarnaast blijkt dat het elkaar voorafgaand aan het project al kennen een positief effect heeft op de ervaren tolerantie voor elkaars gedrag. Uit de interclass correlaties valt echter af te lezen dat het model over het algemeen weinig variantie kan verklaren (maar 16,1% daling op projectniveau en 11,5% daling op individueel niveau). Dit laat zien dat de tolerantie zich lastig laat voorspellen door alle variabelen die in dit onderzoek zijn onderzocht.

	Model 0: Nulmodel		Model 1: Toevoegen projectkenmerken		Model 2: Toevoegen persoonskenmerken	
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
Constante	3,889	0,000	3,405	0,000	2,629	0,000
Huishoudenskenmerken						
Elkaar kennen (ref. elkaar niet kennen)						
Bevriend voorafgaand aan project			0,247	0,024	0,244	0,019
Ooit contact gehad voor project			0,283	0,012	0,271	0,013
Motief is woning bouwen woonwensen			0,369	0,001	0,384	0,002
Motief deelnemen gezam. leven			0,280	0,032	0,329	0,017
Eigenschappen model						
-2loglikelihood	335,07		323,39*		317,12**	
Significantie intercept	0,005		0,003		0,012	
ICC CPO-project niveau	34,4%		13,8%		16,1%	
ICC Huishoudensniveau	65,6%		12,2%		11,5%	

*model met 95% zekerheid beter dan 0-model, **model met 99% zekerheid beter dan 0-model, ***model met 99,9% zekerheid beter dan 0-model

Tabel 16: Multilevel regressieanalyse tolerantie (assumptiecheck zie bijlage VII)

Model informele activiteiten

In tabel 17 staat het model van de hoeveelheid informele activiteiten weergegeven. Zoals uit het nulmodel blijkt verschilt de hoeveelheid activiteiten significant tussen projecten. In totaal wordt 41,7% van de variantie in de antwoorden toegeschreven aan het projectniveau. Wanneer gekeken wordt naar model 2 valt op dat het percentage originele bewoners geen significante invloed heeft op de hoeveelheid sociale activiteiten, terwijl dit wel het geval is bij de anderen componenten van de sociale cohesie. Verder valt op dat de doelgroep binnen het project de sterkste variabele is om de hoeveelheid sociale activiteiten te verklaren. De voorspelde score voor de hoeveelheid activiteiten neemt met 0,933 toe naarmate iemand in een project met enkel doorstromers woont. Daarnaast blijkt het elkaar van tevoren al kennen een groot effect te hebben op de hoeveelheid activiteiten die worden ondernomen. Dit is in schril contrast met de bivariate analyse uit paragraaf 5.2. Dat er een andere uitkomst voortvloeit uit de multilevel analyse komt doordat alle variabelen nu aan elkaar gekoppeld zijn. Het elkaar van tevoren kennen blijkt in dit geval dus wel effect te hebben. Ook de huishoudenssamenstelling laat een effect zien op de hoeveelheid activiteiten. Gezinnen met kinderen ondernemen meer activiteiten dan alleenstaanden. De motieven van huishoudens zijn relatief onbelangrijk, maar wel significant. Of iemand gezamenlijk wil leven in het project of steun wilt ontvangen heeft een positief, maar relatief klein, effect. Uit de interclass correlaties valt af te lezen dat over het algemeen het model een aanzienlijk deel van de variantie tussen de projecten kan verklaren (43,5% minder variantie dan het nulmodel). Het percentage voor het individueel niveau is veel lager. De variabelen clusteren zich dus in bepaalde CPO-projecten.

	Model 0: Nulmodel		Model 1: Toevoegen huishoudenskenmerken		Model 2: Toevoegen projectkenmerken	
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
Constante	2,032	0,000	1,313	0,000	1,173	0,000
Huishoudenskenmerken						
Samenstelling (referentie alleenstaand)						
Samenwonend zonder kinderen			0,332	0,081	0,268	0,162
Samenwonend met kinderen			0,450	0,013	0,403	0,024
Eenouderhuishouden			0,895	0,031	0,764	0,066
Overige samenstelling huishouden			0,298	0,474	0,261	0,528
Elkaar kennen (ref. elkaar niet kennen)						
Bevriend voorafgaand aan project			0,396	0,005	0,417	0,002
Ooit contact gehad voor project			0,400	0,006	0,441	0,002
Motief deelnemen gezam. leven			0,261	0,123	0,248	0,143
Motief deelnemen om steun te krijgen			0,264	0,046	0,214	0,104
Huishoudenskenmerken						
Doelgroep (referentie enkel starters)						
Starters & doorgroeiërs					0,151	0,437
Enkel senioren					-0,052	0,873
Starters & doorgroeiërs & senioren					-0,252	0,491
Enkel doorstromers					0,933	0,007
Starters & senioren					-0,660	0,237
Eigenschappen model						
-2loglikelihood	414,91		402,00		386,12*	
Significantie intercept	0,001		0,001		0,009	
ICC CPO-project niveau	41,7%		2,2%		43,5%	
ICC Huishoudensniveau	58,3%		9,5%		9,2%	

*model met 95% zekerheid beter dan 0-model, **model met 99% zekerheid beter dan 0-model, ***model met 99,9% zekerheid beter dan 0-model

Tabel 17: Multilevel regressieanalyse informele sociale activiteiten (assumptiecheck zie bijlage VII)

Model verbondenheid

In tabel 18 staat het model van de verbondenheid weergegeven. Zoals uit het nulmodel blijkt verschilt de hoogte van de verbondenheid significant tussen projecten. In totaal valt 32,5% van de variantie in de antwoorden toe te schrijven aan het projectniveau. Wanneer gekeken wordt naar model 2 valt op te merken dat de verbondenheid significant stijgt naarmate de gemiddelde leeftijd van volwassenen in het huishouden toeneemt. Ten opzichte van de andere variabelen brengt deze variabele het grootste effect teweeg. Zo stijgt de score met 0,8 ($0,016 \cdot 50$) naarmate de gemiddelde leeftijd van volwassenen in een huishouden 50 jaar is. Na de leeftijd van het huishouden speelt opnieuw het percentage originele bewoners een grote rol. De score neemt met 0,090 af per 10% afname van de originele bewoners. Ook de motieven om deel te nemen aan het CPO-project zijn opnieuw van belang. Zo heeft het motief om samen te leven met anderen effect op de verbondenheid met het project (score stijgt met 0,598). Daarnaast stijgt de verbondenheid als men deelnam om een huis te bouwen die aan de woonwensen voldeed (score stijgt met 0,640). Het elkaar kennen voordat het project begint heeft wel een positief effect op de verbondenheid, maar dit effect lijkt relatief klein te zijn in verhouding tot het effect van andere variabelen in dit model. Uit de interclass correlaties valt op te maken dat een aanzienlijk deel van de variantie op projectniveau met deze variabelen verklaard kan worden (49,0%).

	Model 0: Nulmodel		Model 1: Toevoegen projectkenmerken		Model 2: Toevoegen persoonskenmerken	
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
Constante	3,577	0,000	2,548	0,000	1,503	0,000
Huishoudenskenmerken						
Elkaar kennen (ref. elkaar niet kennen)						
Bevriend voorafgaand aan project			0,285	0,030	0,242	0,059
Ooit contact gehad voor project			0,215	0,115	0,176	0,189
Gemiddelde leeftijd volwassenen			0,015	0,004	0,016	0,002
Aantal jaar woonachtig in project			-0,056	0,000	-----	-----
Motief deelnemen gezam. Activiteiten			0,590	0,000	0,598	0,000
Motief woning bouwen woonwensen			0,660	0,050	0,640	0,000
Eigenschappen model						
Percentage originele bewoners					0,009	0,006
-2loglikelihood	434,91		398,68		399,23	
Significantie intercept	0,004		0,005		0,013	
ICC CPO-project niveau	32,5%		37,5%		49,0%	
ICC Huishoudensniveau	67,5%		22,8%		22,3%	

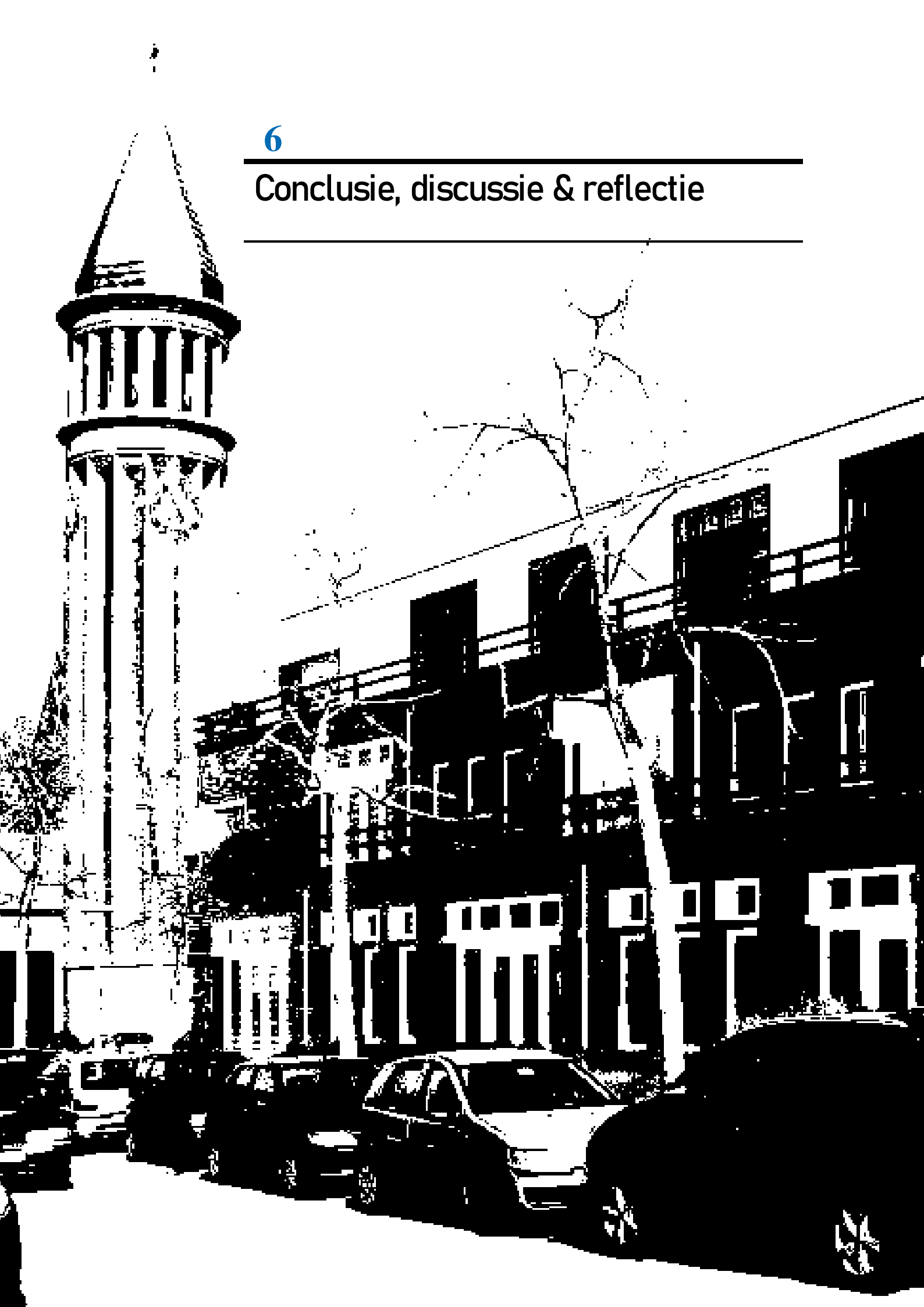
*model met 95% zekerheid beter dan 0-model, **model met 99% zekerheid beter dan 0-model, ***model met 99,9% zekerheid beter dan 0-model

Tabel 18: Multilevel regressieanalyse verbondenheid (assumptiecheck zie bijlage VII)

Conclusie multilevel analyses

Door middel van de multilevel regressieanalyses werd het mogelijk om na te gaan welke variabelen per construct het meest invloed uitoefenden op het verklaren van de sociale cohesie. Ten eerste valt op dat het percentage originele bewoners bij bijna elk model terugkomt en ook elke keer een sterke invloed laat zien. Enkel bij de hoeveelheid sociale interacties en bij de ervaren steun van buurtgenoten blijkt deze variabele minder van invloed te zijn. Dit is een interessante constatering. Het zou dus kunnen zijn dat de toename van het aantal nieuwkomers wel zorgt voor het afnemen van het gevoel van sociale cohesie (tolerantie, identiteit, verbondenheid en sociale controle), maar dit uiteindelijk niet terug te zien is in het gedrag dat wordt vertoond (namelijk steun en activiteiten). Verder onderzoek zou kunnen uitwijzen of dit verschil zich ook in reguliere buurten voordoet bij het toenemen van nieuwkomers of een hogere verhuisgraad. Over het algemeen kan worden gesteld dat het percentage originele bewoners de belangrijkste variabele is om de verschillen tussen de projecten te kunnen verklaren. Daarnaast valt op dat de motieven een belangrijke rol lijken te spelen in de ervaren sociale cohesie. Ook deze komen vaak in verschillende modellen terug. Hoeveel invloed de motieven hebben lijkt per model te verschillen, maar zij hebben wel telkens een significant en positief effect. Vooral wanneer men het motief had om gezamenlijk te leven en steun te ontvangen stijgt de ervaren sociale cohesie door dit huishouden aanzienlijk. Met welke intentie iemand een project ingaat is dus een belangrijke verklarende variabele en het is zeker interessant hier meer onderzoek naar te doen. In sommige modellen lijken deze motieven zelfs een grotere rol te spelen dan de doelgroep van het project of de kenmerken van de huishoudens. De invloed van motieven mag daarmee zeker niet worden onderschat. Dit is iets dat in voortgaand onderzoek nog niet zo prominent naar voren kwam. Verder kwalitatief onderzoek (zoals interviews) zou meer inzicht kunnen geven in de manier waarop motieven de sociale cohesie beïnvloeden. Tot slot valt op dat veel fysieke kenmerken van het CPO-project (zoals de hoeveelheid woningen, de aanwezigheid van voorzieningen of het kostenverschil in woningen) weinig invloed hebben op de ervaren sociale cohesie als alle variabelen in modellen worden meegenomen. Vooral de doelgroep, samenstelling van het huishouden, de motieven en het percentage originele bewoners spelen hierin een rol. Dit laat hiermee zien dat sociale cohesie een lastig stuurbaar fenomeen is en dat dit niet simpel verbeterd kan worden door een aantal fysieke componenten te veranderen. Uit de interclass correlaties komt naar voren dat het project er zeker toe doet en dat er wel degelijk gesproken kan worden van een projecteffecten en verschillen tussen projecten. In het debat rondom compositionele effecten en contextuele effecten blijkt dat de context waarin de sociale processen plaatsvinden (namelijk de kenmerken van het project) er wel degelijk toe doet.

Conclusie, discussie & reflectie

Conclusie, discussie & reflectie

In dit onderzoek werd gezocht naar een antwoord op de volgende hoofdvraag: *“In hoeverre verklaren de kenmerken van een huishouden, de kenmerken van de CPO-projecten, de positie van bewoners, de motieven van de bewoners en de sociale relaties tussen bewoners voorafgaand aan het CPO-project, de verschillen in de ervaren sociale cohesie tussen CPO-deelnemers?”*. Om antwoord te vinden op deze vraag is er gebruik gemaakt van een enquête die is verspreid onder 57 verschillende projecten die via het adviesbureau Bouwen In Eigen Beheer tot stand zijn gekomen. Het doel van deze enquête was om de ervaren sociale cohesie van de respondenten te meten en hun huishoudenskenmerken en motieven te bevragen. De kenmerken van het project zijn voorafgaand aan de enquête verzameld en later aan de respons gekoppeld. Op deze manier kon de enquête worden verkort en verbeterd.

Belangrijkste bevindingen onderzoek

De eerste deelvraag was om inzichtelijk te maken welke huishoudens- en projectkenmerken het meeste invloed hadden op de ervaren sociale cohesie in CPO-projecten. Op basis van de onderzoeksresultaten kan worden geconcludeerd dat de sociaaldemografische en sociaaleconomische kenmerken van het huishouden relatief weinig invloed hebben. Huishoudens met kinderen ervaren volgens de multilevel modellen wel een betere sociale cohesie omdat zij vaak meer op hun wijk zijn georiënteerd. Dit is in lijn met wetenschappelijke inzichten van onder andere Ziersch et al. (2011). Ook vrouwen ervaren een iets hogere mate van steun. Wat overeenkomt met de onderzoeken van Shaw (2005). Opvallend is dat dit onderzoek heeft aangetoond dat er geen significante verschillen tussen inkomensgroepen plaatsvinden, terwijl vaak wordt verondersteld dat inkomen een positief effect op de ervaren sociale cohesie heeft (Tolsma, Van der Meer, & Gesthuizen, 2009). Dit laat hiermee zien dat CPO-projecten inclusief zijn en ook zorgen voor een sociale samenhang bij armere bevolkingsgroepen. Tevens concludeert dit onderzoek dat 40 tot 50 jarigen (doorstromers) een hogere cohesie ervaren dan 20 tot 30 jarigen (starters) binnen CPO-projecten.

Een ander doel van dit onderzoek was om inzichtelijk te maken welke invloed projectkenmerken hadden op de sociale cohesie in CPO-projecten. Uit het onderzoek blijkt dat de doelgroep van het project een belangrijk component is. Projecten met enkel doorstromers ervaren over het algemeen een hogere sociale cohesie dan startersprojecten. Verder valt uit de gegevens op te maken dat het mixen van starters en doorstromers een positieve uitwerking heeft op de sociale cohesie in projecten, terwijl dit tegenstrijdig is aan wetenschappelijke inzichten. In de wetenschap wordt namelijk vaak verwacht dat een homogener groep qua leeftijd een hogere sociale cohesie met zich meebrengt (Alesina & La Ferrara, 2002). Daarnaast kon worden ontdekt dat, tegen de verwachting in, de ervaren sociale cohesie in stedelijke projecten hoger is dan in landelijke gebieden. Uit een analyse blijkt dat dit verklaard kan worden doordat in stedelijke CPO's relatief meer huishoudens met een sociaal motief deelnemen aan de woonprojecten terwijl in landelijke CPO-projecten relatief vaker het bouwen van een goedkope woning de boventoon voert. Daarnaast is aangetoond dat kleinere projecten een hogere sociale cohesie ervaren. Dit is in lijn met eerdere onderzoeken (Boelens, Bolt, Hooimeijer, Boonstra, & Brouwer, 2010). Tot slot kan worden geconcludeerd dat gezamenlijke voorzieningen in een project een bijzonder effect teweegbrengen. Alle facetten van de sociale cohesie nemen toe, behalve de tolerantie voor elkaars gedrag. Deze neemt af. Deze uitkomsten zijn tegenstrijdig aan de uitkomst van Van der Wielen (2017) die vond dat gemeenschappelijke voorzieningen per definitie negatief werkten.

Verder had dit onderzoek als doel te meten of nieuwkomers de sociale cohesie anders ervaren dan originele bewoners. In dit onderzoek kon door gebrek aan respons van nieuwkomers niet worden getest of dit het geval was. Wel kan worden gesteld dat het percentage originele bewoners in het project een groot positief effect heeft op de ervaren sociale cohesie. Alle facetten van de sociale cohesie dalen naarmate er procentueel meer originele bewoners uit het project vertrekken. Dit is ook een van de meest prominente redenen waarom de ervaren sociale cohesie lijkt af te nemen over tijd. Dit terwijl de meeste wetenschappelijke bronnen over reguliere wijken aangeven dat de sociale cohesie met de jaren stijgt naarmate mensen langer in een wijk wonen. Uiteraard is er in dit onderzoek geen sprake van longitudinaal onderzoek, waardoor het statement dat de sociale cohesie over tijd afneemt genuanceerd moet worden. Maar de onderzoekresultaten hintten zeker in deze richting.

Tevens is er in dit onderzoek aandacht besteed aan de vraag of bewoners die voorafgaand aan het project al andere personen kenden een hogere sociale cohesie ervaren. Uit de multilevel analyses blijkt dat bewoners die elkaar al kennen wel een kleine voorsprong hebben in de hoeveelheid gezamenlijke activiteiten en de emotionele verbondenheid, maar deze verschillen zijn niet groot. In dit onderdeel viel ook op dat veel deelnemers aangaven elkaar al te kennen voorafgaand aan het project. Hierdoor kan de causaliteit in twijfel worden getrokken. Zijn CPO-projecten een uitingsvorm van een al aanwezige sociale cohesie of leiden CPO-projecten tot een hogere sociale cohesie? Deze vraag blijft vooralsnog onbeantwoord, maar wordt in het licht van deze resultaten wel relevanter.

Een ander doel van dit onderzoek was om te onderzoeken of intenties waarom mensen deelnemen van belang zijn om de sociale cohesie te verklaren. Multilevel analyses laten zien dat de intentie waarmee iemand in een project instroomt zeker van invloed is op de sociale cohesie later in het project. Bij sommige multilevel analyses zijn motieven zelfs meer van belang dan huishoudenskenmerken of kenmerken van het project. Vooral wanneer men deelneemt vanwege het gezamenlijk ondernemen van activiteiten en het vinden van steun stijgt de sociale samenhang significant. In tegenstelling tot vorige onderzoeken (Boelens, Bolt, Hooimeijer, Boonstra, & Brouwer, 2010) kon er in de multilevel analyses niet worden aangetoond dat een milieuperspectief een veel hogere ervaren sociale cohesie met zich meebrengt. Al bleek het optuigen van een deeleconomie wel te leiden tot meer trots. Dat het motief sterk van invloed is, is nog niet eerder door kwantitatieve onderzoeken onderschreven en dit is een waardevolle vondst voor de kennis rondom de sociale cohesie in zelfbouwprojecten.

Tot slot kon duidelijk uit de nulmodellen van de multilevel analyses worden opgemaakt dat veel variantie in de antwoorden zich op projectniveau begaf. Dit laat zien dat de sociale cohesie sterk wordt beïnvloed door het project waar iemand in woont en niet door de kenmerken van het individu zelf. Hiermee wordt onderschreven dat sociale cohesie een contextueel concept is en niet compositioneel van aard is.

Implicaties voor het werkveld

Een belangrijke slotvraag is nu wat de uitkomsten van deze thesis betekenen voor de beroepspraktijk. Is het nu zinvol om de sociale cohesie in CPO-projecten actief te gaan sturen? Is het nu raadzaam om in beleid te gaan streven naar projecten van een kleine omvang of projecten met een bepaalde samenstelling? Mijns inziens is dit niet nodig. Uit de enquête ontstaat het beeld dat de ervaren sociale cohesie in CPO-projecten hoog is. Mensen hebben het gevoel dat burens voor elkaar klaar staan, dat burens waken over de buurt en dat er weinig conflicten of sociale spanningen zijn. Men is trots op het project en voelt zich hiermee verbonden. Relatief weinig mensen spreken zich negatief uit over de sociale binding met het project. Er is in eerste instantie dus geen maatschappelijk probleem wat om actie vraagt. Daarnaast zijn de gevonden verschillen tussen projecten niet heel groot. Dit maakt dat het twijfelachtig is of beleid en sturing hele grote verschillen teweegbrengen. Verder is de samenstelling en de context van het project vele malen meer van belang dan de fysieke componenten van de wijk hetgeen directe sturing erg lastig maakt.

Het is daarentegen wel raadzaam om de sociale cohesie in projecten te blijven analyseren waarin senioren worden gemixt met een andere doelgroep. Ondanks dat er weinig celvulling was, leek het mixen van senioren met andere doelgroepen een sterk negatief effect te hebben. Hiervoor is echter meer onderzoek nodig. Verder is het aan te raden om te bedenken op welke manier de uitstroom uit projecten kan worden ingeperkt. Het percentage originele bewoners heeft een grote invloed op de ervaren cohesie. Gedacht zou kunnen worden aan het opzetten van levensloopbestendige projecten waardoor met name starters langer van de goede sociale samenhang kunnen genieten.

Implicaties voor wetenschappelijk onderzoek

Welke bijdrage levert dit onderzoek nu aan de wetenschap? Ten eerste laat dit onderzoek zien dat traditionele denkwijzen over de sociale cohesie in wijken niet per definitie op hoeven te gaan in CPO-projecten. Zo vindt dit onderzoek in tegenstelling tot wetenschappelijke inzichten dat de sociale cohesie daalt over tijd, dat inkomen geen invloed heeft, dat gezamenlijke voorzieningen ook een negatief effect kunnen hebben, dat motieven in collectieve zelfbouwprojecten een belangrijke rol spelen, dat het mixen van doelgroepen positief uit kan werken, dat de sociale cohesie in stedelijke gebieden hoger ligt en dat meer in de wijk aanwezig zijn niet per definitie de sociale cohesie versterkt. Veel wetenschappelijk onderzoek naar de sociale cohesie focust zich op probleemwijken, waardoor het beeld van wat sociale cohesie is en hoe het werkt zich te veel rondom deze context gecentreerd is. Wanneer wijken met een goede cohesie worden geanalyseerd komen andere dingen aan het licht die des te interessant zijn om nader te onderzoeken.

Daarnaast valt aan de onderzoeksresultaten op dat het zinvol is om de sociale cohesie op te delen in verschillende meetbare elementen, zoals ook in dit onderzoek is gedaan. Niet elk onderdeel van de sociale cohesie in dit onderzoek kent dezelfde relatie met huishoudenskenmerken en projectkenmerken, terwijl in de wetenschap “sociale cohesie” nog vaak als een allesoverkoepelend fenomeen wordt gemeten. Het meten van losse elementen van deze cohesie kan leiden tot nieuwe verrassende inzichten die niet eerder aan het licht kwamen. Dit laat ook zien dat er in de huidige wetenschap behoefte is aan een standaarddimensionalisering van de sociale cohesie. Doordat de sociale cohesie vaak op verschillende manieren wordt gemeten met verschillende constructen leidt dit ertoe dat onderzoeksgegevens lastig met elkaar te vergelijken zijn.

Een andere belangrijke constatering is dat het percentage originele bewoners een belangrijke rol speelt in de sociale cohesie. Dit laat zien dat het onderzoeken van de sociale samenhang in CPO-projecten sterk afhankelijk is van het moment waarop je het vraagt. De sociale cohesie vlak na de totstandkoming zal anders liggen dan acht jaar na oplevering, wat het lastig maakt om projecten goed met elkaar te vergelijken. Wanneer dit onderzoek, of een soortgelijk onderzoek, wordt gehouden is het dus raadzaam te corrigeren voor het percentage originele bewoners of alle CPO-projecten te bevragen op dezelfde tijd na oplevering. In veel kwalitatief onderzoek naar collectieve zelfbouwprojecten wordt het moment van bevragen niet als prominent onderdeel van de onderzoeksopzet meegenomen. Dit onderzoek laat zien dat dit dus wel raadzaam is.

Aan te raden vervolgonderzoeken

In het licht van deze thesis is het relevant om een aantal vervolgonderzoeken te doen. Ten eerste is het relevant om een kwantitatieve vergelijkingsonderzoek te doen tussen de sociale cohesie in CPO-projecten en reguliere wijken. Het beeld lijkt te ontstaan dat de sociale cohesie in CPO-projecten hoog is, maar het is goed dit te vergelijken met reguliere wijken en het percentueel verschil aan te duiden. Hiervoor moet wel een representatieve steekproef worden gehouden onder alle Nederlandse wijken, wat om een grootschaliger onderzoek vraagt. Daarnaast wordt geadviseerd om via deze meetmethode ook CPO-projecten aan te schrijven die niet door BIEB zijn gerealiseerd en hiermee de validiteit en representativiteit van dit onderzoek te vergroten. Op deze manier kan ook worden getoetst of begeleiding van een adviesbureau invloed heeft op de ervaren sociale cohesie later in het project.

Tevens is het aan te raden om een aantal onderzoeken te doen middels interviews of focusgroepen (kwalitatief onderzoek). Zo is het aan te raden om via interviews meer inzicht te krijgen in de rol van gezamenlijke voorzieningen in CPO-projecten en welk effect deze hebben op de sociale samenhang. Het beeld lijkt te ontstaan dat de hoeveelheid activiteiten en verbondenheid toeneemt, maar de tolerantie afneemt. Dit fenomeen kan met kwalitatief onderzoek beter worden verklaard. Daarnaast is het zinvol om te kijken naar het verschil in betekenis tussen landelijke- en stedelijke CPO-projecten. Zit er een verschil in hoe mensen zulke projecten ervaren en zitten er verschillen in de motieven die een rol spelen bij de totstandkoming hiervan?

Verder is het aan te raden om onderzoek te doen naar een aantal verbanden waarvan de oorzakelijkheid niet helemaal vaststaat, zoals bij de sociale cohesie en het totstandkomingsproces. Ontstaat sociale cohesie werkelijk tijdens dit proces of is deze voorafgaand aan het project ook al sterk aanwezig? Dit onderzoek laat zien dat veel mensen al iemand kende voordat het project plaatsvond wat deze oorzakelijkheid in twijfel trekt. Tot slot is het aan te raden om meer inzicht te krijgen in het verloop van de sociale cohesie over tijd. Dit onderzoek hint ernaar dat de sociale cohesie afneemt naarmate een project langer bestaat en dat dit deels te verklaren valt door het wegvallen van originele bewoners. Onderzocht kan worden of de sociale cohesie afneemt door de komst van nieuwkomers (de nieuwkomers verenigen zich niet) of dat men vertrekt door het vertrek van originele bewoners (het sociale net valt weg). Onderzoek naar verhuisredenen van CPO-projectdeelnemers is dus relevant.

Reflectie onderzoek

Over het algemeen is dit onderzoek met de grootste zorg en nauwkeurigheid uitgevoerd. Toch zijn er een aantal punten waarop dit onderzoek verbeterd kan worden. Ten eerste was de respons van dit onderzoek minder biased geweest als er gekozen was voor een andere verspreidingsmethode van de enquêtes. Het verspreiden van de enquête via de bestuursleden heeft ertoe geleid dat nieuwkomers niet goed bereikt werden en dat de selectie van huishoudens te veel uit handen werd gegeven. Het was beter geweest te kiezen voor bijvoorbeeld het huis-aan-huis afnemen van een (kortere) enquête of het verspreiden van alle enquêtes via de post. Met een andere verspreidingsmethode was de respons van de enquête wellicht ook meer gebalanceerd geweest over verschillende projecten, wat de validiteit had vergroot.

De enquête zelf had ook op een aantal punten verbeterd kunnen worden. Zo is het aan te raden om bij vervolgonderzoek te vragen naar het motief waarmee het huishouden zich met meeste identificeerde in plaats van te werken met Likert schalen. Omdat respondenten meerdere motieven konden hebben ontstond er veel multicollineariteit tussen de motieven en was het effect van verschillende motieven lastiger kwantificeerbaar. Daarnaast is het aan te raden om ook een vraag op te nemen in hoeverre iemand heeft deelgenomen aan de totstandkoming. Op deze manier kan ook worden getoetst of het totstandkomingsproces er daadwerkelijk toe doet. De verwachting is dan dat personen die in minder elementen van de totstandkoming hebben geparticipeerd een lagere sociale cohesie kennen.

Tot slot zijn er nog wat aanvullende beperkingen ten aanzien van de validiteit. Zo zijn de motieven die mensen hadden tijdens de totstandkoming en de hoeveelheid sociale relaties voorafgaand aan het project met projectdeelnemers van een andere tijdsorde dan de sociale cohesie nu. Er zit simpelweg in deze variabelen een tijdsverschil tussen het moment van meten en het moment van bevragen. Dit heeft effect op de validiteit van deze elementen. Het was daarom beter geweest om gebruik te maken van een longitudinale onderzoeksopzet (dit was gezien de scope van het onderzoek echter niet mogelijk geweest). Daarnaast is dit onderzoek afgenomen aan het begin van de coronacrisis in Nederland. Dit was voor veel mensen een lastige periode waarin mensen met andere dingen bezig waren. Behoud ik nog wel mijn baan? Hoelang moet ik nog thuis werken? Ik heb gemerkt dat het onder deze omstandigheden moeilijk was mensen te enthousiasmeren voor het invullen van een enquête. Als dit onderzoek buiten de coronatijd was afgenomen was de respons wellicht hoger geweest.

Bibliografie

- Abu-Gazzeah, T. (1999). Housing layout, social interaction and the place of contract in Abu-nuseir, Jordan. *Journal of Environmental Psychology*, 14-73.
- Alesina, A., & La Ferrara, E. (2002). Who trusts others. *Journal of Public Economics*, 207-234.
- Altman, L., & Low, S. (1992). *Place attachment*. New York: Plenum Press.
- Andersen, H., & van Kempen, R. (2003). New Trends in urban policies in Europe: evidence from the Netherlands and Denmark. *Cities*, 77-86.
- Antonucci, T., Further, R., & Dartiques, J. (1997). Social relations and depressive symptomatology in a sample of community-dwelling French older adults. *Psychology & Aging*, 189-195.
- Arnstein, S. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.
- Assadourian, E. (2008). Engaging communities for a sustainable world. *Norton*, 151-165.
- Baarda, B. (2009). *Dit is onderzoek!: Richtlijnen voor het opzetten, uitvoeren en evalueren van kwantitatief en kwalitatief onderzoek*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Beckhoven, E. v., & Kempen, R. v. (2002). *Het belang van de buurt*. Utrecht: DGVH/NETHUG.
- Berkman, L., Glass, T., Brissette, I., & Seeman, T. (2000). From social integration to health: Durkheim in the new millennium. *Social Science & Medicine*, 843-857.
- Blokland, T. (2000). Cohesion, community and solidarity. *The Netherlands Journal of Social Sciences*, 56-70.
- Boelens, L., & Visser, A. (2011). Possible futures of self-construction: Post-structural reflections on ten years of experimentation with (C)PC. *Techne Press*.
- Boelens, L., Bolt, G., Hooimeijer, P., Boonstra, B., & Brouwer, J. (2010). Zelfbouw in reflectie: evaluatie SEV-experimenten. (C) PO/MO. SEV.
- Bollen, K., & Koyle, R. (1990). Perceived cohesion: A conceptual and empirical examination. *Social Forces*, 478-504.
- Bolt, G., & Torrance, M. (2005). *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie*. Nethur.
- Boonstra, B. (2015). *Planning Strategies in an Age of Active Citizenship: A post-structural Agenda for Self-organization in Spatial Planning*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Bouma, J., Voorbij, A., & Poelman, W. (2009). The influence of changes in the physical and technical design on social interactions in a cohousing community. *Lifecycle Design of Buildings Systems and Materials*.
- Brenton, M. (1998). *We're in Charge: Cohousing Communities of Older People in the Netherlands - Lessons for Britain?* Bristol Policy Press.
- Brenton, M. (2001). Older people's housing communities. Inclusive housing in an ageing society. *Innovative approaches*, 169-188.
- Brenton, M. (2008). *The cohousing approach to "lifetime neighbourhoods"*. The housing Learning and Improvement Network. Retrieved from <http://www.housinglin.org.uk/Topics/browse/Housing/Commissioning>
- Bruinsma, G., Pauwels, L., Weerman, F., & Bernasco, W. (2013). Social disorganization, social capital, collective efficacy and the spatial distribution of crime and offenders: An empirical test of six neighbourhood models for a Dutch city. *British Journal of Criminology*, 942-963.
- Brummell, A. (1981). A method of measuring residential stress. *Geographical Analysis*, 13(3) 248-261.
- Buitelaar, E., & Bergman, A. (2016). Dutch land development institutions in the face of crisis: trembling pillars in the planners' paradise. *European Planning Studies*(24:7), 1281-1294. doi:10.1080/09654313.2016.1168785
- Bursik, R., & Grasmick, H. (1993). *Neighborhoods and crime. The dimension of effective community control*. San Francisco: Lexington Books.
- Cartwright, D., & Zander, A. (1968). *Group dynamics*.

- Casiato, M. (1980). De Woningwet: 1901-1912. *Nijmegen SUN*, 24-29.
- Castells, M. (1997). *The power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- CBS. (2018). *Bevolkingsprognose 2018 - 2016: Eenpersoonshuishoudens nog steeds in opmars*. Den Haag / Heerlen .
- CBS. (2020, 02 20). *Bouwvergunningen woonruimten; type, opdrachtgever, eigendom, gemeente*. Retrieved from CBS
 Stattline : <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83671NED/table?ts=1583494612904>
- Chavis, D., Hogge, J., McMillan, D., & Wandersman, A. (1986). Sense of community through Brunswik's lens: A first look. *Journal of community psychology*, 24-40.
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 95-120.
- Daly, M. (2017). Quantifying the enviromental impact of ecovillages and co-housing communities: a systematic literature review. *Local Enviroment*, 22(11), 1358-1377.
- Dammers, E. (2007). *Particulier opdrachtgeverschap in de woningbouw*. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.
- Dekker, K., & Bolt , G. (2005). Social cohesion in post-war estates in the Netherlands: Differences between socioeconomic and ethnic groups. *Urban studies*, 2447-2470.
- Droste, C. (2015). German co-housing: an oppertunity for municipalities to foster socially inclusive urban development? . *Urban Research & Practice*, 79-92.
- Duivensteijn, A., & Gabor, D. (1998). *Motie van het lid Duivensteijn c.s. partiële herziening Planologische Kernbeslissing Nationaal Ruimtelijk Beleid*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Ellaway, A., Macintyre, S., & Kearns, A. (2001). Perception of Place and Health in Socially Contrasting Neighbourhoods. *Urban Studies*(38(12)), 2299-2316.
- Elsinga, M., & Winters, S. (2008). The future of Flemish social housing. *Journal of Housing and the Built Enviroment*(Volume 23, Number 3).
- Feld, S. (1981). The focused organisation of social ties. *American Journal of Sociology*, 1015-1053.
- Festinger , L., Schachter, S., & Back, K. (1950). Social Pressures in informal Groups: A study of Human Factors in housing. *Harper*.
- Fischer, C. (1982). To Dwell among Friends: Personal Networks in Town and City. *The University of Chicago Press*.
- Fisher, M., & Ronald, J. (1997). Perceived Threat, Cohesion and Group Problem Solving in Intergroup Conflict. *International of Conlifc Management*, 216-234.
- Forrest, R., & Kearns, A. (2000). Social cohesion and multilevel urban governance. *Urban studies*, 995-1017.
- Forrest, R., & Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban studies*, 2125-2143.
- Forsyth, D. (2010). *Components of cohesion Group dynamics*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Franzini, L., Elliott, M., Cuccaro, P., Schuster, M., Gilliland, M., Grunbaum, J., & Tortolero, S. (2009). Influences of physical and social neighborhood enviroments on children's physical activity and obesity. *American journal of public health*, 271-278.
- Friedkin, N. (2004). Social cohesion. *Annu. Rev. Sociol*, 409-425.
- Fromm, D. (1991). *Collaborative Communities: CoHousing, Central Living and Other Forms of New Housing with Shared Facilities*. New York: Van Nostrad Reinhold.
- Gale, C., Dennison, E., Cooper, C., & Sayer, A. (2011). Neighbourhood enviroment and positive mental health in older people. *The Hertfordshire Cohort Study. Health & Plae*, 867-874.
- GALMJ-website. (n.d.). https://gamlj.github.io/mixed_example1.html.
- Gemeente Breda. (2017). *Woonvisie Breda wonen in een dynamische tijd*.
- Gemeente Helmond. (2015). *Collectief Particulier Opdrachtgeverschap*.

- Gemeente Lelystad . (2014). Samen Bouwen in Lelystad .
- Gerson, K., Stueve, C., & Fischer, C. (1977). *Attachment to place*. New York: Network and Places.
- Gesthuizen, M., Van der Meer, T., & Scheepers, P. (2009). Ethnic diversity and social capital in Europe: Tests of Punam's thesis in European countries. *Scandinavian Political Studies*, 121-142.
- Granovetter, M. (1973). The strength of the Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 1360-1380.
- Guzzo, R. (1995). At the intersection of team effectiveness and decision making: Team Effectiveness and decision making in Organisations. *Jossey-Bass*, 1-8.
- Hasselaar, E. (2011). Market Dominane and Partcipatory Planning in New Housing Developments. . *Techne Press*, 75-101.
- Hidalgo, M., & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of enviromental psychology*, 273-281.
- Hogg, M. (1992). The social psychology of group cohesiveness. *New York Univesity Press*.
- Horst, H. v., Kullberg, J., & Beben, L. (2001). *Wat wijken maakt*. Delft: DGVH/NETHUR.
- Jarvis, H. (2011). Saving space, sharing time: integrated infrastructures of daily life in cohousing. . *Enviroment and Planning* , 560-577.
- Johnson, J., Palinkas, L., & Boster, J. (2003). Informal social roles and the evolution and stability of social networks.
- Kawachi, L., Kennedy, B., Lochner, K., & Prothrow-Stich, D. (1997). Social capital, income inequality and mortality. *Am J Public Health*(87), 1491-1498.
- Kearns, A., Whitley, E., Tannahill, C., & Ellaway, A. (2015). Loneliness, social realtions and health and well-being in deprived communities. *Psychology, Health and Medicine*, 332-344.
- Kempen, B., & Van Velzen, N. (1998). Werken aan Wonen: 75-jaar Nationale Woningraad. *Nationale Woningraad*. Almere.
- Kornhauser, R. (1978). Social Sources of Delinquency. *University of Chicago*.
- Krokkfors, K. (2014). Co-housing in the making.
- Letki, N. (2008). Does diversity erode social cohesion? Social capital and race in Britisch neighbourhoofs. *Political studies*, 99-126.
- Lewicka , M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital and neighbourhood ties. *Journal of Enviromental Psychology*, 381-395.
- Lindeström, M., Moghaddassi, M., & Merlo, J. (2004). Individual self-reported health, social participation and neighbourhood: a multilevel analysis in Malmö, Sweden. *Precentive medicine*, 135-141.
- Lott, A., & Lott, B. (1965). Group cohesiveness as interperional attraction: a review of relationships with antecedent and consequent variables . *Psychol. Ull.*, 259-309.
- Marckmann, B., Gram-Hanssen, K., & Christensen, T. (2012). Sustainable Living and Cohousing: Evidence from a Case Study of Eco-Villages. *Built Environment*, 38(3), 413-429.
- McCammant, K., & Durrett, C. (1994). *Cohousing/I A contemporary Approach to Housing Ourselves* . Ten Speed Press.
- McPherson, J., & Smith-Lovin, L. (1986). Sex aggregation in voluntary associations. *American Sociological Review*, 61-79.
- Moody, J., & White, D. (2003). Social cohesion and embeddedness: A hierarchical conception of social groups. *American Journal of Sociology*, 103-127.
- Moreno, J., & Jennings, H. (1937). Statistics of social configurations. *Sociometry*, 342-374.
- Mulder, C., & Hooimeijer, P. (1999). Residential relocations in the life course. *Population issues*. Springer. Dordrecht , 159-186.
- Oh, J. (2003). Assessing the social bonds of Elderly Neighbors: The Role fo Length of Residence, Crime Victimazation and Perceived Disorder. *Sociological Inquiry*(73(4)), 490-510.

- Owen, W. (1985). Metaphor analysis of cohesiveness in small discussion groups. *Small Group Behavior*(16(3)), 415-424. doi:10.1177/0090552685163011
- Pain, R. (1991). Space, sexual violence and social control: Integrating geographical and feminist analyses of women's fear of crim. *Progress in human geography*, 415-431.
- Pampalon, R., Hamel, D., Koninck, M., & Disant, M. (2007). Perception of place and health. Differences between neighbourhood in the Québe City region. *Social Sciences & Medicine*, 95-111.
- Perren, K., Arber, S., & Davidson, K. (2004). Neighbouring in Later Life: The influence of Socio-Economic Resources, Gender and Household Composition on Neighbourly Relationships. *Sociology*, 965-984.
- Poley, L. (2007). Community and the habits of democratic citizenship: An investigation into civic engagement, social capital and democratic capacity-building in US cohousing neighborhoods. *Doctoral Dissertation, Virginia Tech*.
- Portes, A., & Landolt, P. (1996). The downside of social capital. *American Prospect* 26, 18-21.
- Priemus, H. (2001). A new housing policy for the Netherlands (2000-2010): A mixed bag. *Journal of Housing and the Built Environment*(16(3-4)), 319-332.
- Proshansky, H., Fabian, A., & Kamino, R. (1983). Place-identity: physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 57-83.
- Provincie Noord-Brabant . (2015). *Factsheet CPO-projecten*. 's-Hertogenbosch.
- Pullens, N. (2013). Collectief Particulier Opdrachtgeverschap: Een onderzoek naar CPO bekenen vanuit de corporatie, woonconsument en gemeenten. *Universiteit Utrecht*.
- Putnam, D. (2007). E Pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. *Scandinavian Political Studies*.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Qu, L., & Hasselaar, E. (2011). Making room for people: Choice, voice and liveability in residential places. *Techne Press*.
- Rajulton, F., Ravanera, Z., & Beaujot, R. (2007). Measuring social cohesion: An experiment using the Canadian national survey of giving, volunteering, and participation. *Social indicators research*, 461-492.
- Riger, S., & Lavrakas, P. (1981). Community ties: Patterns of attachment and social interaction in urban neighborhoods. *American Journal of Community Psychology*, 55-66.
- Robertson, D., Smyth, J., & McIntosh, L. (2008). *Neighbourhood identity*. Joseph Rowntree Foundation.
- Rosenfeld, R., Messner, S., & Baumer, E. (1999). Social capital and homicide. *Social Forces*, 283-309.
- Rothstein, B., & Uslaner, E. (2005). All for one: Equality, corruption and social trust. . *World Politics* , 41-72.
- Ruiu, M. (2016). The social capital of cohousing communities . *Sociology*, 400-415.
- Sampson, R. (1988). Local Friendship Ties and Community Attachment in Mass Society: A Multilevel Systemic Model. *American Sociological Review*, 766-779.
- Sampson, R. (2010). Collective Efficacy Theory. *Encyclopedia of Criminological Theory Thousands Oaks CA: Sage*, 802-812.
- Sampson, R. (2012). Great American city: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect. *University of Chicago Press*.
- Sampson, R., & Groves, B. (1989). Community Structure and Crime: Testing social Disorganization theory. *American Journal of Sociology*, 774-802.
- Sargisson, L. (2016). Cohousing: a utopian property alternative.
- Schneider, G. (1987). Psychological identity of and identification with urban neighborhoods. *The Quality of Urban Life*, 203-218.
- Schuyt, K. (1997). *Sociale cohesie en sociaal beleid. Drie publiekscolleges in De Balie*. De Balie, Amsterdam.
- SEV. (2007). *Bouwen met burgers: Handboek CPO voor gemeenten*. Den Haag: SEV, Stichting Experimenten Volkshuisvesting .

- SEV. (2010). *Zelfbouw in reflectie - evaluatie SEV- experimenten*. Rotterdam: Stichting Experimenten Volkshuisvesting .
- Sharkey, P., & Faber, J. (2014). Where, when, why and for whom do residential contexts matter? Moving away from the dichotomous understanding of neighborhood effects. *Annual review of sociology*, 40, 559-579.
- Sharkey, P., & Faber, J. (2014). Where, when, why, and for whom do residential contexts matter? Moving away from the dichotomous understanding of neighbourhood effects. *Annual review of sociology*, 40, 559-579.
- Shaw, B. (2005). Anticipated from neighbors and physical functioning during later life. *Research on aging*, 503-525.
- Sociaal- en cultureel planbureau . (2002). *Zekere banden: Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid* . Den Haag: Sociaal- en cultureel planbureau.
- Stafford, M., Bartley, M., Sacker, A., Marmot, M., Wilkinson, R., Boreham, R., & Thomas, R. (2003). Measuring the social environment: social cohesion and material deprivation in English and Scottish neighbourhoods. *Environment and Planning*, 35(8), 1459-1475.
- Stolle, D., Soroka, S., & Johnston, R. (2008). When does diversity erode trust? Neighbourhood diversity, interpersonal trust and the mediating effect of social interactions. *Political Studies*, 57-75.
- Tolsma, J., Van der Meer, T., & Gesthuizen, M. (2009). The impact of neighbourhood and municipality characteristics on social cohesion in the Netherlands. *Acta Politica*, 286-313.
- Tuckman, B., & Jensen, M. (1977). Stages of small-group development revisited. *Group & Organization Studies*, 419-427.
- Tummers, L. (2011). *Self-managed Co-housing - Assessing Urban Qualities and Bottlenecks in the Planning system*. Delft: Techne Press.
- Unger, D., & Wandersman, A. (1982). Neighboring in an urban environment. *American Journal of Community Psychology*, 493-509.
- Urry, J. (2012). Social networks, mobile lives and social inequalities . *Journal of transport geography*, 24-30.
- Uslaner, E., & Brown, M. (2005). Inequality, trust and civic engagement. *American Politics Research*, 868-894.
- Uzzell, D., Pol, E., & Badenas, D. (2002). Place identification, social cohesion and environmental sustainability. *Environment and behavior*, 34(1), 26-53.
- Van Beckhoven, E., & Van Kempen R. (2006). Towards more social cohesion in large post-second world war housing estates? A case study in Utrecht, the Netherlands. *Housing studies*, 477-500.
- Van de Wielen, G. (2017). Collective private commissioning: a path analysis of factors influencing perceived neighbourhood social cohesion and perceived social support from neighbours among residents living in Collective Private Commissioning projects in the Netherlands.
- Van de Wijdeven, T., De Graaf, L., & Hendriks, F. (2013). *Actief burgerschap: Lijnen in de literatuur*. Tilburg : Tilburg University .
- Van den Berg, P., Arentze, T., & Timmermans, H. (2015). A multilevel analysis of factors influencing local social interaction. *Transportation*, 807-826.
- van den Ham, M., & Keers, G. (2010). *Collectief particulier opdrachtgeverschap. Markt voor bouwers*. Amsterdam: RIGO.
- Van der Meer, T., & Tolsma, J. (2014). Ethnic diversity and its effects on social cohesion. *Annual Review of Sociology*(40(1)), 459-478.
- Van Loenen, I. (2005). *Consumentgericht bouwen*. Twente: Universiteit Twente.
- Van Oorschot, W., & Arts, W. (2005). The social capital of European welfare states: The crowding out hypothesis revisited. *Journal of European Social Policy*, 5-26.
- Veen, E., Bock, B., Van den Berg, W., Visser, A., & Wiskerke, J. (2016). Community gardening and social cohesion: different designs, different motivations. *Local Environment*, 21(10), 1271-1287.
- Verhoeven, I., Verplanke, L., & Kampen, T. (2013). *Affectief burgerschap in de verzorgingsstraat: Over de nieuwe publieke moraal*. Amsterdam: Van Gennep.

- Vestbro, D. (2010). *living Together - cohousing ideas and Realities around the world. Toyal Institute of Technology and Kollektivhuis.*
- Völker, B. (1999). *15 miljoen mensen. De rol van burenen in persoonlijke netwerken in Nederland.* In B. Völker, en R. Verhoeff (red.) *Buren en buurten. Nederlands onderzoek op het snijvlak van sociologie en sociale geografie* (Vols. p.43-68). Masterdam: SISWO.
- VROM. (2000). *Nota Wonen: Mensen, Wensen, Wonen; Wonen in de 21e eeuw.* Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.
- Wacquant, L., & Wilson, W. (1989). The cost of racial and class exclusion in the inner city. *Ann AM Acad Polit Soc Sci*, 501-525.
- Warren, & M. (2001). *Democracy and Association.* Princeton: Princeton University Press.
- Weller, S., & Bruegel, L. (2009). Children's place in the development of neighbourhood social capital. *Urban Studies*(46(3)), 629-643.
- Wellman, B., & Wortley, S. (1990). Different strokes for different folks: community ties and social support. *American Journal of Sociology*, 558-588.
- William, R., & David, P. (1981). Collaboration, Consensus and Detente. The External Threat-Bloc Cohesion Hypothesis. *The Journal of Conflict Resolution*, 615-637.
- Williams, J. (2005). Designing neighbourhoods for social interactions. The case of cohousing. *Journal of Urban design*, 195-227.
- Williams, J. (2005b). Designing neighbourhoods for social interaction: The case of cohousing. *Journal of Urban design*, 195-227.
- Williams, J. (2007). *Predicting an american future for cohousing.* Londen: The Bartlett School of Planning, University College Londen.
- Williams, J. (2008). Predicting an American future for cohousing. *Futures*, 268-286.
- Woodward, A., Vestbro, D., & Grossman, M. (1989). Den nya generationenen kollektivhus. Experiment med social integration och rumsutformning (The new generation of Collective Housing. Experiets with social itnergration, house administration and spatial design. *Swedisch Council of Building Research* .
- Yukelson, D., Weinberg, R., & Jackson, A. (1984). A multi-dimensional group cohesion instrument for intercollegiate basketball teams. *Journal of Sport Psychology*, 103-117.
- Zelfbouw in Nederland. (2018, 11 19). *CPO Enorm in Opmars.* Retrieved from Zelfbouw in Nederland: https://www.zelfbouwinnederland.nl/zoeken?search_api_fulltext=cijfers&sort_by=search_api_relevance&sort_order=DESC
- Ziersch, A., Osborne, K., & Baum, F. (2011). Local Community Group Participation: Who Participates and What Aspects of Neighbourhood Matter? *Urban Policy and Research*(29(4)), 381-399.

Bijlage I

Digitale enquête

Inleiding:

Beste bewoners,

Hartelijk dank dat u deel wilt nemen aan de enquête. Vanuit de opleiding sociale geografie van de Universiteit Utrecht doe ik een afstudeeronderzoek naar de ervaren sociale cohesie in CPO-projecten. CPO-projecten zijn projecten waarbij bewoners gezamenlijk hun buurt hebben vormgegeven en zelf de bouw hebben geregeld. U bent benadert omdat u bij zo'n project betrokken bent geweest of omdat u later in zo'n project bent gaan wonen. Graag zouden we u wat vragen willen stellen over hoe u de sociale samenhang in uw buurt ervaart en hoeveel contact u heeft met uw buren. Deze enquête is ook geschikt voor bewoners die pas net in het project wonen of die niet hebben deelgenomen aan de bouwfase van het project. Per huishouden mag 1 enquête worden ingevuld. Het doel van dit onderzoek is om erachter te komen welke kenmerken van het project en kenmerken van de huishoudens in dit project een goede sociale samenhang veroorzaken.

De resultaten van deze enquête worden anoniem verwerkt. In het onderzoeksrapport worden de projecten vergeleken en er worden geen uitspraken over individuele projecten gedaan. Wilt u meer informatie over hoe dit onderzoek omgaat met de privacy van u en uw project en hoe u bent benaderd, klik dan hier. Voor overige vragen mag u altijd contact opnemen met joep.ewald@upcmail.nl. Het invullen duurt ongeveer 10 minuten. Aan het einde van de enquête is er de mogelijkheid uw emailadres achter te laten. Hiermee kunt u kans maken op één van de twee waardenbonnen ter waarde van €25,-

Met vriendelijke groet,

Joep Ewald

Onderdeel 1: Positie in het project

Vraag 1: Totstandkoming project:

Is uw huishouden betrokken geweest bij de bouw- of totstandkoming van het CPO-project?

- [1] Ja,
[2] Nee

VERWIJZINGEN: [1] = Beantwoord vraag 2 t/m 8, sla 9 t/m 11 over
[2] = Beantwoord vraag 2 t/m 8 niet, maar wel vraag 9 t/m 11

Vraag 2: Bouw en/of totstandkoming:

Is uw huishouden betrokken geweest bij het nemen van besluiten over het project, heeft u de bouw mee georganiseerd of allebei?

- [] Wij hebben meegedacht over welke type woningen in het project kwamen te staan en hebben de bouw mee georganiseerd.
[] Wij hebben meegedacht over welke type woningen in het project kwamen te staan, maar we hebben de beslissingen over de bouw aan anderen overgelaten.
[] Wij hebben niet nagedacht over welke type woningen er in het project kwamen, maar wel beslissingen genomen over de bouw van de woningen.

Vraag 3: Motieven om deel te nemen aan het project

Wij zijn benieuwd wat de voornaamste reden was waarom u bij de aanvang van het project deelnam aan het CPO-project. Hieronder staan een aantal stellingen geformuleerd. Geef aan in hoeverre u het eens bent met onderstaande stellingen. Ik nam deel aan het CPO-project omdat:

Stelling	Volledig mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Volledig mee eens
Ik mijn huis goedkoper kon bouwen via het CPO-project	[]	[]	[]	[]	[]
Ik een huis kon bouwen die volledig naar mijn wensen was	[]	[]	[]	[]	[]
Ik een milieuvriendelijk huis kon bouwen	[]	[]	[]	[]	[]
Ik door samen te leven milieubewuster kan leven	[]	[]	[]	[]	[]
Ik mijn burens beter kon leren kennen voordat ik verhuisde	[]	[]	[]	[]	[]
Ik in het dagelijks leven meer samen met mijn burens kon doen zoals gezamenlijk koken	[]	[]	[]	[]	[]
Ik behoefte had aan steun vanuit mijn burens als ik dat nodig had	[]	[]	[]	[]	[]
Ik vanuit gezondheidsredenen graag samen met burens wilde optrekken	[]	[]	[]	[]	[]

Vraag 4: Overige motieven:

Zijn er nog andere redenen waarom u destijds deelnam aan het project die nu niet zijn genoemd?

[INVULVELD ANTWOORD]

Vraag 5: Vriendenkring vooraf

Hoe goed kende u de andere bewoners van het project al voordat uw huishouden aan het project deelnam?

- Ik kende alle projectdeelnemers goed voordat ik aan het project begon
- Ik kende een aantal andere bewoners al goed voordat ik aan het project begon
- Ik heb met alle projectdeelnemers ooit contact gehad voordat ik aan het project begon
- Ik heb met een aantal andere bewoners ooit contact gehad voordat het project begon
- Ik kende nog helemaal niemand voordat ik aan het project begon

Vraag 6: Gezamenlijke voorzieningen

Zijn er in het CPO-project gezamenlijke voorzieningen aanwezig zoals een gezamenlijke wasdroger of fietsenhok? Zo ja, welke voorzieningen zijn er aanwezig?

[INVULLEN ANTWOORD]

Vraag 7: Gezamenlijke ruimtes

Zijn er in het CPO-project gezamenlijke ruimtes aanwezig zoals een gezamenlijke keuken of woonkamer? Zo ja, welke ruimtes zijn er aanwezig?

[INVULLEN ANTWOORD]

Vraag 8: Percentage originele bewoners

Weet u toevallig hoeveel van de bewoners die hebben meegeholpen bij de bouw- en totstandkoming van het project nog in het project wonen? Als u dit niet meer weet kunt u de vraag open houden.

[INVULLEN ANTWOORD]

Vraag 9: Eerste eigenaar woning?

Bent u de eerste eigenaar van deze woning?

- Ja
- Nee

VERWIJZINGEN: Vraag 9 is "Nee" dan naar vraag 10. Vraag 9 is "Ja" dan naar vraag 11, sla 10 over.

Vraag 10: Jaar komen wonen

In welk jaar bent u verhuist naar deze woning?

[Geheel jaar invullen]

Opmerking: Met vraag 9 kon worden bepaald hoelang iemand al in het project woonde. Als de eigenaar de eerste bewoner van de woning is dan is het jaar van binnenstromen hetzelfde als het opleveringsjaar van het project. Dit geldt ook voor alle originele bewoners (vraag 1). Als dit niet het geval was werd vraag 10 gesteld.

Opmerking: De hoeveelheid jaar dat de persoon woonachtig was in het project kon worden berekend via 2020 – [jaar komen wonen]

Vraag 11: Vriendenkring vooraf

Hoe goed kende u de andere bewoners van het project al voordat uw huishouden naar het project toe verhuisde?

- Ik kende alle projectdeelnemers goed voordat ik naar het project toe verhuisde
- Ik kende een aantal andere bewoners al goed voordat ik naar het project toe verhuisde
- Ik heb met alle projectdeelnemers ooit contact gehad voordat ik aan project toe verhuisde
- Ik heb met een aantal andere bewoners ooit contact gehad voordat ik naar het project toe verhuisde
- Ik kende nog helemaal niemand voordat ik aan het project toe verhuisde

Onderdeel 2: sociale cohesie:

Vraag 12: Gezamenlijke activiteiten

Hoe vaak neemt u deel aan de volgende gemeenschappelijke activiteiten met andere buurtgenoten binnen uw CPO-project? Ga bij het beantwoorden van deze vragen uit van de situatie voor de Coronacrisis.

Stelling	Wekelijks of meerdere keren per week	Meerdere keren per maand	Maandelijks	Jaarlijks	Minder dan jaarlijks
Gezamenlijk eten en drinken zoals dineren of BBQ-en	☐	☐	☐	☐	☐
Bij elkaar op bezoek gaan voor verjaardagen of feestdagen (Bijvoorbeeld oud-nieuw of Pasen)	☐	☐	☐	☐	☐
Met elkaar een activiteit of sport doen (bijvoorbeeld fietsen, boek lezen of schaken)	☐	☐	☐	☐	☐
Spontane praatjes maken op straat	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 13: Sociale controle

Graag zou ik u wat willen vragen over hoe u en uw andere projectgenoten met elkaar omgaan. Hiervoor heb ik een aantal stellingen hieronder aangegeven. Geef aan in hoeverre u het met deze stellingen eens bent. Ga bij het beantwoorden van deze vragen uit van de situatie voor de Coronacrisis.

Stelling	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Mijn burens geven het meestal aan als ze (geluids)overlast willen gaan veroorzaken in de buurt	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn burens accepteren het als ik (geluids)overlast veroorzaak vanwege bijvoorbeeld een feestje	☐	☐	☐	☐	☐

Er zijn conflicten binnen het project omdat andere bewoners (geluids)overlast veroorzaken	☐	☐	☐	☐	☐
Ik durf mijn buurtgenoten er zonder problemen op aan te spreken als zij iets doen wat ik niet prettig vind.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik voel dat iedereen in de buurt hetzelfde denkt over wat gepast en ongepast is in het project	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik van huis ben vertrouw ik erop dat projectgenoten op mijn huis letten	☐	☐	☐	☐	☐
Als er hangjongeren in het project problemen zouden veroorzaken, dan vertrouw ik erop dat mijn burens zouden ingrijpen	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik de deur van mijn huis open zou laten staan, vertrouw ik erop dat mijn burens de deur sluiten en mij erop aanspreken	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik op vakantie zou zijn en mijn raam zou breken, zouden mijn projectgenoten het raam maken of dichttimmeren	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 14: Wederzijdse steun

Graag zouden we van u willen weten in hoeverre u steun ervaart van uw burens. Graag zouden we u willen vragen om in te schatten hoe groot de kans is dat burens u helpen als de volgende situaties zich voordoen. Ga bij het beantwoorden van deze vragen uit van de situatie voor de Coronacrisis. Mijn burens zouden me helpen:

Stelling	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Ze zouden helpen met tegenzin	Mee eens	Helemaal mee eens
Mijn burens zouden me helpen:					
Als ik een luisterend oor nodig heb	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik naar het ziekenhuis moet worden gebracht	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik €10,- in de maand tekort zou komen en geld nodig heb	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik plotseling weg moet en ik heb iemand nodig om op de kinderen te passen	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik op vakantie ga en iemand nodig heb om op een huisdier te passen	☐	☐	☐	☐	☐

Als ik hulp nodig zou hebben bij het klussen	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik zaken moet doen met de overheid zoals het aanvragen van een vergunning	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 15: Attractiviteit en identiteit

Graag zouden we willen weten hoe belangrijk het CPO-project voor uzelf is en hoe erg u gehecht bent aan het project. Ga bij het beantwoorden van deze vragen uit van de situatie voor de Coronacrisis. Geef aan in hoeverre u het met deze stellingen eens bent.

Stelling	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Als ik zou moeten verhuizen zou ik dat jammer vinden omdat ik dan de andere bewoners in het project zou missen	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik zou verhuizen zou ik dat jammer vinden omdat ik dan mijn huis zou missen	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik de financiële middelen zou hebben zou ik willen gaan verhuizen	☐	☐	☐	☐	☐
Ik ben trots op mijn CPO-project	☐	☐	☐	☐	☐
Ik spreek graag met andere over mijn CPO-project	☐	☐	☐	☐	☐
Ik spreek graag over "ons" project in plaats van "mijn" project	☐	☐	☐	☐	☐
Ik voel me onderdeel van een hechte gemeenschap in mijn CPO-project	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 16: Overig

Zijn er nog dingen die u zou willen vertellen over de sociale samenhang in uw buurt die niet ter sprake zijn gekomen in deze vragenlijst?

[Geheel jaar invullen]

Onderdeel 3: Huishoudenskenmerken

Vraag 17: Wat is uw huidige huishoudenssamenstelling?

☐ Huishouden bestaande uit één persoon	[Vraag 11 invullen, hierna naar 14]
☐ Samenwonend zonder thuiswonende kinderen	[Vraag 12 invullen, hierna naar 14]
☐ Samenwonend met thuiswonende kinderen	[Vraag 12 en 13 invullen]
☐ Eenouderhuishouden met thuiswonende kinderen	[Vraag 12 en 13 invullen]
☐ Overige huishoudens	[Vraag 12 en 13 invullen]

Vraag 13: Wat is uw geboortejaar?

- invullen kalenderjaar
- Zeg ik liever niet

Vraag 14: Wat is het geboortejaar van u en uw huisgenoot?

- invullen kalenderjaar persoon 1
- invullen kalenderjaar persoon 2
- invullen kalenderjaar persoon 3
- invullen kalenderjaar persoon 4
- Zeg ik liever niet

Opmerking: Gemiddelde leeftijd van de twee personen is genomen als huishoudenskenmerk

Vraag 15: Wat is het geboortejaar van uw thuiswonende kinderen?

- invullen kalenderjaar kind 1
- invullen kalenderjaar kind 2
- invullen kalenderjaar kind 3
- invullen kalenderjaar kind 4
- invullen kalenderjaar kind 5
- Zeg ik liever niet

Vraag 16: Aantal uren werken?

Hoeveel uren aan betaalde arbeid wordt er gewerkt door het gezin? De uren van thuiswerkende kinderen hoeven niet worden meegenomen?

- Geen werk
- 0 uur tot 10 uur
- 10 uur tot 20 uur
- 20 uur tot 30 uur
- 30 uur tot 40 uur
- 40 uur tot 50 uur
- 50 uur tot 60 uur
- 60 uur tot 70 uur
- 70 uur tot 80 uur
- Meer dan 80 uur
- Zeg ik liever niet

Vraag 17: Beschikken over een auto

Beschikt uw gezin over een auto?

- Ja
- nee
- Zeg ik liever niet

Vraag 18: Gezondheidssituatie gezin

Hoe beoordeeld u de gezondheid van uw huishouden van het afgelopen jaar?

- Slecht
- Niet zo best
- Gaat wel
- Goed
- Zeer goed
- Zeg ik liever niet

Vraag 19: Gezamenlijk jaarinkomen huishouden

Gat is het gezamenlijke jaarinkomen van uw huishouden uit arbeid of uitkering?

- €20.000,- tot €30.000,- per jaar
- €30.000,- tot €40.000,- per jaar
- €40.000,- tot €60.000,- per jaar
- €60.000,- tot €80.000,- per jaar
- €80.000,- tot €100.000,- per jaar
- Zeg ik liever niet

Vraag 20: Geslacht

Wie in het huishouden heeft de enquête ingevuld?

- Man
- Vrouw
- Gezamenlijk
- Zeg ik liever niet

Afsluiting

Hartelijk dank voor het invullen van de enquête. Wilt u kans maken op de cadeaubon, vul dan uw emailadres in nadat u op deze link heeft gelinkt: Uw emailadres wordt los van alle enquêteresultaten bewaard. Via deze link kunt u ook aangeven een verkorte versie van de onderzoeksresultaten wilt ontvangen. U zou dit onderzoek verder kunnen helpen door deze link (link met dynamische verwijzing naar het juiste CPO-project nummer) te delen met uw burens die binnen het CPO-project wonen.

Bijlage II

Uitkomsten Cronbach-Alpha Analyse

Betrouwbaarheid	
Cronbach's Alpha	Aantal items
0,911	28

Statistiek per item				
	Gemiddelde totaalscore als item is verwijderd	Variantie van de schaal als item is verwijderd	Totale correlatie van score met andere items	Cronbach's Alpha als item is verwijderd
Activiteiten eten en drinken	105,79	167,769	,545	,907
Activiteiten verjaardagen en feestdagen	105,97	169,268	,462	,909
Activiteiten sporten clubjes	106,13	168,220	,359	,912
Activiteiten spontane praatjes	103,62	172,799	,427	,909
Buren geven het aan als er overlast is in de wijk	104,25	168,485	,483	,909
Buren accepteren het als ik overlast veroorzaak	104,07	171,206	,428	,909
Er zijn problemen in het CPO-project	103,83	175,360	,254	,912
Buren durven elkaar aan te spreken op overlast	104,21	169,492	,519	,908
Buren hebben dezelfde normen en waarde als het gaat om overlast	104,57	168,238	,491	,908
Buren letten op mijn huis als ik weg ben	104,07	168,427	,608	,907
Buren zouden ingrijpen bij hangjongeren in het project	104,13	171,351	,496	,908
Buren zouden mijn deur sluiten als ik deze open laat staan	104,00	170,145	,495	,908
Buren zouden mijn raam repareren als ik op vakantie ben	104,10	166,222	,643	,906
Emotionele steun krijgen van burenen	103,85	169,428	,614	,907
Instrumentele steun naar het ziekenhuis brengen	103,61	172,754	,509	,909
Instrumentele steun financieel	104,30	170,332	,499	,908
Instrumentele steun kinderen passen	103,79	173,218	,479	,909
Instrumentele steun huisdier passen	104,14	172,315	,422	,910
Instrumentele steun klussen	103,87	172,065	,508	,908
Keuzesteun lastige keuzes maken	104,25	168,072	,635	,906
Steun met overheidstaken	104,05	169,489	,606	,907
Andere bewoners gaan missen als je zou moeten verhuizen	104,57	159,395	,693	,904
Je huis missen als je zou moeten verhuizen	104,03	172,397	,342	,911
Als ik de financiële mogelijkheden zou hebben zou ik gaan verhuizen	104,66	167,053	,425	,911
Ik ben trots op het project	103,72	169,563	,516	,908

Ik praat graag met andere over het project	104,20	169,419	,476	,909
Ik spreek liever van "ons" project dan "mijn" project	103,98	169,072	,479	,909
Ik voel me onderdeel van een hechte gemeenschap	104,37	161,911	,697	,904

Totale schaal zou alleen verbeteren op het moment dat "Activiteiten sporten clubjes" en/of "er zijn problemen in dit CPO-project verwijderd zouden worden.

	A1	A2	A3	A4	C11	C12	C13	C14	C15	CE1	CE2	CE3	CE4	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	EV1	EV2	EV3	R1	R2	R3	R4	
A1																													
A2	,511																												
A3	,430	,441																											
A4	,326	,235	,161																										
C11	,321	,253	,223	,177																									
C12	,272	,221	,197	,102	,109																								
C13	,121	,232	,006	,138	,117	,109																							
C14	,242	,159	,284	,217	,117	,192	,165																						
C15	,308	,239	,178	,199	,117	,334	,304	,381	,390	,335	,294	,353	,265	,051	,169	,110	,144	,088	,160	,117	,098	,128	,052	,112	,174	,150	,152	,150	,272
CE1	,243	,308	,178	,199	,117	,334	,304	,381	,390	,335	,294	,353	,265	,051	,169	,110	,144	,088	,160	,117	,098	,128	,052	,112	,174	,150	,152	,150	,240
CE2	,214	,214	,276	,178	,238	,342	,295	,267	,247	,303	,171	,196	,141	,101	,218	,296	,211	,328	,158	,283	,210	,193	,167	,291					
CE3	,347	,228	,238	,263	,360	,294	,312	,303	,252	,368	,373	,324	,347	,085	,169	,235	,148	,152	,303										
CE4	,349	,380	,222	,290	,300	,180	,289	,332	,294	,267	,043	,214	,219	,262	,159	,210	,373												
S1	,282	,282	,290	,300	,172	,198	,190	,150	,110	,210	,242	,147	,226	,112	,174	,150	,152	,150	,240										
S2	,314	,197	,324	,385	,340	,392	,205	,317	,244	,252	,202	,407																	
S3	,282	,282	,290	,300	,172	,198	,190	,150	,110	,210	,242	,147	,226	,112	,174	,150	,152	,150	,240										
S4	,314	,197	,324	,385	,340	,392	,205	,317	,244	,252	,202	,407																	
S5	,197	,324	,385	,340	,392	,205	,317	,244	,252	,202	,407																		
S6	,324	,385	,340	,392	,205	,317	,244	,252	,202	,407																			
S7	,385	,340	,392	,205	,317	,244	,252	,202	,407																				
S8	,340	,392	,205	,317	,244	,252	,202	,407																					
EV1	,392	,267	,324	,347	,085	,169	,235	,148	,152	,303																			
EV2	,205	,317	,244	,252	,202	,407																							
EV3	,317	,244	,252	,202	,407																								
R1	,244	,252	,202	,407																									
R2	,252	,202	,407																										
R3	,202	,407																											
R4	,407																												

Bijlage III

Uitkomsten Factoranalyse Promax rotatie en Crombach-Alpha per component

Totale verklaarde variantie							
Component	Oorspronkelijke Eigenwaardes			Extractie "Sums of Squared Loadings"			Rotatie "Sums of Squared Loadings ^a "
	Totaal	% van Variantie	Cumulatief %	Totaal	% van Variantie	Cumulatief %	Totaal
1	8,819	31,497	31,497	8,819	31,497	31,497	6,867
2	2,308	8,243	39,740	2,308	8,243	39,740	4,972
3	1,947	6,953	46,692	1,947	6,953	46,692	5,160
4	1,508	5,385	52,078	1,508	5,385	52,078	4,412
5	1,322	4,723	56,801	1,322	4,723	56,801	4,071
6	1,099	3,927	60,727	1,099	3,927	60,727	4,249
7	,920	3,287	64,015				
8	,864	3,084	67,099				
9	,798	2,849	69,948				
10	,778	2,780	72,728				
11	,750	2,679	75,407				
12	,683	2,440	77,847				
13	,597	2,133	79,981				
14	,570	2,034	82,015				
15	,542	1,935	83,949				
16	,509	1,817	85,766				
17	,480	1,714	87,480				
18	,476	1,699	89,180				
19	,432	1,543	90,723				
20	,391	1,398	92,120				
21	,368	1,315	93,435				
22	,350	1,250	94,685				
23	,324	1,156	95,841				
24	,297	1,060	96,901				
25	,264	0,943	97,844				
26	,226	0,805	98,650				
27	,205	0,732	99,382				
28	,173	0,618	100,000				
Extraciemethode: Principal Component Analysis.							
a Wanneer de components gecorreleerd zijn kunnen de "sums of squared loadings" niet worden toegevoegd om de totale variantie te verkrijgen							

Bovenstaande analyse stelt vast hoeveel verschillende componenten er in totaal vastgesteld kunnen worden totdat de Eigenwaarde onder 1 zakt. Dit zijn dus zes componenten.

Patroon matrix^a						
	Component					
	1	2	3	4	5	6
Instumentele steun kinderen passen	,781				,172	-,309
Instrumentele steun financieel	,730			,128		-,222
Emotionele steun krijgen van buren	,727		-,117			,217
Steun met overheidstaken	,707		,117		-,131	,217
Keuzesteun lastige keuzes maken	,702	-,144	,115			
Instrumentele steun klussen	,669		-,114		,129	
Instrumentele steun huisdier passen	,665		,260	-,131		-,149
Instrumentele steun naar het ziekenhuis brengen	,649					,118
Activiteiten spontane praatjes	,483					
Ik spreek liever van "ons" project dan "mijn" project		,952				
Ik ben trots op het project		,855				
Ik praat graag met andere over het project		,839				
Ik voel me onderdeel van een hechte gemeenschap	,137	,610		,145	,122	
Buren zouden ingrijpen bij hangjongeren in het project			,763	,129	,128	
Buren zouden mijn deur sluiten als ik deze open laat staan			,753		,120	
Buren letten op mijn huis als ik weg ben			,699			
Buren zouden mijn raam repareren als ik op vakantie ben	,273	,115	,612	-,118		
Er zijn problemen in het CPO-project	,180	,118	-,394	,791	-,127	-,121
Buren hebben dezelfde normen en waarde als het gaat om overlast			,206	,679	-,157	
Buren geven het aan als er overlast is in de wijk	-,113	-,106		,675	,199	,167
Buren durven elkaar aan te spreken op overlast		,141	,296	,631		
Buren accepteren het als ik overlast veroorzaak	-,170	-,101	,266	,630	,223	
Activiteiten sporten clubjes				-,132	,896	-,135
Activiteiten verjaardagen en feestdagen	,155			,193	,692	
Activiteiten eten en drinken	,104				,658	,184
Als ik de financiële mogelijkheden zou hebben zou ik gaan verhuizen		-,154				,882
Je huis missen als je zou moeten verhuizen	-,238	,250	,139	-,136		,618
Andere bewoners gaan missen als je zou moeten verhuizen	,199	,275			,113	,427

Extractie-methode: Principal Component Analysis.

Roterings-methode : Promax met Kaiser Normalization.

a Rotatie uitgaande van 6 componenten

Betrouwbaarheid Component 1	
Cronbach's Alpha	Aantal Items
,867	9

Statistiek per item component 1: Ervaren Steun

	Totale score als item is verwijderd	Variatie in de schaal als item is verwijderd	Totale correlatie met andere items per item	Cronbach's Alpha als item verwijderd is
Emotionele steun krijgen van burenen	33,59	16,198	,684	,844
Instrumentele steun naar het ziekenhuis brengen	33,35	17,354	,568	,855
Instrumentele steun financieel	34,04	16,209	,590	,854
Instrumentele steun kinderen passen	33,53	17,081	,622	,851
Instrumentele steun huisdier passen	33,88	16,794	,519	,861
Instrumentele steun klussen	33,61	16,951	,593	,853
Keuzesteun lastige keuzes maken	33,99	15,673	,717	,840
Steun met overheidstaken	33,79	16,218	,674	,845
Activiteiten spontane praatjes	33,36	17,441	,448	,866

Betrouwbaarheid component 2

Cronbach's Alpha	Aantal items
,862	4

Statistiek per item component 2: Verbondenheid

	Totale score als item is verwijderd	Variatie in de schaal als item is verwijderd	Totale correlatie met andere items per item	Cronbach's Alpha als item verwijderd is
Ik voel me onderdeel van een hechte gemeenschap	12,56	5,555	,671	,846
Ik spreek liever van "ons" project dan "mijn" project	12,17	5,726	,750	,808
Ik praat graag met andere over het project	12,38	5,945	,713	,824
Ik ben trots op het project	11,91	6,217	,723	,822

Betrouwbaarheid component 3

Cronbach's Alpha	Aantal items
,807	4

Statistiek per item component 3: Sociale controle

	Totale score als item is verwijderd	Variatie in de schaal als item is verwijderd	Totale correlatie met andere items per item	Cronbach's Alpha als item verwijderd is
Buren zouden mijn raam repareren als ik op vakantie ben	12,27	3,723	,657	,742
Buren zouden mijn deur sluiten als ik deze open laat staan	12,17	4,078	,582	,778
Buren zouden ingrijpen bij hangjongeren in het project	12,30	4,350	,586	,775
Buren letten op mijn huis als ik weg ben	12,24	3,970	,673	,734

Betrouwbaarheid component 4	
Cronbach's Alpha	Aantal items
,728	5

Statistiek per item component 4: tolerantie				
	Totale score als item is verwijderd	Variatie in de schaal als item is verwijderd	Totale correlatie met andere items per item	Cronbach's Alpha als item verwijderd is
Buren hebben dezelfde normen en waarde als het gaat om overlast	16,44	5,282	,593	,635
Buren durven elkaar aan te spreken op overlast	16,08	5,662	,627	,626
Buren letten op mijn huis als ik weg ben	15,93	6,533	,423	,704
Er zijn problemen in het CPO-project	15,70	6,746	,339	,734
Buren accepteren het als ik overlast veroorzaak	15,93	6,141	,469	,688

Betrouwbaarheid Component 5	
Cronbach's Alpha	Aantal items
,703	3

Statistiek per item component 5: Activiteiten				
	Totale score als item is verwijderd	Variatie in de schaal als item is verwijderd	Totale correlatie met andere items per item	Cronbach's Alpha als item verwijderd is
Activiteiten eten en drinken	4,20	3,558	,546	,595
Activiteiten verjaardagen en feestdagen	4,39	3,444	,553	,581
Activiteiten sporten clubjes	4,55	2,641	,501	,676

Betrouwbaarheid component 6	
Cronbach's Alpha	Aantal items
,633	3

Item-Total Statistics				
	Totale score als item is verwijderd	Variatie in de schaal als item is verwijderd	Totale correlatie met andere items per item	Cronbach's Alpha als item verwijderd is
Als ik de financiële mogelijkheden zou hebben zou ik gaan verhuizen	7,71	3,132	,436	,548
Je huis missen als je zou moeten verhuizen	7,07	4,009	,411	,585
Andere bewoners gaan missen als je zou moeten verhuizen	7,61	2,962	,497	,453

Bijlage IV

Overzicht deelnemende CPO-projecten

Projectnaam	Plaats	Huizen	Jaar oplevering	Stichtingskosten range. Prijspeil is oprichtingsjaar	Doelgroep project	Gemeenschappelijke plekken	Aantal respons	%-Resp
CPO Hoge Hoek	Berkel-Enschot	17	2014	€157.500 - €294.000	Starters	Nee	1	5,9%
Bouwerijen	Breda	9	2017	€183.600 - €293.800	Starters en doorstromers	Nee	2	22,2%
Bouwers in Nederwetten	Nederwetten	55	2010	€128.800 - €576.900	Starters en doorstromers	Ja	11	20,0%
Cohousing Strijp-R	Eindhoven	14	2017	€142.700 - €411.000	Starters en doorstromers	Ja	12	85,7%
CPO Appelhoek	Alphen	6	2017	€166.350 - €197.500	Starters en doorstromers	Nee	1	16,7%
CPO De Getijden	Nijmegen	18	2018	€161.000 - €359.000	Starters en senioren	Ja	8	44,4%
CPO de Rijt	Deursen	11	2015	€149.880 - €431.600	Starters en doorstromers	Ja	7	63,6%
CPO De Vlas	Asten	19	2013	€150.700 - €274.300	Starters en doorstromers	Nee	2	10,5%
CPO Galder	Galder	25*	2015	€149.500 - €225.000	Starters en doorstromers	Nee	3	12,0%
CPO Haagakkers	Oostelbeers	9	2020	€175.000 - €227.000	Starters en doorstromers	Nee	2	22,2%
CPO Neerkant	Neerkant	13	2014	€120.800 - €246.200	Starters	Nee	2	15,4%
CPO Reusel	Reusel	17	2013	€149.500 - €261.800	Starters	Nee	2	11,8%
CPO Wijngaarden	Westeinde	7	2012	€158.000 - €171.000	Starters	Nee	1	14,3%
Dongen	Dongen	19	2012	€136.400 - €170.500	Starters	Nee	3	13,6%
Dn Hof Overloon	Overloon	20	2015	€130.600 - €301.300	Starters en doorstromers	Nee	4	20,0%
Gezin in ontwikkeling	Prinsenbeek	7	2013	€358.000 - €481.200	Enkel doorstromers	Ja	7	100,0%
Jong Gebouwd Oisterwijk	Oisterwijk	19	2011	€171.000 - €185.000	Starters	Nee	1	5,3%
Jonge Bouwmortels	Udenhout	24	2016	€125.200 - €259.600	Starters, doorstromers en senioren	Nee	1	4,2%
Kaskoop NRE	Eindhoven	7	2019	€126.600 - €330.000	Starters en senioren	Ja	4	57,1%
Kersenbouwers Mierlo	Mierlo	12	2015	€158.500 - €277.600	Starters en doorstromers	Nee	11	90,9%
Kopersvereniging BONapart	Nijmegen	9	2013	€253.300 - €461.200	Enkel doorstromers	Nee	5	55,6%
Kopersvereniging BOOG	Babberich	19	2009	€118.000 - €195.100	Starters	Nee	1	5,3%
Kopersvereniging BvTP	Prinsenbeek	32	2011	€149.800 - €177.500	Starters	Nee	1	3,1%
Kopersvereniging de Zomervlinder	Moerdijk	10	2012	€139.300 - €177.400	Starters	Nee	1	10,0%
Kopersvereniging Esbeek 2	Esbeek	13	2013	€139.400 - €226.800	Starters	Nee	7	53,8%
Kopersvereniging Jasmijn	Eindhoven	11	2013	€255.800 - €372.700	Enkel doorstromers	Nee	10	90,9%
Kopersvereniging Mansus Amfora	Oerle	10	2018	€326.800 - €359.600	Starters en doorstromers	Nee	6	60,0%

Kopersvereniging Nieuw Brabantia	Aalst	13	2017	€189.100 - €410.800	Starters en doorstromers	Nee	5	38,5%
Kopersvereniging Oerle	Oerle	25	2010	€171.000 - €193.000	Starters en doorstromers	Nee	1	4,0%
Kopersvereniging Paardenmarkt Soersel	Soersel	15	2011	€137.700 - €228.800	Starters	Nee	2	13,3%
Kopersvereniging Veld Zeven	Babberich	7	2012	€182.400 - €320.400	Starters	Onbekend	1	14,3%
Kopersvereniging Wonen in Landhof	Eindhoven	13	2017	€244.000 - €466.100	Starters en doorstromers	Nee	5	38,5%
Kroon	Uden	16	2012	€138.300 - €196.600	Starters	Nee	1	6,3%
Kulert Deurne	Deurne	15	2015	€154.300 - €196.600	Starters	Nee	15	100,0%
KVL Liempde	Liempde	8	2010	€99.800 - €164.500	Starters	Nee	1	3,7%
Landhof Zuid	Eindhoven	44	2011	€159.000 - €304.000	Starters, doorstromers en senioren	Nee	1	2,3%
Liesveld	Liesveld	15	2011	€145.300 - €183.500	Starters	Nee	3	20,0%
Loverbosch	Asten	12	2012	€181.800 - €260.100	Starters	Nee	4	33,3%
Malborg	Beek en Donk	10	2012	€145.800 - €171.300	Starters	Nee	1	10,0%
Mozaik Oisterwijk	Oisterwijk	15	2018		Enkel senioren	Nee	5	33,3%
NRE Twee	Eindhoven	7	2018	€177.700 - €641.300	Senioren	Ja	4	57,1%
Ons doel Gilse	Gilze	15	2018	€170.200 - €336.600	Starters en doostromers	Nee	1	6,7%
Overasselt	Overasselt	15	2012	€135.400 - €171.800	Starters	Nee	1	6,7%
Starters Waalre	Waalre	27	2011	€132.400 - €193.450	Starters	Nee	4	14,8%
Startersvereniging Braamt West	Montferland	11	2009	€139.400 - €189.400	Starters	Nee	1	9,1%
Startersvereniging Chaam	Chaan	16	2011	€116.800 - €144.300	Starters	Nee	1	6,3%
Startersvereniging Flinkert	Vessem	9	2015	€176.181 - €273.800	Starters en senioren	Nee	3	33,3%
Startersvereniging Riel	Riel	17	2011	€142.800 - €203.900	Starters en doorgroeien	Nee	1	5,9%
Startersvereniging Zuiderpark	Uden	22	2016	€170.650 - €300.500	Starters	Nee	7	31,8%
Stichting Waterweg Wonen	Vlaardingen	19	2016	€180.600 - €269.200	Starters en doorstomers	Nee	1	5,3%
Terlo Bergeijk	Bergeijk	10	2012	€155.000 - €185.000	Starters, doorstromers, senioren	Nee	1	10,0%
Toekomst Wonen Diessen (TWD)	Diessen	26	2011	€139.600 - €220.900	Starters	Nee	6	23,1%
Steenbergen Dinteloord	Steenbergen	22	2009	€147.200 - €221.200	Starters	Nee	3	13,6%
't Stijn	Deurne	15	2019	€237.200 - €357.700	Starters en senioren	Ja	3	20,0%
Spoordonk	Spoordonk	22	2014	€151.700 - €247.200	Starters en doorstromers	Nee	3	13,6%
Vrienden van de Colijnstraat	Sint-Oedenrode	6	2010	€213.200 - €280.000	Starters, doorstromers en senioren	Nee	2	33,3%
Tiliaans	Luijkgestel	12	2012	€155.000 - €185.000	Starters, doorstromers en senioren	Nee	1	8,3%

*Orginele project gebouwd door BIEB bestaat uit 14 huizen, maar zijn 11 huizen bijgebouwd in een ander CPO-collectief

Bijlage V

Statistische toetsen bivariate verbanden

Nummer toets	Beschrijving toets	Toets						Assumpties		Opmerkingen toets	
						Betrouwbaarheidsinterval*		Levene's test			
T-toets		df	t	p	d		laag	hoog	F	P	Opmerkingen toets
(1)	Ervaren steun vrouwen hoger dan mannen	187	-2,72	0,007	0,40		-0,055	-0,242			
(2)	Steun / doelgroepenmix	196	0,530	0,597	---		---	---	2,325	0,129	
(3)	Identiteitsontlening / doelgroepenmix	196	0,652	0,515	---		---	---	0,167	0,683	
(4)	Sociale controle / doelgroepenmix	196	-0,532	0,506	---		---	---	0,014	0,905	
(5)	Tolereren / doelgroepenmix	196	-0,864	0,388	---		---	---	0,139	0,709	
(6)	Activiteiten / doelgroepenmix	196	-0,102	0,918	---		---	---	0,011	0,917	
(7)	Verbondenheid / doelgroepenmix	194,17	0,007	0,995	---		---	---	4,692	0,032	
(8)	Verbondenheid stedelijke CPO hoger dan landelijke CPO	198	4,184	0,001	0,85		0,341	0,950	2,146	0,144	
(9)	Activiteiten stedelijke CPO hoger dan landelijke CPO	198	4,132	0,001	0,77		0,331	0,935	0,117	0,732	
(10)	Sociale controle in CPO met gemeenschappelijke ruimtes hoger dan in zonder	197	2,425	0,016	0,35		0,046	0,447	2,043	0,155	
(11)	Activiteiten in CPO met gemeenschappelijke ruimtes hoger dan in zonder	197	4,783	0,000	0,75		0,337	0,836	0,117	0,732	
(12)	Verbondenheid in CPO met gemeenschappelijke ruimtes hoger dan in zonder	197	3,600	0,000	0,52		0,211	0,725	2,146	0,144	
(13)	Tolerantie in CPO met gemeenschappelijke ruimtes hoger dan in zonder	197	-2,807	0,006	0,37		-0,481	-0,078	0,932	0,336	
							Benferroni test		Levene's test**		
ANOVA		Df1	Df2	F	p	η^2	MD	p	L. stat	p	Opmerkingen toets
(14)	Meer steun HH met kinderen dan HH zonder kind	2	190	9,604	0,000	0,09	0,24	0,009	0,291	0,748	EenouderHH en anders niet meegenomen
(15)	Meer steun HH met kinderen dan éénpersoonsHH	2	190	9,604	0,000	0,09	0,41	0,001	0,291	0,748	EenouderHH en anders niet meegenomen
(16)	Meer sociale controle HH met kinderen dan eenouderHH	2	190	3,507	0,032	0,04	0,38	0,031	0,931	0,396	EenouderHH en anders niet meegenomen
(17)	Tolerantie HH met kinderen hoger dan HH zonder kinderen	2	190	2,813	0,032	0,04	0,28	0,026	0,968	0,382	EenouderHH en anders niet meegenomen
(18)	Activiteiten HH met kinderen hoger dan eenpersoonsHH	2	190	4,582	0,011	0,05	0,46	0,038	0,773	0,463	EenouderHH en anders niet meegenomen
(19)	Tolerantie weinig werken lager dan gemiddeld werken	2	197	3,021	0,050	0,03	0,40	0,049	2,486	0,086	
(20)	Verbondenheid weinig werken hoger dan gemidd. werken	2	197	3,693	0,027	0,04	0,58	0,023	1,750	0,177	
(21)	Tolereren 40 tot 50 hoger dan 50 tot 71 jaar	3	196	4,156	0,007	0,06	0,44	0,016	1,128	0,339	
(22)	Verbondenheid 40 tot 50 jaar hoger dan 20 tot 30 jaar	3	196	4,099	0,008	0,06	0,69	0,050	0,065	0,978	
(23)	Steun / categorieën elkaar kennen	2	197	1,525	0,220	0,02	---	---	---	---	

(24)	Identiteitsontlening / categorieën elkaar kennen	2	197	1,392	0,251	0,01	---	---	---	---	
(25)	Sociale controle / categorieën elkaar kennen	2	197	0,311	0,733	0,02	---	---	---	---	
(26)	Tolereren / Categorieën elkaar kennen	2	197	1,980	0,141	0,02	---	---	---	---	
(27)	Informele activiteiten / Categorieën elkaar kennen	2	197	0,721	0,487	0,01	---	---	---	---	
(28)	Verbondenheid / Categorieën elkaar kennen	2	197	0,371	0,691	0,01	---	---	---	---	
(29)	Steun / inkomensklassen	5	137	1,780	0,121	0,06	---	---	---	---	
(30)	Identiteitsontlening / inkomensklassen	5	137	1,236	0,295	0,04	---	---	---	---	
(31)	Sociale controle / inkomensklassen	5	137	1,220	0,303	0,04	---	---	---	---	
(32)	Tolereren / inkomensklassen	5	137	1,467	0,204	0,05	---	---	---	---	
(33)	Activiteiten / inkomensklassen	5	137	1,030	0,402	0,04	---	---	---	---	
(34)	Verbondenheid / inkomensklassen	5	137	0,725	0,606	0,02	---	---	---	---	
(35)	Steun enkel doorstromers hoger dan steun enkel starters	5	192	6,208	0,000	0,14	0,64	0,000	1,130	0,346	
(36)	Steun enkel doostromers hoger starters + doorstromers	5	192	6,208	0,000	0,14	0,43	0,004	1,130	0,346	
(37)	Sociale controle enkel doorstromers hoger dan enkel starters	5	192	4,107	0,001	0,09	0,51	0,014	1,674	0,143	
(38)	Sociale controle enkel doorstromers hoger dan starters en doorstromers	5	192	4,107	0,001	0,09	0,95	0,034	1,674	0,143	
(39)	Activiteiten enkel doorstromers hoger dan enkel starters	5	192	8,671	0,000	0,18	1,11	0,000	2,301	0,052	
(40)	Activiteiten enkel doorstromers hoger dan	5	192	8,671	0,000	0,18	0,76	0,001	2,301	0,052	
(41)	Activiteiten enkel doorstromers hoger dan	5	192	8,671	0,000	0,18	0,78	0,011	2,301	0,052	
(42)	Activiteiten enkel doorstromers hoger dan	5	192	8,671	0,000	0,18	1,50	0,002	2,301	0,052	
(43)	Activiteiten enkel doorstromers hoger dan	5	192	8,671	0,000	0,18	1,70	0,006	2,301	0,052	
(44)	Kwadraat heterogeniteit stichtingskosten / ervaren steun	2	197	10,17	0,001	---	---	---	---	---	
(45)	Kwadraat heterogeniteit stichtingskosten / sociale controle	2	197	5,889	0,001	---	---	---	---	---	
(46)	Kwadraat heterogeniteit stichtingskosten / activiteiten	2	197	13,413	0,001	---	---	---	---	---	
(47)	Kwadraat heterogeniteit stichtingskosten / verbondenheid	2	197	7,293	0,001	---	---	---	---	---	
Pearson's correlatie		df	r	p							
(48)	Verbondenheid / leeftijd	199	-0,228	<0,001							
(49)	Steun / aantal jaar in project woonachtig	198	-0,136	0,055							
(50)	Identiteitsontlening / aantal jaar in project woonachtig	198	-0,028	0,695							
(51)	Sociale controle / aantal jaar in project woonachtig	198	-0,117	0,100							
(52)	Tolereren / aantal jaar in project woonachtig	198	-0,027	0,706							

(53)	Activiteiten / aantal jaar in project woonachtig	198	-0,063	0,374							
(54)	Verbondenheid / aantal jaar in project woonachtig	198	-0,244	<0,001							
(55)	Steun / aantal woningen in project	198	-0,270	<0,001							
(56)	Tolerantie / aantal woningen in project	198	-0,182	0,010							
(57)	Sociale activiteiten/ aantal woningen in project	198	-0,145	0,040							
(58)	Verbondenheid / aantal woningen in project	198	-0,191	0,007							
(59)	Steun / percentage originele bewoners	195	0,267	0,001							
(60)	Identiteitsontlening / percentage originele bewoners	195	0,370	0,001							
(61)	Sociale controle / percentage originele bewoners	195	0,253	0,001							
(62)	Tolerantie / percentage originele bewoners	195	0,297	0,001							
(63)	Activiteiten / percentage originele bewoners	195	0,229	0,001							
(64)	Verbondenheid / percentage originele bewoners	195	0,287	0,001							

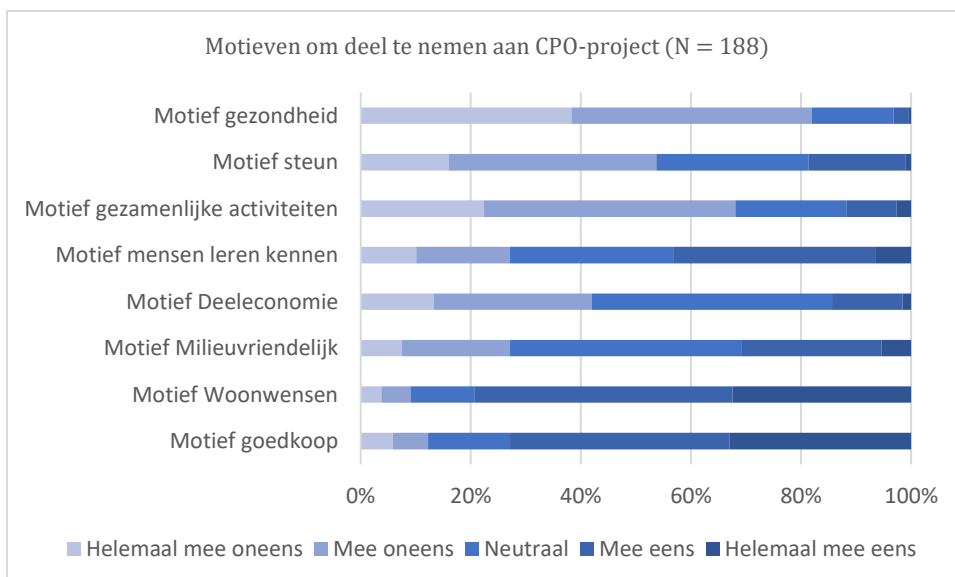
*Op basis van 95% betrouwbaarheid;**Levene's test is op basis van het gemiddelde

Bijlage VI

Beschrijvende statistiek motieven

Motieven om deel te nemen aan CPO-project (Deel 1/2)								
	Motief goedkoop		Motief Woonwensen		Motief Milieuvriendelijk		Motief Deeleconomie	
Helemaal mee oneens	11	5.9%	7	3.7%	14	7.4%	25	13.3%
Mee oneens	12	6.4%	10	5.3%	37	19.7%	54	28.7%
Neutraal	28	14.9%	22	11.7%	79	42.0%	82	43.6%
Mee eens	75	39.9%	88	46.8%	48	25.5%	24	12.8%
Helemaal mee eens	62	33.0%	61	32.4%	10	5.3%	3	1.6%
Totaal	188	100.0%	188	100.0%	188	100.0%	188	100.0%

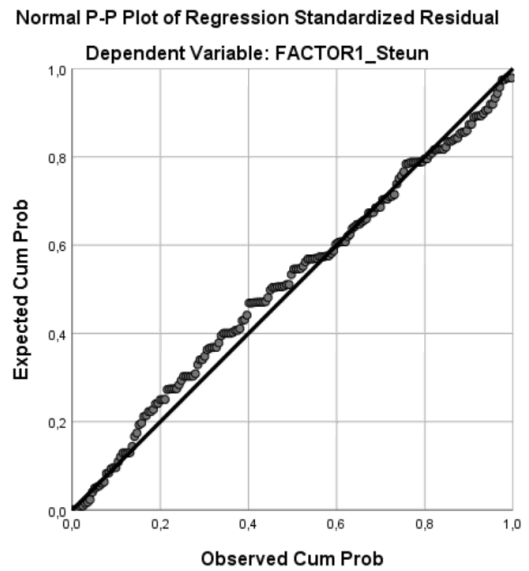
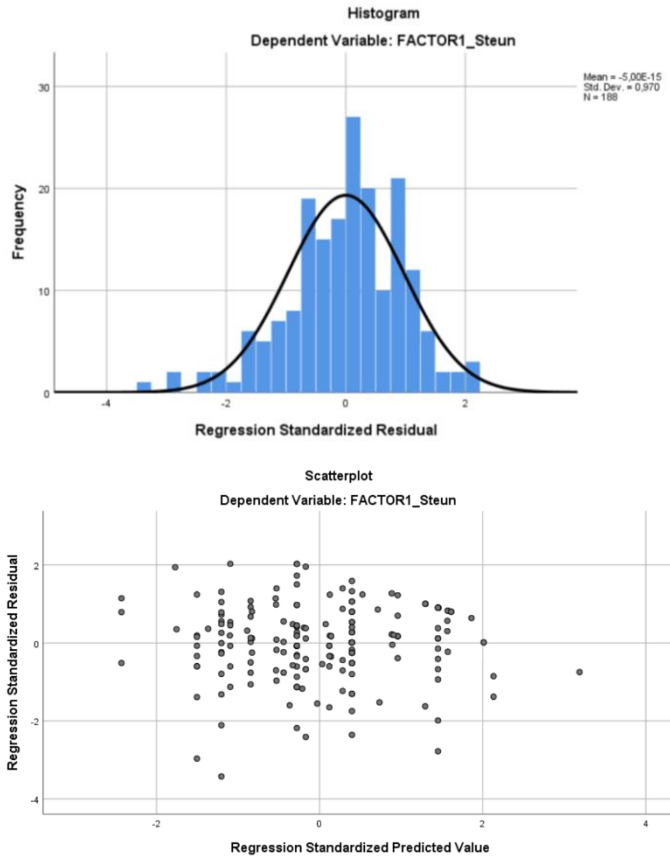
Motieven om deel te nemen aan CPO-project (Deel 1/2)								
	Motief mensen leren kennen		Motief gezamenlijke activiteiten		Motief steun		Motief gezondheid	
Helemaal mee oneens	19	10.1%	42	22.3%	30	16.0%	72	38.3%
Mee oneens	32	17.0%	86	45.7%	71	37.8%	82	43.6%
Neutraal	56	29.8%	38	20.2%	52	27.7%	28	14.9%
Mee eens	69	36.7%	17	9.0%	33	17.6%	5	2.7%
Helemaal mee eens	12	6.4%	5	2.7%	2	1.1%	1	0.5%
Totaal	188	100.0%	188	100.0%	188	100.0%	188	100.0%

Bijlage VII

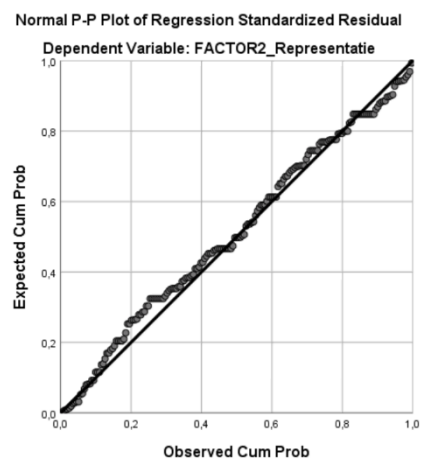
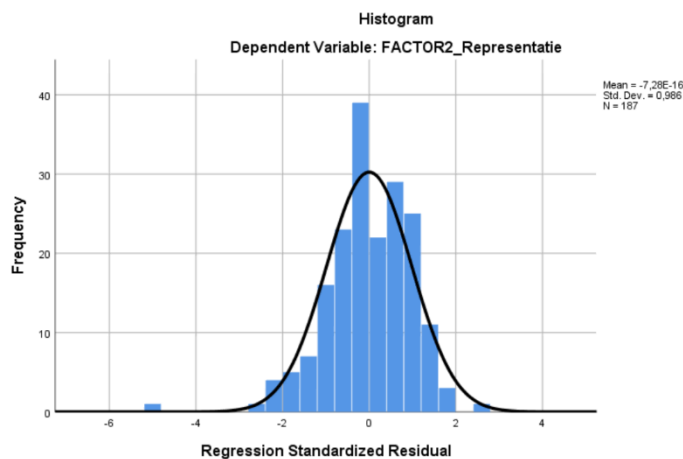
Assumpties multilevel modellen

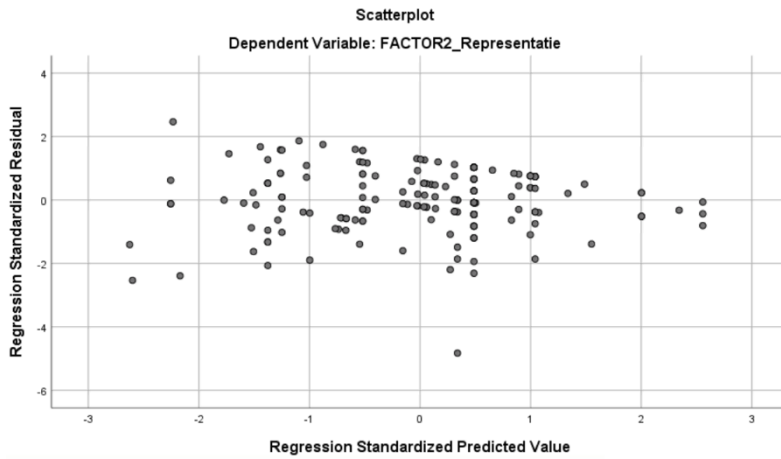
Multilevel analyse steun

Uit de histogram en normal P-P plot blijkt dat de residuen normaal verdeeld bij de multilevel regressie van ervaren steun. Uit de scatterplot and normal P-P plot kan ook worden opgemaakt dat het regressiemodel lineair is. De Variance Inflation Factors (VIF) van alle onafhankelijke variabelen zijn kleiner dan 4, wat erop duidt dat multicollineariteit tussen de onafhankelijke variabelen is uitgesloten.

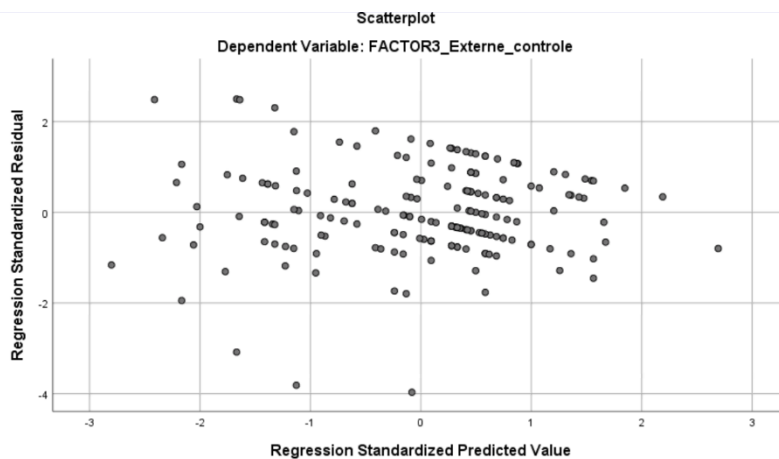
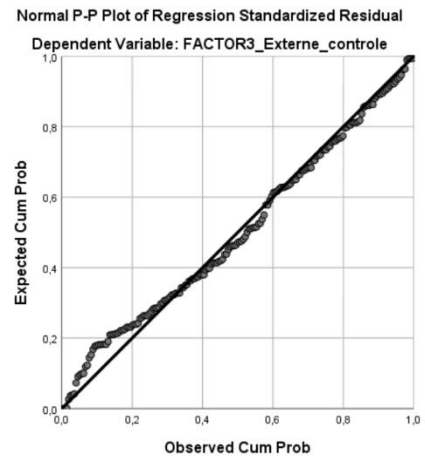
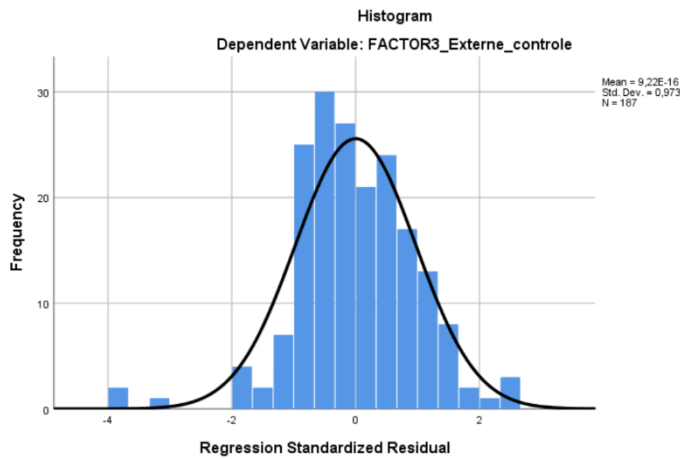
Multilevel analyse identiteitsontlening

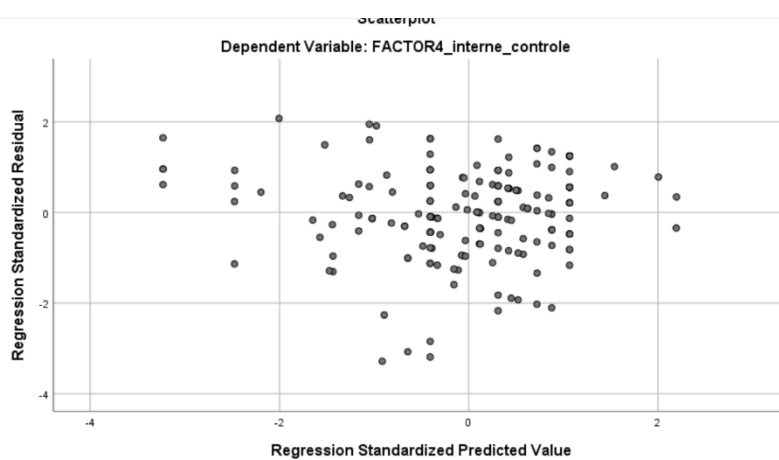
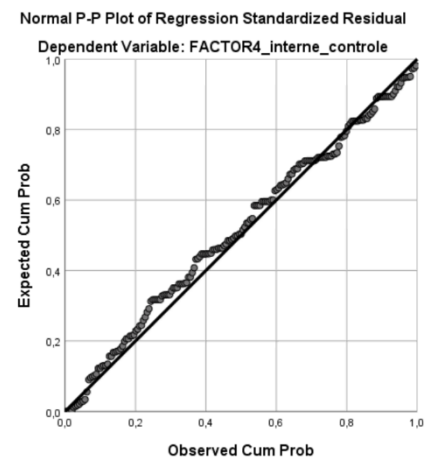
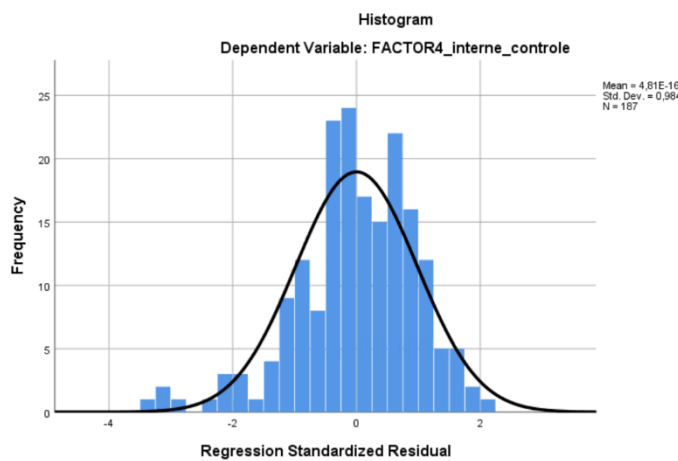
Uit de histogram en normal P-P plot blijkt dat de residuen normaal verdeeld bij de multilevel regressie van identiteitsontlening. Uit de scatterplot and normal P-P plot kan ook worden opgemaakt dat het regressiemodel lineair is. De Variance Inflation Factors (VIF) van alle onafhankelijke variabelen zijn kleiner dan 4, wat erop duidt dat multicollineariteit tussen de onafhankelijke variabelen is uitgesloten.

Multilevel analyse sociale controle

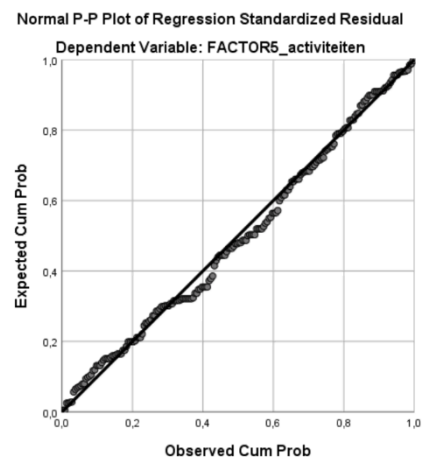
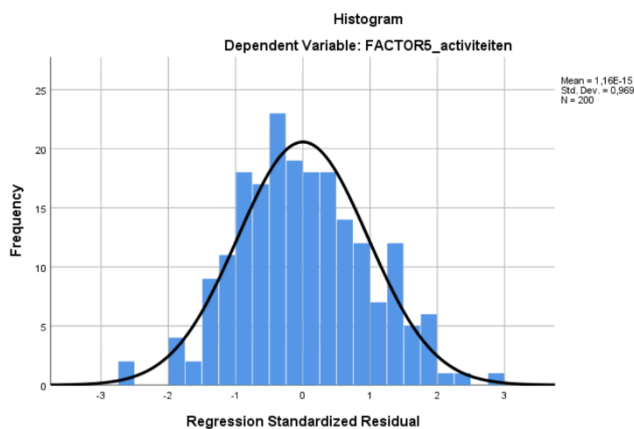
Uit de histogram en normal P-P plot blijkt dat de residuen normaal verdeeld bij de multilevel regressie van sociale controle. Uit de scatterplot and normal P-P plot kan ook worden opgemaakt dat het regressiemodel lineair is. De Variance Inflation Factors (VIF) van alle onafhankelijke variabelen zijn kleiner dan 4, wat erop duidt dat multicollineariteit tussen de onafhankelijke variabelen is uitgesloten.

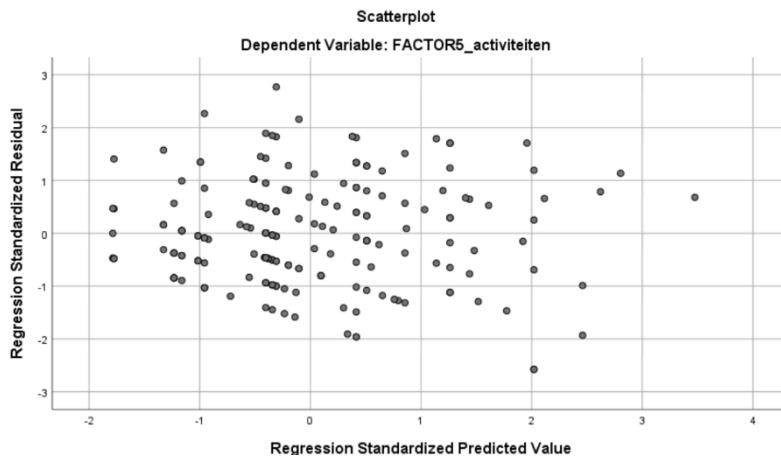
Multilevel analyse tolerantie

Uit de histogram en normal P-P plot blijkt dat de residuen normaal verdeeld bij de multilevel regressie van sociale controle. Uit de scatterplot and normal P-P plot kan ook worden opgemaakt dat het regressiemodel lineair is. De VarienCnflation Factors (VIF) van alle onafhankelijke variabelen zijn kleiner dan 4, wat erop duidt dat multicollineariteit tussen de onafhankelijke variabelen is uitgesloten.

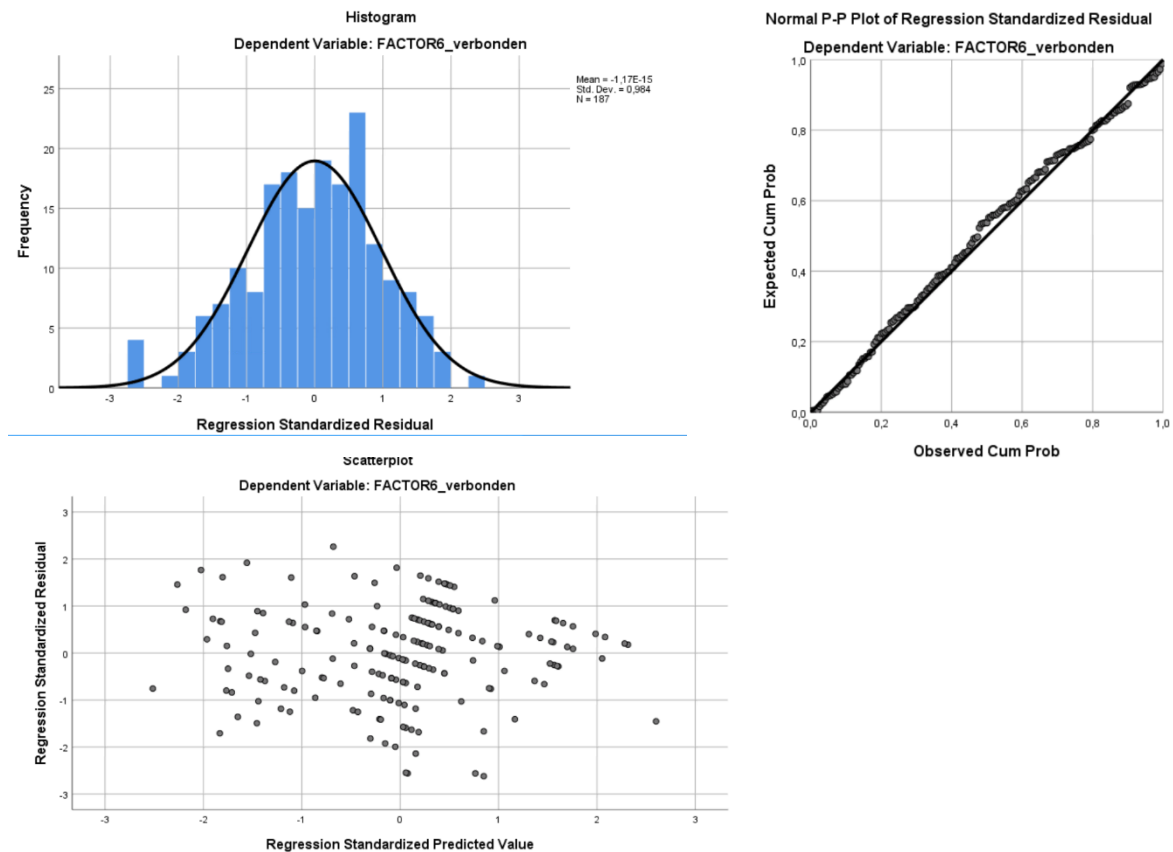
Multilevel analyse informele sociale activiteiten

Uit de histogram en normal P-P plot blijkt dat de residuen normaal verdeeld bij de multilevel regressie van informele sociale activiteiten. Uit de scatterplot and normal P-P plot kan ook worden opgemaakt dat het regressiemodel lineair is. De VarienInflation Factors (VIF) van alle onafhankelijke variabelen zijn kleiner dan 4, wat erop duidt dat multicollineariteit tussen de onafhankelijke variabelen is uitgesloten.

Multilevel verbondenheid

Uit de histogram en normal P-P plot blijkt dat de residuen normaal verdeeld bij de multilevel regressie van informele sociale activiteiten. Uit de scatterplot and normal P-P plot kan ook worden opgemaakt dat het regressiemodel lineair is. De VarienInflation Factors (VIF) van alle onafhankelijke variabelen zijn kleiner dan 4, wat erop duidt dat multicollineariteit tussen de onafhankelijke variabelen is uitgesloten.